

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Π. ΒΕΛΛΙΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΛΛΙΓΑ Π.
ΚΟΝΤΟΓΟΝΟΥ Κ. ΔΑΝΔΕΡΕΡ Ξ. ΛΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ Κ.
ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΚΟΡ-
ΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΙΤΣΙΠΙΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ Α.
ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. κλπ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ε΄ ΤΟΜΟΣ Α.®

ΤΟΥ Β΄ ΕΤΟΥΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

1842.

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ.

ΙΑΤΡΙΚΗ.

Πρώται γραμμαί μιᾶς ἰατρικῆς τοπογραφίας
καὶ καταστατικῆς τῆς Πελοποννήσου.

Ἄρθρον Α΄.

Πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν συνετάχθησαν, κατὰ διαταγὴν τῆ Κυβερνήσεως, παρὰ τῶν διοικητικῶν ἰατρῶν, στατιστικοὶ πίνακες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς παραρτήματα τοῦ Ταχυδρόμου ἐδημοσιεύθησαν. Τούτων ἡ συλλογὴ, πολύτιμος διὰ τὴν ἔλθειν ἄλλων ὁμοίων παρατηρήσεων οὔσα, ἐμπεριέχει διδόμενα ἄξια λόγου πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς αἰτιολογίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐνδημιῶν. Ἄλλ' αἱ πρώται αὐταὶ ἔρευναι ἔμειναν ἀσυμπλήρωτοι καὶ ἀτελεῖς, μάλιστα καὶ ἐπαρχιῶν τινῶν οἱ πίνακες λείπουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἑλλὰς προοδεύει οὐχὶ κατὰ τοὺς συνήθεις ὅρους ἐθνῶν ἡρέμα καὶ ἀπὸ μακροῦ ἀναπτυσσομένων διὰ τινος διευθύνσεως τὴν ὁποῖαν ἀπ' αἰῶνων ἔλαβον, ἀλλὰ προβαίνει ὡς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ριζικὴν ἀνατροπὴν ἀνεγειρόμενον, σπεύδει νὰ ἐφαρμώσῃ ἐν ἑαυτῷ ὅτι καλὸν ὁ νέος πολιτισμὸς καὶ θεσμοθεσίαι νέαι καὶ τεχνῶν ἐφευρέματα ἐδώρησαντο εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο ἀνγκαιὸν εἶναι

ἂν ἀκολουθῆ ἡ ἱατρικὴ καταστατικὴ τοιαύτην ἀνάπτυξιν, καὶ νὰ σημειοῖ ὁποῖαν βελτίωσιν εἰς τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῶν δήμων καὶ εἰς τὴν φυλὴν καθόλου, ὁποῖαν ἐπαύξησιν εἰς τὸν πληθυσμὸν, ὁποῖας φυσιολογικὰς ἢ νοσολογικὰς τροπολογίας συνεπιφέρει ἢ μεταβολὴ τῆς πολιτείας, ἢ ἀλλαγὴ τοῦ βίου τῶν κατοίκων, ἢ ἐπέκτασις τῆς γεωργίας καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις, ὅσας ὁ πολιτισμὸς ἐδίδαξε πρὸς ὄφελος τῶν κοινωνιῶν. Ὁφείλον ἄρα νὰ ἀναθεωρῶσι καὶ διορθῶσι κατ' ἔτος τοὺς καταστατικούς πίνακας, καθότι ὡς πρῶτα δοκίμια οἱ ἤδη ἐκδοθέντες ἔχουσιν ἑλλείψεις. Ὅταν δὲ συμπληρωθῶσιν οὗτοι καὶ φθάσωσιν εἰς ὅρον τινα ἀκριβείας, τότε θέλει ὠφελῆθαι τὰ μέγιστα καὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀφοῦ γίνωσιν ἀκριβέστερον γνωστὰ αἱ καθόλου αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, αἱ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ εἰς τὰ προσόντα αὐτῆ ἐνυπάρχουσαι, θέλουσιν ὀδηγηθῆι οἱ δῆμοι νὰ ἐκτελέσωσιν ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἢ περὶ τὰ δημόσια ὑγιεινὴ παραγγέλλει πρὸς ἀπαλλαγὴν ἢ μείωσιν τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Οἱ δὲ ἱατροὶ μελετῶντες ὅσα γινόμενα εἰς τὴν Γενικὴν Παθολογίαν ἀνάγονται, θέλουσι πορισθῆι νέας ἴσως γνώσεις περὶ τῶν αἰτιῶν, αἱ ὅποια εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινὰ νοσήματα προξενοῦσι, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Ἀρμοδιωτάτη βεβαίως χώρα πρὸς τοιαύτας ἐρεῦνας εἶναι ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐρημώσεις καὶ καταστροφαὶ ἄφησαν γυμνὸν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνταῦθα τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς γυμνῆς φύσεως. Ἐντονωτάτη ἄρα καὶ ἀνεμπόδιστος ἐμφαίνεται ἐφ' ἡμῖν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς. Ἀφ' ὅσα ἐπενόησεν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆν ἄμεσον ἐνεργείαν τῆς φύσεως, καὶ ταύτην νὰ κοσμήσῃ κατὰ τὰς χρεῖας του καὶ τὸν ὑψηλὸν του ποσορισμὸν, ὀλίγα ἐξετελέσθησαν ἐν Ἑλλάδι. Ἦδη ἄλλη ἄρχεται περίοδος· ἦδη τὸ πρόσωπον τῆς γῆς μεταβάλλεται κοσμούμενον ὑπὸ θαλαρᾶς φυτείας· πληθύνεται ἡ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων· πόλεις ἀνεγείρονται ἐπὶ νέων σχεδίων πρὸς νέας χρεῖας ἀρμοζόντων. Ὁ βίος τῆς κοινωνίας ἠλλαξε. Τῶν κοινωνικῶν τούτων μεταβολῶν ἡ διαφορὰ δίδει αἰτίαν εἰς με-

λέτας παντός είδους, αίοποιαι δέν πρέπει νά παραμεληθώσι· διότι οί μεταγενέστεροι θέλουσι ζητήσει λόγον περί τούτου από τούς νυν ζώντας· θέλουσι ζητήσει τά χρονικά παρεληλυθότων χρόνων, από εκείνους ὅσοι ὑπῆρξαν μάρτυρες αὐτόπται. Εἰς δέ τούς ζηλωτάς τῆς ἰατρικῆς ἐνδιαφέρει νά σπουδάσωσι τήν παροῦσαν κατάστασιν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τόν ἄνθρωπον, τήν ὑγείαν του, τόν πληθυσμόν του, καί ν' ἀκολουθήσωσι παρατηροῦντες πῶς μετά καιροῦς θέλουσιν ἀλλάξει χαρακτῆρα αἱ ἐνδημίαι, πῶς θέλει ἀναπτυχθεῖ ὁ ὄργανισμός τῆς φυλῆς, καί κατά τίνα λόγον θέλει αὐξήσει ἡ πλῆθος τῶν κατοίκων, παρακινούμενοι πρὸς τούτοις ν' ἀνακαλύψωσι τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, νά διακρίνωσιν ἀκριβέστερον τὰ εἶδη των, τὰς ποικιλίας των, τὰς παραλλαγὰς των, καί νά προσδιορίσωσιν ἀσφαλεστέραν θεραπείαν.

Πρὸς πάντα ταῦτα ἡ ἐπαγωγὴ μόνη εἶναι ἀπατηλότατος ὁδηγός· χριζόμεν πρὸς τοιαύτας ἐρεύνας παρατηρήσεων ἀκριβῶν καί ἐκτεταμένων· διότι ὁ λογισμὸς τότε γίνεται ὀρθός, ὅτε ἀναχωρῆ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις, καί τούς συμπερασμούς ἀπὸ τῶν φαινομένων μεθοδεύη. Ἐάν δὲ μελετήσωμεν μὲ τοιαύτην μέθοδον ὅσα βλέπομεν ἐν Ἑλλάδι φαινόμενα, ἀναμφιβόλως θέλομεν γνωρίσει πολλῶ ἀκριβέστερον τὸν τόπον τὸν ὁποῖον κατοικοῦμεν. Ἡ Ἑλλάς εἶναι βιβλίον τοῦ ὁποίου δέν ἀνέγνωμεν εἰσέτι τὴν πρῶτην σελίδα, βιβλίον ἐμπεριέχον ὑψηλὰ διδάγματα καί ἀληθείας ἔτι ἀνεξευρέτους· δέν εἶναι χάρτης ἄγραφος, ἐφ' οὗ δέν ἔχομεν εἰμὴ νά μεταγράψωμεν ὅ,τι εἰς ἐντύπους βίβλους ἴδομεν. Πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν ἐν αὐτῇ τούς ζώντας χαρακτῆρας τούς ἐν τῇ φύσει ἐντετυπωμένους. Ναί, τότε θέλομεν προοδεύσει, ὅτε διατελέσωμεν τὰ πράγματα μᾶλλον σπουδάζοντες ἢ λόγους εἰζόντες, ὅτε καθέξωμεν τὰς ἐννοίας τῶν γινομένων μᾶλλον ἢ τὰς ἐννοίας ἡμῶν αὐτῶν. Πᾶν γινόμενον μαρτυρεῖ ἓνα νόμον, ἐνδεικνύει μίαν αἰτίαν, ἐμφαίνει ἐν ἀποτέλεσμα· ὁμιλεῖ εἰς τὸν νοῦν μας διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἄς προσέξωμεν ἄρα ὅπως ἐνοήσωμεν τούς ἀληθεῖς τούτους λόγους τούς ὁποίους διὰ τῶν φαινομένων τις ἐκφράζει ἢ

φύσις. Τὰ γινόμενα ταῦτα, τὰ πράγματα ταῦτα ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν, καὶ τότε θέλομεν ἔχει κανόνα καὶ εἰς τοὺς συλλογισμούς μας καὶ εἰς τὰς πράξεις μας καὶ εἰς τὴν πρόοδόν μας.

Ἰλικῶς θεωρουμένη ἡ Ἑλλάς εἶναι εἰσέτι παραπλήσιος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως. Ἐνταῦθα γαῖαι χερσεύουσαι, κῶμαι ἔρημοι, καὶ πόλεις πεπτωκυῖαι, ἐπὶ τοῖς ἐρειπίοις τῶν ὁποίων γίνονται οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς συνοικοῦντες, στερημένοι ὄντες τῶν μέσων ὅσα ἡ τέχνη ἐφεῦρεν ἵνα ἀνεγείρη τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν, φαίνονται κατεσκηνωμένοι μᾶλλον ἢ συνοικισμένοι εἰς τὴν χώραν ἐφ' ἧς συνάγονται. Τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ βασιλείου μένουσιν ἀγεώργητα, καὶ ὁ πληθυσμὸς εἶναι τὸ πέμπτον τῶν κατοίκων τοὺς ὁποίους ἡ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ (α). Ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ οἰκήτορες αὐ-

(α) Οἱ ἐφεξῆς πίνακες περιέχουσι τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου εἰς στρέμματα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργησίμων καὶ γεωργημένων στρεμμάτων.

Πίτ. 1. Γενικὴ διαίρεσις τῆς γῆς.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὀλικὸς ἀριθμὸς.
ὄρη καὶ βράχαι, ποταμοὶ καὶ λί- μναί . . .	5,000,000.	5,000,000.	5,967,226.	15,967,226.
δάση . . .	1,500,000.	2,000,000.	— —	3,500,000.
γάϊα ἀροτοὶ	3,000,000.	4,000,000.	— —	7,000,000.
κῆποι . . .	44,436,409.	8,171,949.	300,000.	49,908,358.
ἀμπελώνες .	35,000.	69,000.	145,000.	219,000.
ἀμπελῶνες .	240,000.	486,000.	324,000.	750,000.
σταριδῶνες .	44,440.	2,120.	— —	46,560.
ἐλαιῶνες . .	42,551.	21,455.	7,604.	44,610.
γαῖαι πρὸς καλλιέργ. τῶν ἐσπερίων δέν- δρων καὶ τῶν μο- ρεῶν . . .	260.	446.	440.	486.
πόλεις καὶ χωρὰ	457,340.	47,360.	7,060.	214,760.
ὀλικὸς ἀριθ. στρεμμάτων	21,396,000.	49,498,000.	6,724,000.	47,645,000.

Ξουσι, πληθύνονται, οικόδομοῦσι, γεωργῶσι τὴν πέριξ γῆν καὶ προμηθευόμενοι μέσα ἀνάσεως καὶ εὐζωίας διαφύγουσι τὴν ἄμεσον τῆς φύσεως ἐπήρειαν.

ἀριθ. 2. Πίναξ τῶν γεωργησίμων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὄλικός ἀριθμός.
γαῖαι ἀροτοὶ	11,436,409.	8,171,949.	300,000.	19,908,358.
κῆποι, ἀμπε- λώνες, σταφι- δῶνες, ἔλαι- ῶνες κ.τ.λ.	959,591.	326,051.	453,774.	4,739,416.

ὄλικός ἀριθ. στρεμμάτων	12,396,000.	8,498,000.	753,774.	21,647,774.
----------------------------	-------------	------------	----------	-------------

Εἰς τὸν ἄνω πίνακα δὲν ἐμπεριέχονται καὶ ἄλλαι γαῖαι ἐπιτίθειοι πρὸς καλλιέργειαν, αἱ ἐναπομένουσαι ἀπὸ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν ἐλῶν, ἀπὸ τὴν ἀποκοπὴν δασῶν κ.τ.λ. Ἐξηρέθησαν, ὡς δύναται νὰ ἴδῃ τις εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 4. τὰ ὄρη καὶ οἱ βράχοι, αἱ λίμναι καὶ τὰ δάση ἀπὸ τὴν ὀλικὴν καταγραφὴν τῶν συνιστῶντων τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βασιλείου στρεμμάτων, καὶ τὸ ὑπόλοιπον, διηρημένον ὡς εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 2, συνιστᾷ τὸ ποσὸν τῶν γεωργησίμων γαιῶν.

ἀριθ. 3. Πίναξ τῶν γεωργημέων καὶ ἀγεωργητῶν γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὄλικός ἀριθμός.
Γεωργημένα	4,960,000	2,917,812	703,774	8,581,586.
Ἀγεωργητοὶ	7,436,000	5,580,488	50,000	13,066,488.

ὄλ. ἀρ. στρεμ.	12,396,000	8,498,000	753,774	21,647,774
----------------	------------	-----------	---------	------------

ἀριθ. 4. Πίναξ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἰδιωτικῶν γεωργημέων γαιῶν

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὄλικός ἀριθμός.
ἐθνικαὶ γαῖαι	4,000,000	2,018,020	50,000	6,068,020.
ἰδιωτικαὶ γαῖαι	960,000	899,792	653,774	2,513,566.
ὄλ. ἀρ. στρεμ.	4,960,000	2,917,812	703,774	8,581,586.

Διὰ νὰ γίνωσι δὲ γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων μεταβολῶν πρέπει νὰ καταγράφωνται ἀκριβῶς, καὶ τότε θέλει ὑπάρχει τὸ καλλήτερον τεκμήριον, μάλιστα τὸ καλλήτερον μέτρον τῆς γινομένης προόδου. Τὰ δὲ ἀπ' ὁμοίων παρατηρήσεων διδόμενα θέλουσιν ἔχει τόσῳ μείζονα ἀξίαν, καθ' ὅσον πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡμῶν κατέγραφον μόνα τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα τοιούτων μεταβολῶν, καὶ ἡ καταστατικὴ δὲν ἠκολούθει παρατηρούσα τὸ θαυμάσιον τοῦτο κίνημα ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπομακρύνονται ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως.

Ἡμεῖς δ' ἐν τούτοις μένοντες ἐν προσδοκίᾳ ἄλλων καταστατικῶν παρατηρήσεων, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν ἐνόνητων, καὶ συλλέγοντες τοὺς ἤδη δημοσιευθέντας πίνακας, νὰ παραλληλίσωμεν ὅσα ἐν αὐτοῖς ἐμπεριέχονται, νὰ εὐρωμεν τὰς συναφείας τῶν διδομένων, νὰ ἐξαγάγωμεν γενικώτερα πορίσματα καὶ νὰ πλησιάζωμεν εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουσιν ὑπὸ ἰδίου νόμου τὴν ὑγείαν τῶν ἀνθρώπων καὶ δίδουσιν εἰς τὰ νοσήματα κοινόν τινα καὶ ἐπιχώριον χαρακτῆρα. Τοῦτο ἐκπληροῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ μόνην τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐὰν λείψῃ ὅση λεπτομέρεια εἶναι εἰς τοιαύτας ἐργασίας ἀναγκαία, ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀναγνώσται θέλουσι μᾶς συγχωρήσει γινώσκοντες πόσον εἶναι

αρ. 5. Πίναξ τῶν ἐθν. καὶ ἰδιωτικῶν ἀγεωργήτων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
ἐθνικαὶ	6,000,000	4,000,000	40,000	10,040,000.
ἰδιωτικαὶ	1,436,000	1,580,488	40,000	3,026,488.
ὅλ. ἀρ. στεμ.	7,436,000	5,580,488	50,000	13,066,488.

Ἐξήχθησαν ἐκ τῆς στατιστικῆς περιγραφῆς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Φ. Στρώγγ (Greece as a Kingdom by F. Strong. London. 1842 σελ. 2. καὶ 3). Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἐπίσημα.

Νομίζω δὲ ὅτι συντάχθησαν κατὰ τὰ 1836 καὶ δίδουσι γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

ἐλλειπῆ τὰ διδόμενα, δι' ὧν ἔμελε νὰ συμπληρωθῆ δεόντως ἐντε-
λης τοπογραφία καὶ καταστατικὴ τῆς χερσονήσου ταύτης. Οὐδ' ὁ
σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ τὴν συντάξωμεν ἐπιθυμοῦμεν μόνον εἰς τὴν
ἀνά χεῖρας διατριβὴν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν κατάλληλον μέθοδον,
καὶ ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸν τῶν γνωστῶν διδομένων νὰ εὕρωμεν
πορίσματα ἄξια προσοχῆς καὶ ἀρμόδια νὰ μᾶς δώσωσι λόγον
τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα προσθέμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν.

Ἐλάβομεν ὡς βᾶσιν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν τὴν διαίρεσιν τῶν
δήμων ὁποῖα ἦτο κατὰ τὰ 1839, ὅτε συνετάχθησαν οἱ ἰατρο-
στατιστικοὶ πίνακες. Μιᾶς δὲ διοικήσεως, τῆς Γόρτυνος, ὁ πίναξ
δὲν ἐξεδόθη.

Ὅφειλομεν ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν πινάκων
τούτων πολλοὶ διακρίνονται περὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν συνέ-
πειαν. Εἰς τούτους τὰ διάφορα κεφάλαια τῶν παρατηρήσεων
ἀμοιβαίως ὑποστηρίζονται καὶ τὸ ἐν συντείνει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ
ἄλλου. Ὅσακις δὲ φαίνεται ἀντίφασις ἢ παραδρομὴ, εὐρίσκομεν
εἰς αὐτοὺς τοὺς πίνακας τὸ μέσον τοῦ νὰ ἐπανορθώσωμεν αὐτὴν
καὶ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ποῦ ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια.

Οἱ πίνακες εἶναι συντεταγμένοι κατὰ διοικήσεις. Εἰς πίναξ ἐν-
διαλαμβάνει περὶ τῶν δήμων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν λεπτομε-
ρῶς (ιδιαιτέρος πίναξ τῶν δήμων τῆς διοικήσεως κ. τ. λ.). Ἄ-
λλος περιέχει τὰ κατὰ τοὺς δήμους μόνον καὶ καθόλου (γενικὸς
ιατροστατιστικὸς πίναξ τῶν δήμων), καὶ τελευταῖον ἀνακε-
φαλαιῶν τὰ πάντα καθολικώτερον ὁ γενικὸς ἰατροστατιστικὸς
πίναξ τῆς διοικήσεως. Προστίθεται δὲ τοῖς πλείστοις καὶ ἰδιαι-
τερος πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων κατὰ δήμους, κατὰ
φύλον, κατ' ἡλικίας, κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν
οικογενειῶν κ. τ. λ. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν εἶναι ἤδη ἀναγκαῖοι
οἱ ἰδιαιτέροι ἰατροστατιστικοὶ πίνακες τῶν δήμων.

Τῶν πινάκων τούτων ἕκαστος ἐμπεριέχει α) τὰ ὀνόματα τῶν
πόλεων, κωμῶν, ἢ πολιχνίων τῶν δήμων. β) Τὴν τοποθεσίαν
καὶ ὑψεινὴν κατ' ἄστυχον ἐκάστου χωρίου. γ) Τὸ εἶδος τῶν πα-

τιμών υδάτων. δ) Τους κυριεύοντας ανέμους. ε) Τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν κατοίκων. ζ) Τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. η) Τὰς κρᾶσεις αὐτῶν. θ) Τὴν κατάστασιν τῶν νεκροταφείων, φαρμακοπωλείων, σχολείων καὶ τῶν δημοσίων καταστημάτων. ι) Τὰς ἐπικρατούσας νόσους. ια) Τὰς αἰτίαις τούτων. ιβ) Τὰ προφυλακτικὰ καὶ θεραπευτικὰ μέσα. ιγ) Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰατρῶν, χειρουργῶν καὶ μαιῶν παρόντων εἰς πάντα δῆμον.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν ἱατροστατισικῶν ἐρευνῶν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλὰ τὸ διάγραμμα φαίνεται πολλὰ στενὸν διὰ τόσα ζητήματα, τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἡ λύσις. Τῶν κεφαλαίων τούτων τινα ἔχρηζον ἰδιαιτέρων ἐκθέσεων λεπτομερῶν καὶ ἀνεπτυγμένων. Ἡδύναντο δὲ ὁμοίαις ἐκθέσεις νὰ ἐπισυνάψωσιν εἰς τοὺς πίνακας, καὶ τότε ἡ καταγραφή τῶν φαινομένων ἤθελεν εἶναι σαφὴς καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων κατάλληλος. Διότι ὡς ὑπάρχουσιν ἤδη εἰς τοὺς πίνακας τὰ κεφάλαια δὲν ἔχονται ὅλα τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας. Τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν χρήζουσι μακροχρονίου παρατηρήσεως καὶ συνεχοῦς τοῦ ἱατροῦ ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας, ἄλλως δὲν παρέχουσιν ἀξίαν ἐπιστημονικὴν οὕτω π. χ. εἰς διοικητικὸν ἱατρὸν, διαμένοντα πάντοτε σχεδὸν ἐν μιᾷ πόλει τοῦ δήμου, ἀδύνατον εἶναι νὰ δώσῃ ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ τῶν ἀνέμων τῶν κυριεύόντων ἀπανταχοῦ τῶν χωρίων, καθὼς καὶ περὶ πάσης ἄλλης μετεωρολογικῆς παρατηρήσεως. Περὶ δὲ τῶν ἐπιχωρίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν, τὸ διάγραμμα δὲν συνεχώρησεν εἰς τοὺς συντάξαντας τοὺς πίνακας ἱατροὺς ν' ἀναπτυχθῶσιν ὅσον ἔπρεπε, διὰ νὰ δώσωσιν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν νοσολογικῶν φαινομένων. Διὰ τοῦτο μόνον τὰ εἶδη τῶν ἐνδημιῶν ἐνδεικνύονται εἰς τοὺς πίνακας, χωρὶς νὰ προσδιορισθῇ οὔτε ἡ τάξις καθ' ἣν ἐμφαίνονται κατὰ τὰς ὥρας, οὔτε πῶς συνέχονται μὲ τὰς αἰτίας των καὶ ὑπὸ τίνων ὅρων παρέπονται αὐταῖς ὡς ἀποτελέσματα, οὔτε τέλος πάντων διακρίνεται ποία παθολογικὴ σχέσις ὑπάρχει μεταξύ μιᾶς νόσου καὶ ἑτέρας ἄλλης καὶ πῶς ἡ διαδοχὴ μεταξύ τῶν πρωτογενῶν καὶ τῶν

δευτερογενῶν. Ἀλλὰ περὶ τούτου πρέπει νὰ αἰτιαθῶμεν τὸ διάγραμμα, οὐχὶ δὲ τοὺς ἰατροὺς οἱ ὅποιοι ὤφειλον μόνον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ζητήματα, καθὼς ἐπροτείνοντο εἰς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἤτο καλὸν νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τοὺς διοικητικούς ἰατροὺς ἐκθέσεις ἰδιαιτέρας, ἐν αἷς νὰ περιγράφωνται αἱ ἐνδήμιοι νόσοι, αἱ περιόδοί των, αἱ μετ' ἀλλήλων αὐτῶν σχέσεις, ἡ τάξις τῆς ἐμφανίσεως καὶ παύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς ὥρας ἢ κατ' ἄλλους ὅρους οἰουσδῆποτε, αἱ αἰτίαι των, νὰ ἐκτιμᾶται ἡ ἀξία καὶ βαρῦτης ἐκάστης αἰτίας καὶ νὰ διερμηνεύηται ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας τῆς καὶ τελευταῖον νὰ ἐκθέτωνται αἱ ἰδιαιτέρας ἐνδείξεις τῆς θεραπείας κατὰ τὰς ποικιλίας, ἐπιπλοκάς καὶ περιόδους τῶν νόσων. Εἰς τοὺς ἰατροὺς ὅμως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξ αὐτῶν μόνων τῶν νύξεων ὅσας δίδουσι οἱ πίνακες, εἶναι εὐκόλον νὰ συμπληρώσωσι τὴν εἰκόνα, ἐπειδὴ γινώσκουσι καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἐνδημιῶν καὶ τὰς σχέσεις καὶ μεταπτώσεις των.

Ἦδη δὲ θέλομεν ἐκθέσει σκέψεις τινὰς περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν ἕκαστον κεφάλαιον τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τοὺς πίνακας παρατηρήσεων, διὰ νὰ μᾶς κατηγορήσωσιν ὅτι ἐπὶ ἀμυδρῶν διδομένων ποιούμεν συμπεράσματα, καὶ διὰ νὰ ἐνδείξωμεν προσέτι κατὰ τί χρήζουσι συμπληρώσεως οἱ πίνακες.

Μετὰ τὴν θέσιν τῆς κώμης ἐκάστου δήμου εἶπομεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις αὐτῆς. Κατὰ τὸ διάγραμμα ὁ διοικητικὸς ἰατρὸς σημειοῖ τὸ μέρος ὡς *ὑγιεινόν*, *ροσῶδες* ἢ *ὀλιγώτερον ὑγιεινόν*. Ἐνίοτε δὲ καίτοι σπανίως, διὰ λόγους ἴσως τοπικῶν συμφερόντων, περισκευμένως χαρακτηρίζει ὡς ὑγιεινὴν νοσῶδη τινα πόλιν. Αἱ ἀόριστοι αὗται ἐπωνυμίαι δὲν δίδουσι βεβαίως ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν δήμων, ἐὰν δὲν τὴν ἐξακριβώσῃ τις παρατηρῶν τὰ κεφάλαια, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται ἡ κράσις τῶν κατοίκων καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Ὅπου ἐνδημοῦσι πυρετοὶ περιοδικοὶ μὴ ἀπλοῖ, ἀλλ' ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις, γινόμενοι χρονικοὶ, ἀπολείποντες ἐμφράξεις τοῦ ἥπατος, τοῦ σπληνός, γαστροτίτιδας χρονικάς, συνεπιφέροντες ἕκτερον, ὕδρω-

πας, ὀρρώδη καχεξίαν, ρευματισμούς χρονικούς, στομακάκη κ.τ.λ. ἐκεῖ ἡ χώρα εἶναι νοσώδης. Ἐὰν δὲ πρὸς ταῦτα παρατηρεῖται, ὅτι αἱ κράσεις πάντων τῶν ἐνοικούντων εἶναι ἀδύνατοι καὶ καχεκτικοί, ἡ χώρα εἶναι ἐτι μᾶλλον νοσώδης, διότι τότε αἱ νοσοποιοὶ αἰτίαι δὲν ἐνεργοῦσι μόνον προξενοῦσαι ὀξείας ἢ χρονικὰς ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εἰς φυσιολογικὸν ὄρον εὐρισκόμενα σώματα φθείρουν, ἀλλοιοῦσαι τὴν ὑφὴν τῶν ὀργάνων, τὴν ἰσορροπίαν τῶν συστημάτων καὶ τὴν ἀναλογίαν καὶ κρᾶσιν τῶν ἐν τῷ σώματι ὑγρῶν. Τὰ δύο ἄρα ταῦτα διδόμενα, ἦτοι τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ ἡ κρᾶσις τῶν κατοίκων, εἶναι τὸ ἀληθὲς μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ σταθμίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ὑγιεινὴν ἢ νοσώδη κατάστασιν ἐνὸς δήμου.

Τῶν ποτίμων ὑδάτων ἡ ποιότης δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν φυσικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων καὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχομένων ἀλάτων· τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρώσωσιν οἱ ἱατροὶ δι' ἕκαστον χωρίον. Οἱ πίνακες ὅμως ἀναφέρουσιν ἐὰν τὰ ὕδατα εἶναι πηγαῖα, δεξαμένια ἢ φρεᾶτια, εἰς πολλὰ δὲ καὶ τὴν καλὴν ἢ κακὴν αὐτῶν ποιότητα, χωρὶς νὰ προσδιορίσωσιν εἰς ποίας αἰτίας χρεωστοῦνται αἱ ἰδιότητές των. Ἴδου δὲ τί πρέπει νὰ συμπεράνη τις ἐκ τούτων.

Ὅταν τὰ ὕδατα χαρακτηρίζονται παρὰ τοῦ διοικητικοῦ ἱατροῦ ὡς καλὰ καὶ συντελῆ εἰς τὴν ὑγίαν, πρέπει νὰ δώσωμεν πλήρη πίστιν εἰς τὴν διαβεβαίωσίν του· δηλοῖ δὲ ὅτι τὰ ὕδατα ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναβρυτικά, εἶναι καθαρὰ, διαφανῆ, ψυχρὰ τὸ θέρος, θερμὰ τὸν χειμῶνα, ὅτι ἐμπεριέχουσιν ὀλίγα ἄλατα τιτανώδη, ὅτι εἶναι ἐλαφρὰ καὶ εὐπεπτα. Ὅσα δὲ χαρακτηρίζονται ὡς κακὰ, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι βαρέα, ὑφαλα, ἀκάθαρτα, θερμὰ τὸ θέρος, ἐμπεριέχοντα πολλὰ ἄλατα τιτάνου ἢ σόδας, ἢ ὅτι προέρχονται ἀπὸ χειμάρρους, ἀπὸ πλημμύρας, ἀπὸ δεξαμενὰς ἀκαθάρτους, τέλος πάντων ἀπὸ κακῆς πηγῆς, ἢ ἀπὸ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐν οἷς σήπονται φυτικά οὐσίαι, ἢ ἀπὸ ρεῖθρα διαλύοντα ἄλατα δύσπεπτα καὶ οὐσίαις ἑτερογενεῖς.

Τὰ πηγαία ὕδατα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὰ. Τῶν φρεατίων ἢ ποιότης διαφέρει ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των· οὕτω π. χ. ἐν Ἀθήναις, τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως φρεάτια ὕδατα εἶναι καλὰ, καθαρὰ, ἐλαφρά, εὐπεπτα, ψυχρὰ τὸ θέρος· πηγάζουσι δὲ ἀπὸ ὀριζόντια ρεῖθρα, ἐναποτιεύματα τῶν ὑετῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ διηθεῖται διὰ τοῦ ἀμνώδους φλοιοῦ τῆς γῆς. Τὰ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν ὅμως εἶναι ὅλα ὑφαλα, βαρέα, δύσπεπτα, ζέουσι δυσκόλως καὶ ἐμπεριέχουσι πολλὴν ἀνθρακικὴν τίτανον καὶ ἀνθρακικὴν σόδα.

Ὅσα ὕδατα ἀρύνονται ἀπὸ βύακας, οἱ ὁποῖοι τὸν μὲν χειμῶνα χειμαρρῶδεις ὄντες πλημμυροῦσι καὶ ἀποκαθιστάνουσιν ἐλώδη τὰ περὶ τὰς ὄχλας των πεδία, τὸ δὲ θέρος ξηραίνονται, εἶναι ὅλα κάκιστα, νοσοδῶστατα, πλήρη ἑτερογενῶν οὐσιῶν, αἰτινες παρασυρόμεναι ἀπὸ τὰ ρεύματα ἐμμένουσι καὶ σήπονται ἐν αὐτοῖς. Ἐπομένως εἰς ὅσα μέρη οἱ κάτοικοι πίνουσι τοιοῦτου εἶδους ὕδατα εἶναι καχέκται, ἀδύνατοι, πάσχουσι ἐμφράξεις τῶν ὑποχονδριακῶν σπλάγγων καὶ τὰ παιδιά ἐλμινθιάσεις. Ἡ γνῶσις τῆς ποιότητος τῶν ὑδάτων εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως ἑνὸς τόπου. Ἐξάγεται ἐκ τῶν ἱατροστατιστικῶν πινάκων, ὡς θέλομεν ἀποδείξει ὅταν ἀναφέρωμεν ἰδίως περὶ τούτου, ὅτι εἰς ὅσα μέρη ἐπικρατοῦσι περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἢ κακὴ ποιότης τῶν ὑδάτων ἐπιβαρύνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐνδημίαν, συγκρινομένην πρὸς ἐκείνην τῶν πλησιοχώρων χωρίων τῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς νοσολογικοὺς ὄρους ὑποκειμένων, καὶ ὅτι εἰς τὰ μέρη ὅσα δὲν μαστίζει σφοδρῶς ἡ ἐνδημία, ἐὰν οἱ κάτοικοι χρῶνται κακὰ ὕδατα πρὸς πόσιν, γίνονται καχέκται, ἄρρωστοι, φύονται δὲ εἰς αὐτοὺς ἐμφράξεις χρονικαὶ τρόπον τινα πρωτογενεῖς καὶ εἰς αὐτὰ προσέτι τὰ βρέφη, ἐξ ὧν πολλὰ ἀποθνήσκουσιν.

Εἰς δὲ τὰ περὶ τῶν κυριευόντων ἀνέμων ἀναφερόμενα δὲν πρέπει νὰ κάμωμεν οὐδεμίαν βᾶσιν. Ἡ θέσις τῶν δῆμων καὶ ἡ ποιότης τῶν ὑδάτων εἶναι αἰτίαι ἔμμονοι, τῶν ὁποίων καὶ αὐτὴ ἡ κεφαλαιώδης σημειώσις ἐπαρκεῖ πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπιρροῆς, ἢ ἔχουσι ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων. Ἄλλ' οἱ ἀνεμοὶ εἶναι φύσει

εὐμετάβλητοι καὶ πολλὰς μεταβολὰς φέρουσιν εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν. Διὰ τὰ νὰ γίνωσι γνωσταὶ αἱ ιδιότητες αὐτῶν κατὰ τόπους καὶ ἡ τάξις καθ' ἣν διαδέχονται ἀλλήλους, ἀπαιτοῦνται μακροχρόνιοι μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ κάμωσιν οἱ διοικητικοὶ ἰατροὶ εἰς ὅλους τοὺς δήμους. Ἡ Κυβέρνησις ἔπεμψεν ἀρτίως εἰς τοὺς διοικητικοὺς ἰατροὺς ἐργαλεῖα ἀρμόδια πρὸς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις· μέτρον ἄριστον καὶ ἀξιέπαινον, δι' οὗ θέλει ἐξακριβωθῆ εἰς τῶν ὄρων τῶν συντελούντων εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐνδημιῶν. Εὐχῆς ἔργον ἐν τούτοις εἶναι νὰ μὴ παραμεληθῶσι καὶ ἄλλαι ἀναγκαιότεραι καὶ εὐκολώτεραι ἔρευναι. Διότι τὰς μὲν μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις τοῦ δὲν δύναται νὰ κάμη ὁ ἰατρός, εἰμὴ εἰς ἓνα μόνον τόπον καὶ πρέπει νὰ τὰς ἐξακολουθήσῃ διὰ πολλῶν ἐνιαυτῶν, ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς μέσους ὄρους τῶν θερμομετρικῶν καὶ βαρομετρικῶν καταστάσεων· καὶ τέλος πάντων θέλει μὲν ὠφεληθεῖ ἐκ τούτου ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἡ δημοσία ὑγιεινὴ ὀλίγην ἰσχὺν ἔχει νὰ μεταβάλλῃ πρὸς καλὸν τῶν ἀνθρώπων τὰς μετεωρολογικὰς ιδιότητας τῆς ἀτμοσφαίρας. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας, τὰ κακὰ ὕδατα ἐπηρεάζουσι πολλῶ μᾶλλον τὸ σῶμα καὶ βλάπτουσι τοὺς χρωμένους, φθείρουσι τὴν ὑγιάντων, τοὺς ἀποκαθιστάνουσι καχέκτας καὶ προξενοῦσιν εἰς αὐτοὺς πάθη χρονικά. Διὰ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, πρὸς ὄφελος τῶν ἐνοικούντων τοὺς τόπους ἐκείνους, νὰ διαταχθῇ λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν ὑδάτων καὶ νὰ ληφθῇ πρόνοια πρὸς εἰσαγωγὴν καλητέρων. Βεβαίως ἡ μεταβολὴ ἡ δυναμένη νὰ προκύψῃ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν ἢ ἀλλαγὴν τῆς καλλιεργείας, ἀπὸ τὴν αὐξήσιν ἢ στέρησιν τῶν δασῶν εἶναι μακρὰ καὶ δυσχερῆς, ἀλλ' ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑδάτων εἶναι ἔργον εὐκολώτερον, καὶ τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ, ὄχι εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ἀλλ' εὐθὺς εἰς αὐτοὺς τοὺς ζῶντας.

Τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς κρᾶσεως αὐτῶν ἀναφερόμενα εἶναι ἀκριβῆ. Ἴσως ἡ σημείωσις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἐλάχιστων τοῦ ἀληθοῦς, διότι οἱ χωρικοὶ, ἀδίκως ὑποπτευόμενοι

τὴν καταγραφὴν ἐδίσταζον νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς οἰκογενείας των, καὶ ἤθελον πάντοτε νὰ τὸν κρύπτωσιν.

Αἱ αἰτίαι τῶν νόσων χρῆζουσι πολλῆς μελέτης καὶ εἰς ταύτας τὸ διάγραμμα ἐμφαίνει τὴν μεγαλητέραν ἀτέλειαν. Πρῶτον μὲν δὲν διαστέλλονται αἱ προδιαθετικαὶ αἰτίαι ἀπὸ τὰς ἀποτελεστικὰς. Εὐρίσκομεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ὡς αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ἔλη, τὰ κακὰ ὕδατα καὶ τὴν ὑγρασίαν τοῦ κλίματος, κηθῶς τὴν οἰνοποσίαν, τὴν ἀλμυροφαγίαν, τὴν ῥυπαρότητα, κ. τ. λ. Ἠξέυρομεν ἀκριβῶς ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπάρχουσιν ἔλη ἢ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐκεῖ οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπκνίζουσιν, ἢ εἶναι ἐλαφροὶ, δὲν ἔχουσι μiasματικὸν χαρακτῆρα, παύουσιν ἐνίοτε διὰ φυσικῶν κρίσεων, σπανίως δὲ ἀπολείπουσι χρονικὰς ἀλλοιώσεις. Ὡς αἰτίαι ἄρα φέρουσιν αὗται ὅμοια καὶ σταθερὰ ἀποτελέσματα. Ἄλλ' ἢ οἰνοποσία, ἢ ῥυπαρότης κ. τ. λ. καταγράφονται εἰς τοὺς πίνακας ὡς αἰτίαι ἐνδημιῶν διαφόρου εἴδους, περιοδικῶν πυρετῶν καὶ ρευματισμῶν, πνευμονιῶν καὶ παθῶν τοῦ δέρματος. Δὲν εἶναι βεβαίως αἰτίαι ἀποτελεστικαὶ τοσούτων διαφορῶν νόσων. Ἀνεφέραμεν τοῦτο ὡς παράδειγμα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ διακριθῶσιν αἱ ἀποτελεστικαὶ καὶ ἄμεσοι αἰτίαι ἀπὸ ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐνεργοῦσιν εἰμὴ προδιαθέτουσαι τὰ σώματα, ἢ συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν ἄλλων αἰτιῶν βοηθοῦσι τὴν ἐνέργειάν των. Καὶ ἐπειδὴ λόγον ἐποιήσαμεν περὶ τῆς οἰνοποσίας, (εἰς τὴν ὁποίαν, ἄς τὸ εἴπωμεν ἐν παρόδῳ, ἀκράτως δίδονται πολλοὶ τοῦ λαοῦ), ἡμεῖς ἀρνούμεθα ὅτι συντείνει αὕτη, ὅσον λέγουσιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων ἐκείνων. Γινώσκουμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀκράτου οἰνοποσίας· προξενεῖ γαστρίτιδας χρονικὰς, συμφορήσεις αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἐπαυξάνει τὴν σφοδρότητα ὄλων ἐν γένει τῶν φλεγμονῶν οἰουδῆποτε σπλάγγου. Τοῦτο εἶναι βέβαιον. Δὲν πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἡ μετρία χρῆσις τοῦ οἴνου εἶναι αἰτία ἀποτελεστικὴ, οὐδὲ προδιαθετικὴ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν. Ἀφ' ὅτου ἐν Χαλκίδι ἐφύτευσαν ἀμπελῶνας καὶ ἤρχισαν οἱ κάττικαι νὰ πίνωσιν οἶνον ἀφθονώτερον, οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ δὲν

ἤϋζησαν, μάλιστα ἐμετρίασαν· καὶ οἱ αὐτόθι κατοικοῦντες Ὀθωμανοὶ παρέβαινον κατὰ τοῦτο τὴν ἐντολὴν τοῦ Κορανίου, νομίζοντες ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ οἴνου ἦτο προφυλακτικὸν κατὰ τῶν διαλειπόντων πυρετῶν. Βεβαίως, ἕως ὅτου μετρίως πινόμενος ὁ οἶνος ὠφελεῖ εἰς τὸ σῶμα ὡς τονικόν, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ μένει ἐντὸς τῶν φυσιολογικῶν ὄρων, βοηθεῖ τὴν δύναμιν ἐκείνην δι' ἧς τὸ σῶμα ἀντιδράττει εἰς τὰς νοσοεργοὺς αἰτίας, καὶ μάλιστα τὰς ἐξασθενητικὰς, ὁποῖαι εἶναι ὁ κάματος καὶ ἡ ψυχρὰ ὑγρασία, αἱ ὁποῖαι τῶντι προδιαθέτουσιν εἰς ἄκρον τὸ σῶμα εἰς τὴν προσβολὴν τῶν διαλειπόντων πυρετῶν. Τὴν μετρίαν χρῆσιν τοῦ οἴνου ἀπλοῦ ἢ φαρμακευτικῶς παρεσκευασμένου παρήγγειλον καὶ παραγγέλλουσιν ἔτι εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ἀναρρώνοντες, πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ὑποστροφῶν, ὡσάκις ὅμως φλεγμονὴ τις σπλάγχου δὲν ὑπάρχει· διότι τότε φέρει ἀντίθετον ἀποτέλεσμα· αὐξάνει καὶ παρατείνει τὴν φλεγμονήν, ἢ δὲ φλεγμονὴ γίνεται αἰτία ἐπαναφέρουσα τὰς ὑποστροφὰς τῶν πυρετῶν.

Διὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἐνδημιῶν, ἐπιθυμοῦμεν περισσοτέραν ἀνάλυσιν καὶ ἀκρίβειαν. Πρῶτον νὰ διακριθῶσιν αἱ προδιαθετικαὶ ἀπὸ τὰς ἀποτελεστικὰς αἰτίας, ἔπειτα νὰ προσδιορισθῇ ποῖαι αἰτίαι φέρουσι πάντοτε ὅμοια ἀποτελέσματα, πῶς ἐνεργοῦσι καὶ ὑπὸ τίνας ὅρους· πῶς συνδυαζομένων τῶν αἰτιῶν ἀλλάσσει ὁ χαρακτὴρ τῶν ἐνδημιῶν, καὶ τέλος πάντων ποῖα εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας ἐκάστης αἰτίας. Οἱ ἰατροσταττικοὶ πίνακες τοῦτον ἔχουσι κύριον σκοπὸν νὰ φωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν ἐνδημιῶν νοσημάτων, διότι τὰ εἶδη τούτων, τὰς ποικιλίας, τὰς μεταπτώσεις δὲν δύνανται νὰ περιγράψωσι πίνακες, ἀλλ' ἰδιαιτέροι ἱστορίαι. Ὅταν λόγον ποιήσωμεν περὶ τῶν αἰτιῶν, θέλομεν ἐκθέσει τὰς περὶ τούτων δόξας μας καὶ προτείνει ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν μόνῃ ἢ παρατήρησις δύναται νὰ δώσῃ.

Παύομεν ἤδη τὰς ἐπὶ τῶν πινάκων κρίσεις μας, ποιοῦντες μὲν πρῶτον τὸν προσήκοντα ἔπαιγον εἰς τοὺς ἀξιότιμους συναδελφούς μας

οί ὅποιοι εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων ἐξεπλήρωσαν πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ γίνη ἐπὶ τοῦ προταθέντος διαγράμματος, καὶ μὲ τὰ ἀτελῆ μέσα ὅσα εἶχον ἀνὰ χεῖρας. Ἐμβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸ προκείμενον, νὰ ἐξετάσωμεν α) τὸν ἐν Πελοποννήσῳ συμβαίνοντα θάνατον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων. β') Τὴν νοσολογικὴν τοπογραφίαν, ἤτοι τὴν κατὰ χώρας διάκρισιν τῆς ὑγιεινῆς ἢ νοσώδους καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου. γ') Τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, καὶ δ') τοὺς νόμους ὑφ' οὓς ὑπόκειται ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ.

I.

*Θρησκεία ἐν Πελοποννήσῳ.— Γενικὸς χαρακτῆρ τῶν ἐν
Πελοποννήσῳ ἐνδημιῶν.*

Εἶναι πλάνη ἡ δόξα τῶν μελαγχολούντων ἐκείνων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἐπήνεσαν ὡς εὐδαίμονα διὰ τὸν ἄνθρωπον τὴν φυσικὴν λεγομένην κατάστασιν, καὶ παρέστησαν αὐτὴν εἰς τὴν φαντασίαν μὲ θελητήρια χρώματα. Πρὶν κοσμίησθαι τὴν γῆν ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι μὲ παράσιτα φυτὰ κεκαλυμμένον καὶ μὲ θάμνους διληπτήρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζῶσι πλῆθος ἐντόμων ἐπιβλαβῶν ἢ ἰοβόλων ζώων· ἀλλαχοῦ φέρει δάση ἀνεπιμέλητα ὅπου ἔχουσι τὰς φουλέας τῶν ἀγρία θηρία, ὥστε ἡ βλάστησις εἶναι εἰς τὰ ζῶα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον χρήσιμος. Τὰ δ' ὄμβριον ὕδωρ συρρέον εἰς τὰς κοιλάδας πλημμυρεῖ τὰ πεδία καὶ μὴ ἔχον διέξοδον σχηματίζει ἔλη, ἀφ' ὧν ἀναφύονται μιᾶσματα ἀνθρωποφθόρα. Αἱ μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαιράς, ἀντὶ νὰ συντελῶσι, πάντοτε πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὰ περιοδικὰ κινήματα τῆς φύσεως, ἅτινα κατὰ τὰς ὥρας ἀναζωογονοῦσι τὸν βίον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, βλάπτουσι τὸν ἄνθρωπον ἢ περιορίζουσι τὴν ἐνεργειάν του, βιάζουσι αὐτὸν νὰ καταφεύγῃ εἰς δάση ἢ εἰς σπήλαια, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς χειμερινούς παγετούς καὶ τοὺς θερινούς καύσωνας. Ἄλλ' ὅταν προσδεύει ὁ πολιτισμὸς, ὅταν ἐκτείνεται ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἐφευρίσκει ὁσμημέραι νέα μέσα

εὐκολίας καὶ παραγωγῆς, τότε ἡ γῆ μεταβάλλεται εἰς παράδεισον χειροποίητον, ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος συλλέγει χρυσοῦς καρποὺς πρὸς τροφήν καὶ ἡδονὴν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς, ἀντὶ νὰ γίνεταί ἐστία σήψεως τῶν λειψάνων ὅσα σπείρει ἢ φθορὰ, διατηρεῖ τὴν χλωρὰν τῆς βλάστησιν, πρὸς τροφήν τῆς ὁποίας χρησιμεύουσι τὰ ἀποτρίμματα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν φυτῶν καὶ ζώων. Αὐλακες ὀδηγοῦσι τὰ ῥεύματα τῶν ὑδάτων εἰς καλλιεργημένα πεδία ἢ τὰ συναγοῦσιν εἰς τὰς ἐκροάς των· καὶ τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος διευθύνει τὰ κινήματα τῆς φύσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἑαυτοῦ. Τότε αὐξάνει καὶ ὁ πληθυσμὸς, ἐκεῖ ὅπου ἐφαίνετο πρότερον, ὅτι ὀλίγοι οἰκῆτορες δὲν ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν εἰμὴ δι' ἀμοιβαίας ἔριδος καὶ καταστροφῆς.

Ἡ δὲ αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ γίνεται, οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφυλακτικῶν διατάξεων, δι' ὧν προλαμβάνεται ἡ γένεσις τῶν μiasματικῶν νόσων, κωλύεται ἡ μετάδοσις τῶν κολλητικῶν καὶ μετριάζεται ἡ βαρῦτης τῶν ἐνδημιῶν. Προφανέστατον παράδειγμα ἔχομεν τὴν γενομένην ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων ἐν Εὐρώπῃ βελτίωσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν λαῶν. Ἡ ἰατρικὴ, τελειοποιήσασα τὰ μέσα τῆς διαγνώσεως καὶ βελτιώσασα τὴν θεραπείαν, δὲν ἔσωσε τόσους ἀσθενεῖς ἀπὸ τὸν θάνατον, ὅσους ἐπροφύλαξαν ἀνθρώπους αἱ λαοσῶκι ὑπαγορεύσεις τῆς ἐπὶ τὰ δημόσια ὑγιεινῆς. Ἄλλοτε φρικταὶ ἐπιδημίαι, πανώλης, τύφοι, εὐφλογίαι καὶ λοιμοὶ παντὸς εἴδους διέβαινον τὴν Εὐρώπην, ἐρχοῦσαι πόλεις ὀλοκλήρους καὶ στρατόπεδα ἐξαφανίζουσαι, καὶ αὐτὰ τὰ ποντοποροῦντα πλοῖα ἔρημα ναυτῶν ἀπολείπουσαι ἐπὶ τῶν κυμάτων· εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲ πόλεμοι μακροὶ καὶ φονικοὶ, οὐδὲ σεισμοὶ, οὐδὲ πλημμύραι, οὐδ' ἄλλαι καταστρεπτικαὶ τῆς φύσεως αἰτίαι ὅλαι συνάμα ἔφερον τόσον ὄλεθρον, ὅσον ἐπροξένισαν αἱ νόσοι αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἐν βραχεῖ, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ἐθέριζον τὸ τρίτον ἢ τὸ ἡμισυ τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' οὓς ἐπέσκηπτον. Σήμερον ὅμως ἡ πανώλης δὲν διαβαίνει τὰ ὄρια τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, οἱ μiasματικοὶ τύφοι

ηλαττώθησαν, ὁ ἀπὸ τῶν εὐφλογιῶν καὶ τῆς φοινικίδος θάνατος εἰς ἄκρον ἐμετρίασεν, ἐξέλιπε σχεδὸν ἡ λέπρα, ἡ αἱματοκελαινωσις (scorbut), ἔγινεν ἄγνωστος ἡ μελανὴ πανώλης, ὁ βρετανικὸς ἰδρῶς, ὁ οὐγγρικὸς πυρετὸς καὶ ἄλλαι νόσοι αἱ ὁποῖαι ἐπιδημικαὶ ἢ ἐνδημικαὶ ἐβάρυνον τὰς ἀνθρωπίνας τύχας. Διοικητικὰ μέτρα λαμβάνουσι πρόνοιαν περὶ τοῦ πορισμοῦ καὶ τῆς διανομῆς τῶν τροφῶν, ἵνα προληφθῶσιν, ὅσον ἔνεστιν, αἱ σιτοδεΐαι, αἱ ὁποῖαι καταστρεπτικαὶ ἀφ' ἐκυτῶν οὔσαι συνεπιφέρουσι πάντοτε καὶ θανατηφόρους ἐπιδημίας. Πάντα ταῦτα χρεωστοῦνται εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὅστις ἐβελτίωσε τὴν τύχην τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, λέγουσι, παρήγαγεν ἄλλα πάθη, ἰδίως τὰ ἀπὸ τῆς διασπορᾶς, τῆς κραιπάλης καὶ τῆς ἀσωτείας προερχόμενα. Μὲ αὐτὸν ἠΐξησαν αἱ μανίαι, τὰ νευρικὰ πάθη ἅπαντα καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου ἔγινε τόσῳ μᾶλλον βραχύς, ὅσῳ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ τάχιον ἀναπτύσσονται καὶ μᾶλλον δαπανῶνται ἐν τῷ βίῳ. Διότι οὐδὲν τι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ πρόξενον, ὅτε μάλιστα ὁ ἄνθρωπος καταχρᾶται αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ κοινωνικὸς βίος δὲν πρέπει νὰ μετροῦται μὲ τὴν διάρκειαν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἀπολαυῶν καὶ τὴν γενομένην χρῆσιν τῶν διανοητικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων. Ἐξῆσε πλείον, ὅστις ἐξῆσε βέλτιον καὶ πλείονα ἐξεπλήρωσε πρὸς καλὸν τῶν ἄλλων καὶ ἑαυτοῦ. Τὰ φυτὰ ζῶσιν αἰῶνας ἀπαρασάλευτα καὶ τὰ ζῶα δὲν βελτιοῦσι ποτὲ τὴν τύχην των· μόνος ὁ ἄνθρωπος διατρέχει φάσεις μεταβολῶν, τῶν ὁποίων ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρω ἢ ἢ ἐπὶ τὰ κρείττω ῥοπὴ ἐναπόκειται κατὰ μέγα μέρος εἰς αὐτόν. Οἱ φυσιολόγοι ἄς κρίνωσιν ἤσσαν ὑλικῶς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἄλλα διωργανισμένα ὄντα ἔχουσι βίον ἀτομικόν· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος βίον κοινωνικόν. Καὶ ἐὰν προσέτι ὁ πολιτισμὸς ἐβράχυνε τὸν ἀτομικὸν μας βίον, ἠΐξησε τὴν πληθὺν τῶν ὁμοίων μας, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ φύσις εὐρίσκει τὴν ἀμειβὴν της, διότι ἐν αὐτῇ τὸ μερικὸν καθυπεβλήθη εἰς τὸ γενικόν, τὸ ἄτομον εἰς τὸ εἶδος, τὸ εἶδος εἰς τὸ γένος, καὶ τὰ γένη ὅλα εἰς τοὺς γενικοὺς

νόμους οΐτινες διέπουσιν ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας τὰ κινήματα τῆς φύσεως. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πρόοδος ἐνὸς τόπου φαίνεται διὰ τῆς πληθύος αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ὑγιεινῆς του καταστάσεως.

Ἡ ὑγιεινὴ ἢ νοσώδης κατάστασις ἐνὸς τόπου γινώσκειται ἀπὸ τὸν συμβαίνοντα εἰς τοὺς κατοίκους θάνατον. Ὅπου οὗτος εἶναι περισσότερος, τῶν ἄλλων ὄρων ὁμοίων ὄντων, ἡ χώρα εἶναι νοσωδεστέρα. Δι' ἔλλειψιν καταστατικῶν παρατηρήσεων δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸν ὅρον τῆς θνήσεως (mortalité) ἐν Πελοποννήσῳ. Τὸ μόνον ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν δημοσιευμένον ἀπαντᾷται εἰς τὸ στατιστικὸν περὶ Ἑλλάδος σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγυ. Ἐξ αὐτοῦ ἐξάγομεν, ὅτι ὁ συμβᾶς κατὰ τὰ 1839 ἐν Πελοποννήσῳ θάνατος ἦτο 8,192 ψυχῶν, ἐξ ὧν

ἀπὸ γενέσεως μέχρι	10 ἐτῶν ἡλικίας,	4,049 ἦτοι	49, 5 0 0
ἀπὸ 10 ἐτῶν ἡλικίας μέχρι	20	727	— 8, 9 —
ἀπὸ 20 — — —	30	624	— 7, 6 —
ἀπὸ 30 — — —	40	586	— 7, 2 —
ἀπὸ 40 — — —	50	512	— 6, 2 —
ἀπὸ 50 — — —	60	631	— 7, 7 —
ἀπὸ 60 — — —	70	487	— 5, 9 —
ἀπὸ 70 — — —	80	353	— 4, 3 —
ἐπέκεινα τῶν 80		223	— 2, 7 —
		8,192	100

Ἐκ τῶν 8,192 ἀποθανόντων ἦσαν ἄρρένες 4,503, θήλεα 3,689. Συμφώνως μὲ τὸν γενικὸν τῆς θνήσεως νόμον, ἔγινε λοιπὸν περισσότερος θάνατος εἰς τὸ ἀρσενικὸν παρά εἰς τὸ θηλυκὸν φύλον. Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν τὴν διαφορὰν ταύτην κατὰ τὰς ἡλικίας. Ἀπὸ γενέσεως μέχρι 60 ἐτῶν ἡλικίας, ἀπέθανον ἄρρένες μὲν 4002, θήλεα δὲ 3127. Ὑπὲρ τῶν 60 ἐτῶν ὅμως ἀπέθανον περισσότεραι γυναῖκες (562) παρά ἄνδρες (501)· διότι πολλοὺς ἐκ τούτων εἶχον φθεῖρει οἱ πόλεμοι τῆς ἐπαναστά-

σεως. Εἰς τὰ 1840 ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι γυναῖκες ἡλικίας ὑπὲρ τῶν 24 ἐτῶν 209,771, ἄνδρες δὲ ὁμήλικας 203,622· ὥστε ὑπερρεῖχον τὸν ἀριθμὸν αἱ γυναῖκες κατὰ διαφορὰν 6,149.

Διὰ τὴν γνωρίζομεν ἤδη ποῖος εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὰ 1839 συμβάσεως θνήσεως, πρέπει νὰ συγκρίνομεν τὸν ἀριθμὸν τῶν θανόντων πρὸς τὴν πληθὺν τῶν κατοίκων. Κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν καταγραφὴν δημοσιευμένην τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει κατοίκων τῆς Πελοποννήσου (α). Δὲν ἔχομεν εἰμὴ μίαν τῶν 1838, ἣτις ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἱκτροστατιστικούς πίνακας, καὶ ἄλλην τῶν 1840, ἐμπεριεχομένην εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγ. Καθυποβόλλομεν ἐνταῦθα καὶ τὰς δύο ὑπ' ὄψιν.

Πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήτου.

Διοικήσεις	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1838, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἱκτροστατιστικούς πίνακας.	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840, ὡς εὑρίσκεται εἰς τὴν καταστατικὴν τοῦ Κ. Στρόγγ.
Κορινθίας	28,788	30,292.
Ἀργείας	28,261	33,190.
Ἠλείας	32,634	37,292.
Τριφυλίας	30,721	36,607.
Πυλίας	12,067	12,876.
Μεσσηνίας	32,342	34,221.
Λακωνίας	32,683	35,535.
Λακεδαιμονίας	39,095	40,950.
Ἀργολίδος	28,692	30,702.
	<hr/>	<hr/>
	265,283	294,665.

(α) Καίτοι δημοσιευθέντες κατὰ τὰ 1839, οἱ πλείστοι τῶν πινάκων συνετάχθησαν κατὰ τὰ 1838, (ὡς δηλοῦται ἀπὸ τὰς χρονολογίας τῶν ὑπογραφῶν τῶν διοικητικῶν ἱατρῶν), καὶ σημειοῦσι τὸν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὑπάρχοντα πληθυσμὸν.

μεταφορὰ	265,283	273,665.
Ἐρμιονίδος	6,686	(α)
Τροιζηνίας	1,696	(α)
Κυναιθῆς	36,710	37,394.
Μαντινείας	48,310	54,312.
Γόρτυνος	(β)	48,133.
	<hr/>	<hr/>
Ὀλικὴ ποσότης	358,685	431,504.

(α) Τῆς Ἐρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας τοὺς κατοίκους παρέλειψεν ὁ πίναξ τοῦ Κ. Στρόγγ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸν συγκατέλεξε μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν Πετσῶν καὶ τῆς Ὑδρας, τῶν ὁποίων αἱ ἐπαρχίαι ἐκαίηαι ἀποτελοῦσι μέρος κατὰ τὸν διοικητικὸν ὄργανισμὸν. Ἀλλὰ συνάγοντες ἀπὸ τοὺς ἰατροστατιστικοὺς πίνακας τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, ἀφηρέσαμεν ἀπὸ τὰς διοικήσεις Ὑδρας καὶ Πετσῶν τοὺς δήμους τῆς Τροιζηνίας καὶ τῆς Ἐρμιονίδος, ὡς ὑπαγομένους γεωγραφικῶς εἰς τὴν Πελοπόννησον.

(β) Ἰατροστατιστικὸς πίναξ τῆς Γόρτυνος δὲν ἐξεδόθη· οὐδεὶς ἄρα τῶν ἄνωθεν πινάκων μᾶς δίδει ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου, οὔτε τῶν 1838, οὔτε τῶν 1840. εἶναι ἀμφοτέρω ὑποδεέστεροι τοῦ ἀληθοῦς πληθυσμοῦ.

Δὲν δυνάμεθα δὲ οὔτε τὴν διαφορὰν τῶν κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχὰς πληθυσμῶν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Τὸν τῆς Γόρτυνος ἐν ἔτει 1838 δὲν ἔχομεν. Διὰ νὰ εὑρωμεν ὅμως τουλάχιστον τὴν ὡς ἔγγιστα διαφορὰν, εἰς τὸν κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας πίνακας προκύπτοντα πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, προστιθέμεθα τὸν τῆς Γόρτυνος, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγ, εἰς δὲ τὸν πίνακα τούτου προστιθέμεθα τὸν πληθυσμὸν Ἐρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας. Ἐχομεν οὕτω,

πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1838,	
μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς διοικήσεως Γόρτυνος	358,685
πληθυσμὸς τῆς Γόρτυνος κατὰ τὰ 1840	48,133
	<hr/>
ὄλική ποσότης	406,818

πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1840,	
μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας	431,504.
πληθυσμὸς Ἑρμιονίδος κατὰ τὰ 1838	6,686
— Τροιζηνίας	1,696.
	<hr/>
ὄλική ποσότης	439,886

Αὐξήσις ὡς ἔγγιστα τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς δύο ἐτῶν 33,068

Ἡ ὡς ἔγγιστα αὕτη αὐξήσις διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀληθῆ κατὰ δύο ἢ τρεῖς χιλιάδας, διότι μόνον ἡ ἐντὸς τῶν δύο ἐτῶν διαφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ Γόρτυνος, Τροιζηνίας καὶ Ἑρμιονίδος εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀγνωστος. Πρόκειται ἤδη νὰ παραλληλίσωμεν μὲ ἓνα ἐκ τῶν δύο τούτων πληθυσμῶν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ συμβᾶσαν θνήσιν κατὰ τὰ 1838 λαμβάνομεν ὡς καταλλήλοτερον τὸν παρὰ τῷ Κ. Στρόγγῳ, ὡς ἐμπεριέχοντα τὸν πληθυσμὸν ὅλων τῶν διοικήσεων, εἰς τὰς ὁποίας παρατηρήθη ἡ θνήσις. Ἐκ τούτου τοῦ παραλληλισμοῦ θέλομεν ἐξαγάγει τὰς ἀναλογίας τῶν θανάτων πρὸς τοὺς ζῶντας, ὅχι βεβαίως τόσον ἀκριβῶς, ὅσον ἤθελε γίνεαι εἰάν εἴχομεν τὸν ἐν ἔτει 1838 ὑπάρχοντα πληθυσμὸν. Διὰ τοῦτο ἄς εὐχόμεθα τὴν ἀκριβείαν καὶ συνέχειαν τῶν καταστατικῶν παρατηρήσεων· διότι τότε δὲν θέλομεν εἶσθαι ὑποχρεωμένοι νὰ βιάζωμεν τοὺς παραλληλισμούς, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν τοὺς ὡς ἔγγιστα ὄρους, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει καταγραφὴν ἀκριβῆ, καὶ δίδουσαν κατ' ἔτος τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς θνήσεως. Περὶ δὲ τούτων θέλομεν ἀναφέρει πάλιν ἰδίως.

Πίναξ κατὰ διοικήσεις τῆς θνήσεως παραλληλι-
ζομένης μετὸν πληθυσμόν.

Διοικήσεις.	Ἀριθμὸς ἀπο- θανόντων ἐν ἔτει 1839	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840	Ἀναλογία τῶν ἀποθανόντων πρὸς τὸν πληθυσμόν.
Ἀργολίδος	966	30,702	1: 31,7.
Ἀχαΐας	923	33,190	1: 35,8.
Ἠλείας	833	37,292	1: 44,7.
Μεσσηνίας	735	34,221	1: 46,5.
Κορινθίας	639	30,292	1: 47,4.
Ακκεδαιμονίας	689	40,950	1: 59,2.
Κυναΐθης	615	37,394	1: 60,8.
Γόρτυνος	784	48,133	1: 61,3.
Μαντινείας	851	54,312	1: 63,8.
Αλακωνίας	529	35,535	1: 67,1.
Τριφυλίας	483	36,607	1: 75,7.
Πυλίας	145	12,876	1: 88,8.
ὄλικ. ποσότη.	8,192	431,504	1: 52,6.

Ὁ μέγιστος λοιπὸν ὅρος τῆς θνήσεως ἦτον ἐν Ἀργολίδι, ἐπειδὴ ἀπέθανον 1 ἀνὰ 31 κάτοικον· ὁ ἐλάχιστος ἐν Πυλίᾳ 1: 88· ὁ μέσος δὲ ὅρος καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἦτο 1: 52.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποληφθῶσιν οἱ ὅροι οὗτοι ὡς γενικὸὶ μέσοι ὅροι. Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐσυγκρίναμεν τὴν θνήσιν τῶν 1839 μετὸν πληθυσμόν τῶν 1840. ὥστε ὁ ὅρος τῆς θνήσεως 1: 52 καταντᾷ πραγματικῶς 1: 51. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀκόμη ὁ ὅρος εἶναι μικρὸς, διότι ἐὰν ἡ θνήσις ἔμενε πάντοτε ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἀναλογιῶν, εἰς τὴν Πελοπόννησον ἤθελε συμβαίνειν πολ-
λὰ ὀλιγώτερος θάνατος παρὰ εἰς τὰ πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη. Ἴσως τὸ ἔτος τῶν 1839 διήλθε λίαν ὑγιεινόν· ὅπως καὶ ἂν ἦναι ὁμοίως εἰς ἡμᾶς φαίνεται πιθανόν ὅτι ἡ θνήσις, ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ-

τιμωμένη ἀνά δεκαετίαν, εἶναι μεγαλητέρα ἐκείνης τὴν ὁποίαν δεικνύουσιν αἱ ἄνω ἀναλογίαι.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ εἶδη τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ὅποια προξενοῦσι τὸν περισσότερον θάνατον.

Ἐκ τῶν ἱατροστατιστικῶν πινάκων ἐξάγεται, ὅτι ὁ γενικώτερος χαρακτήρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημιῶν εἶναι ὁ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν. Οὗτοι δὲ προσβάλλουσι ποτὲ μὲν ἀπλοῖ, ποτὲ δ' ἐπιπλεγμένοι, ἄλλοτε προηγοῦνται ἢ ἔπονται ἄλλα νοσήματα. Ἄπλοῖ εἶναι σπάνιοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφαίνονται χολερικοί, ἢ γαστρικοί, ὥστε ὑπερέχει ὡς στοιχεῖον ἐν αὐτοῖς ὁ ἐρεθισμὸς τῶν σπλάγχων τῆς κοιλίας, τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἐντέρων, τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνός καὶ ἡ πολυχολία. Ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν αὐτῶν σπανιώτερος εἶναι ὁ μυξώδης (feb. int. muccosa), οὔτε παρατηρεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐνήλικας, ἀλλ' εἰς βρέφη ἐξησθενημένα ἤδη ὑπὸ πολλῶν ὑποστροφῶν. Τελευταῖον ὑπάρχουσιν οἱ κακοήθεις. Ἐκ τούτων συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὴν κεφαλὴν, ἤτοι ὁ καρτοκός, ἢ ληθαργικός, ἢ ἀποπληκτικός εἰς τοὺς ἐνήλικας, ὁ ληθαργικός καὶ ὁ ἐπιληπτικός ἢ σπασμωδικός εἰς τὰ βρέφη. Μετὰ τούτους συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὰ κοιλιακὰ σπλάγχνα, ὁ ἐμετικός, ὁ χολερικός, ὁ δυσεντερικός, ὁ αἱμακτρός ἢ μελανοχολερικός (f. int. perniciosa suberuenta), πρὸς τούτους ὁ ἀλγώδης. Τὰ δ' ἄλλα εἶδη ὀλεθρίων εἶναι σπάνια, καὶ σποράδιον φαίνονται, ἐνῶ τὰ μνησθέντα εἰς τινὰς τόπους καὶ κατὰ τινὰς χρόνους ἐπισκίπτουσιν ὡς ἐπὶ δῆμια, καταλαμβάνοντα ἐνταυτῷ πολλοὺς πάσχοντας. Ὁ ἱατρὸς Κ. Γαλάτης ἀνέφερε εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν (α) ἕνα ὀλεθριον καρτοκόν, ὅστις ἐπιδήμιος ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, κατὰ τὸν Αὐγουστον καὶ Σεπτέμβριον τῶν 1841, καὶ ἐπέφερεν ὀλεθρον πολὺν ἐξόχως εἰς τὰ βρέφη, τὰ ὅποια σπανίως ἀντεῖχον εἰς τὸν δεύτερον παροξυσμόν.

(α) Ὅρα Νέον Ἀσκληπ. φυλ. δ. σελ. 110.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ἐνδέχεται νὰ ἐπιπλέκωσι καὶ ἄλλα νοσήματα, ἰδίως δὲ τὰς φλεγμονάς. Ἄλλοτε ἕνεκα τοῦ χαρακτηῆρος των ἢ τῆς κακῆς θεραπείας μεταβάλλονται εἰς συνεχεῖς, καὶ τότε ὑπάρχει ἐστία τις φλεγμονῆς διατηροῦσα τὸν συνεχῆ πυρετόν. Ὅταν δὲ ὁ περιοδικὸς πυρετὸς μετέβῃ εἰς συνεχῆ, τούτου διαλυθέντος ἀναφαίνονται τὰ περιοδικὰ κινήματα.

Οἱ πυρετοὶ οὗτοι ἔχουσι διάφορον μορφήν καὶ βαρύτητα, κατὰ τὰς ὥρας καθ' ἃς ἐπικρατοῦσιν. Οἱ τοῦ ἔαρος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φλογιστικῷ χαρακτηῆρος, ἐλαφρότεροι καὶ κρίνονται συχνῶς αὐτομάτως δι' ἀφθόνων ἰδρώτων καὶ ἐκθύματος ἐπὶ τῶν χειλέων ἢ κεγχρίτιδος. Οἱ τοῦ θέρους εἶναι βαρύτεροι, γαστροχολερικοῦ εἶδους· σπανίως κρίνονται αὐτομάτως καὶ συχνὰ γίνονται συνεχεῖς, ἐὰν ἰατρικὴ βσῆθεια δὲν ἐλαττώσῃ τὴν σφοδρότητα των, ἀφαιροῦσα τὰς ἐπιπλοκάς καὶ διαλύουσα τοὺς τοπικοὺς ἐρεθισμοὺς. Βαρύτατοι, ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις εἶναι οἱ τοῦ φθινοπώρου ἀπὸ Αὐγούστου μεσοῦντος μέχρι καὶ ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου. Συχνῶς δὲ οἱ ὑπ' αὐτῶν προσβληθέντες τοὺς ἔχουσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος καὶ ἀπαλλάττονται μόνον τὸ ἀκόλουθον ἔαρ. Ὡστε οἱ πυρετοὶ ἐκεῖνοι γίνονται τρόπον τινα χρόνιοι. Ἄλλ' ἐντὸς τοῦ χειμῶνος ἐκπίπτουσι τῆς σφοδρότητός των, γίνονται ἐλαφρότεροι, ἀπλούστεροι, συντομώτεροι εἰς τοὺς παροξυσμοὺς των καὶ ἦσσαν συντελεῖς εἰς τὸ νὰ συνεπιφέρωσι τοπικὰς φλεγμονάς, ἐὰν ἤδη αὐταὶ δὲν ἐσχληματίσθησαν. Συνάμα μὲ τοὺς περιοδικοὺς πυρετοὺς ἐπικρατοῦσι καὶ οἱ συνεχεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι τὰς αὐτὰς μορφὰς τῶν περιοδικῶν, διαφέροντες κατὰ τὸν τύπον, προσβάλλουσι παρομοίως τὰ αὐτὰ συστήματα, τὰ αὐτὰ σπλάγγνα, καὶ ἐμφαίνουσι τὰς αὐτὰς διαφορὰς συμπτωμάτων, διὰ τὰς ὁποίας διεκριθῆσαν τὰ εἶδη τῶν περιοδικῶν μὲ τὰ ὀνόματα φλογιστικῶν, γαστρικῶν, χολερικῶν, κ. τ. λ. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὰ εἶδη τῶν ἐνδημίων συνεχῶν πυρετῶν παραλλάσσουσι ταυτοχρόνως μὲ τὰ τῶν περιοδικῶν. Τοῦτο ἐνδεικνύει κοινὴν τινα αἰτίαν προξενουσαν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ. Καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη γίνεσθαι πιθανωτέρα, ἐὰν

παρκτηρήσωμεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαλυόμενοι οἱ συνεχεῖς πυρετοὶ μεταβάλλονται εἰς διαλείποντας παροξυσμούς.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ὅταν πολὺν καιρὸν διαρκέσωσιν εἰς τὸ σῶμα, ἀπολείπουσιν πολλάκις βλάβας εἰς τὰ σπλάγχνα. Συνεχέστεραι ἐκ τούτων εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ σπληνὸς καὶ τοῦ ἥπατος, ἐξ ὧν συμβαίνει καὶ ἕκτερος καὶ ἀσκήτης ὕδρωψ· πρὸς τούτοις γαστρίτιδες χρονικαί· φέρουσι δὲ καὶ ἰδιαίτερους τινὰς ῥευματισμούς, ὅταν αἱ λειτουργίαι τοῦ δέρματος δὲν ἐπανῆλθον εἰς πλήρη ἐνέργειαν, ἀλλ' ἠλαττώθησαν ἐπηρεασθεῖσαι διὰ πολλοῦ ὑπὸ ψυχρᾶς ὑγρασίας, ῥευματισμούς, ἔχοντας ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἀπαιτοῦντας ἰδιαιτέραν θεραπείαν. Ἐνίοτε δὲ ἡ κρᾶσις αὐτῆ τοῦ αἵματος ἀλλοιοῦται μετὰ τοὺς μακροχρονίους διαλείποντας πυρετούς. Ἡ ποσότης του καθόλου ἐλαττοῦται. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις τῆς ποιότητός του ἐμφαίνεται εἰς δύο διαφόρους διαθέσεις, τὴν ὀρρώδη (sierosa) καὶ τὴν αἱματοκελαινωτικὴν (scorbutica). Εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν, τὸ πρόσωπον γίνεται χλωρὸν, πεφυσιωμένον· τὸ δέρμα, τὰ χεῖλη, ἡ γλῶσσα ὠχρά· ὁ κυψελώδης ἰστός χαλαροῦται· τὸ σῶμα μαραίνεται· φύονται ὑδρωπικαὶ ὑπερδιακρίσεις εἰς τὸν κυψελώδη ἰστὸν ἐκεῖνων τῶν μερῶν, ὅπου ἡ κυκλοφορία εἶναι ἀσθενεστέρα· διὰ τοῦτο αἱ χεῖρες, οἱ πόδες, τὰ βλέφαρα γίνονται οἰδηματώδη, τελευταῖον δὲ καὶ γενικὸς ὕδρωψ ἀνὰ σάρκα σχηματίζεται· αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος ἐκπίπτουσι· τὰ μέλη λύνονται· ἔχουσιν οἱ ἀσθενεῖς ἀκαταμάχητον κλίσιν πρὸς ἀκίνησιαν καὶ δὲν ἀναλαμβάνουσι ποσῶς δυνάμεις ἀναπαυόμενοι· ἡ ἀναπνοὴ των γίνεταί κεκμηκυῖα· ὁ ἰδρῶς ἐκλείπει· τὰ οὖρα σπάνια, λευκά, διαφανῆ. Εἰς τὴν διάθεσιν ταύτην τὸ αἷμα πτωχεύει καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὴν ποιότητα· ἐλαττοῦται ἡ ἰνώδης ὕλη καὶ ὑπερέχει ἀναλόγως ἡ ποσότης τοῦ ὀρροῦ· ἴσως καὶ αὐτῆ ἡ χρωματιστικὴ ὕλη καὶ ὁ ἐν τῷ αἵματι σίδηρος ἐλαττοῦνται ὡς εἰς τὴν χλωροσιν, μεθ' ἧς ἡ ὀρρώδης διάθεσις ἔχει πολλὴν ἀναλογίαν· ἀλλ' εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν ἡ ἀλλοίωσις τοῦ αἵματος εἶναι δευτερογενής. Μᾶλλον δὲ τὰ βρέφη ὑπόκεινται εἰς τοιαύτην ἐκφυλίσιν, διότι ὁ ὀργανισμὸς αὐ-

τῶν ἔχει ἀνάγκην μεγίστην ἀναπληρώσεως τῆς δαπάνης αἵματος καὶ δυνάμεων, ἡ ὁποία γίνεται οὐχὶ μόνον πρὸς τροφήν ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐξήσιν τοῦ σώματος. Οἱ δὲ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἐπὶ μακρὸν διαρκοῦντες, ἀλλοιοῦντες τὴν χώνευσιν καὶ τὴν κυκλοφορίαν καὶ φθειρόντες τὴν τροφήν τοῦ σώματος, ταχέως καταπτῶσι τοὺς μικροὺς ἀσθενεῖς εἰς μίαν ἀληθῶς χλωροτικὴν κατάστασιν.

Τὴν δὲ σχέσιν τῶν πολυχρονίων περιοδικῶν πυρετῶν μὲ τὴν αἱματοκελαινώσιν, ταύτης δευτερογενῶς ἐξ ἐκείνων γενομένης, δὲν ἐσημείωσαν οἱ νεώτεροι ὅσον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἴπποκράτης, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης καὶ ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὁ Πλίνιος περιέγραψαν μίαν καχεξίαν, προξενουμένην ὑπὸ πολυχρονίων πυρετῶν καὶ τῆς χρήσεως ψυχρῶν, ἀκαθάρτων καὶ σκληρῶν ὑδάτων, καὶ ἔχουσαν μεγίστην ὁμοιότητα μετὰ τῆς αἱματοκελαινώσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ παρρησιάζη τὴν συνύπαρξιν τῆς καχεξίαις ταύτης μετὰ τῶν ἐμφράξεων τοῦ σπληνός, εἰς τὴν περιγραφὴν ἐνὸς πάθους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὁ Ἴπποκράτης ὑπὸ τὸ ὄνομα « σπληνὸς μέγας ». Ταύτην τὴν νόσον εἰκονίζων ὁ Κῶος ἀναφέρει, ὅτι τὰ οὖλα ἐξελοκοῦνται, οἱ ὀδόντες κλονοῦνται καὶ πίπτουσι, τὸ στόμα πνέει δυσῶδες, τὸ δέρμα γίνεται πελιδνόν, ἔλκη φύονται εἰς τὰς κνήμας, καὶ τὰ μέλη γίνονται ἀδρανῆ πρὸς κίνησιν. Τοὺς αὐτοὺς χαρακτηρίζων ἀποδίδει Παῦλος ὁ Αἰγινήτης εἰς τὸ πάθος τοῦ σπληνός, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὀνομάζει « σκίρωσιν » ὁ δὲ Πλίνιος καὶ ὁ Στράβων στομακάκην τὸ πάθος ἀποκλοῦσι. Βεβαίως τὰ ῥηθέντα συμπτώματα μετ' οὐδεμιᾶς ἄλλης νόσου ὁμοιάζουσι, εἰμὴ μὲ τὰ τῆς αἱματοκελαινώσεως. Φαίνονται δ' ἐνταῦθα ὡς συνυπάρχοντα μετὰ τοῦ μεγάλου σπληνός· ἀμφότερα ἀποτελέσματα πολυχρονίων πυρετῶν ὄντα. Ἐὰν δὲ ἀλλαγῶ τῆς Εὐρώπης δὲν ἐμφαίνεται ἡ αἱματοκελαινώσις τόσο συχνὰ μετὰ τοὺς περιοδικούς χρονίους πυρετούς, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν πόσον ἐκεῖ ἐβελτιώθη ἡ ὑγιεινὴ τοῦ λαοῦ καὶ πόσον ἡ ἱατρικὴ ἐβράχυνε τὴν διάρκειαν τῶν πυρετῶν, τῶν ὁποίων ἡ θεραπεία ἐπὶ Ἴπποκράτους ἔμελλε νὰ ᾖναι ἀτελεστάτη καὶ ἀβέβαιος. Οἱ πρὸ δύο αἰώνων ἱατροὶ ἀνεγνώρισαν

ρητῶς, ὡς μίαν τῶν αἰτιῶν τῆς αἵματοκελαινώσεως, τοὺς μακροχρονίους διαλείποντας πυρετοὺς, εἰς δὲ τὰ ἐλώδη μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ὅπου οἱ κάτοικοι δὲν ἔχουσιν ἰατρικὴν βοήθειαν καὶ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ σώματος καθόλου παραμελοῦσι, δύναται τις καὶ σήμερον νὰ θεωρήσῃ, ἀπαραλλάκτως ὡς παρετήρησεν ὁ Ἰπποκράτης, τὴν στομακικὴν συνυπάρχουσαν μετὰ τῶν ἐμφράξεων τῶν ὑποχονδρικών σπλάγγων.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ἀπολείπουσιν, ἀλλ' αἱ συνεχέστεραι πασῶν εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνός· ὥστε δύναται τις μὲ πολλὴν πιθανότητα νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς σφοδρότητος καὶ βαρύτητος τῶν ἐντινιδοθέντι χωρίῳ τῆς Ἑλλάδος ἐνδημούντων περιοδικῶν πυρετῶν, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῷ ἐμφρακτικῶν. Τόσον φθείρουσι τὴν ῥώμην καὶ εὐρωστίαν τοῦ σώματος οἱ μiasmατικοὶ περιοδικοὶ πυρετοὶ καὶ τοῦ χρώματος τὸ ἀνθρῶν, τοιαύτας δὲ ἀλλοιώσεις προξενούσιν εἰς τὸ σῶμα, ὡς καταλείπουσιν ἐν στίγμα, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἰατρικῆς ἄμοιρος διακρίνει τοὺς ὑπὸ τῶν πυρετῶν κατασχεθέντας. Διότι ἡ χροιά τῆς ὄψεως γίνεται χλωρὰ, ἰκτεριώδης, ἀμαυρά· οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου σκληροὶ, τραχεῖς καὶ ἰσχυροί· εἰσδύονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ βλέφαρα περιστέφονται μὲ πελιδνὸν κύκλον· ἡ ρίς λεπτύνεται· τὰ χεῖλη γίνονται ἰσχνὰ, ξηρὰ, ὠχρὰ, καὶ τὸ πρόσωπον ὅλον ὡς ἀνδρὸς κεκμηκότος καὶ ἐπτοημένου· τὸ δέρμα εἶναι ξηρὸν καὶ τραχύ· ἡ εὐεξία ἐκλείπει, τὰ ἄρθρα, αἱ ὀσφῦς, ὁ τράχηλος ἰσχναίνουσι καὶ λεπτύνονται· ἐξέχουσιν αἱ κλεῖδες καὶ αἱ ὠμοπλάται καὶ διαγράφονται ἐπὶ τοῦ θώρακος αἱ πλευραὶ καὶ οἱ μῦς τῆς ἀναπνοῆς· ἡ δὲ κοιλία τόσον ἐξογκοῦται ὅσον τὰ ἄρθρα φθείρονται· πίπτουσιν αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς· ἐκλείπουσιν αἱ δυνάμεις· ἡ ἀναπνοὴ εἶναι συχνή, βραχεῖα, ὑψηλὴ, θωρακικὴ· οἱ μυκτῆρες διαστέλλονται ὅταν οἱ νοσοῦντες ὀμιλοῦσιν ἢ βαδίζουσιν. Οἱ κάμνοντες γίνονται ἀδρανεῖς, νωθροί· τὰ κινήματά των δὲν ἔχουσιν ἐλαστικότητα· εἶναι βαρέα, βραδέα, κεκμηχότα. Ἐὰν αἱ ἐμφράξεις ἔφερον ἴκτερον ἢ ὕδρωπα,

ἡ εἰκὼν καθίστάται λυπηροτέρα. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξωτερικοὶ χαρακτῆρες δι' ὧν γινώσκονται οἱ ἐμφρακτικοί. Ἄλλα καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐνοικοῦντες εἰς ἐλώδη μέρη, τὰ ὅποια μαστίζουσι οἱ μiasματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, καίτοι ὑπ' αὐτῶν μὴ κατασχεθέντες, φέρουσιν ἴδιον τινα χαρακτῆρα. Σπανίως ἔχουσι τὸ εὐχρουν τοῦ προσώπου καὶ τὸ καθαρὸν καὶ μαλακὸν τοῦ δέρματος σπανίως ὁ ὀφθαλμὸς των εἶναι στιλπνὸς καὶ ὀξύς. Ἔχουσι ὄψιν ἰκτεριώδη καὶ ξηρὰν, ὀλίγην ζωηρότητα. Καθόλου οἱ περὶ τὰ ἔλη ἐνοικοῦντες ἔχουσι τὸν νοῦν ἀμβλὺν καὶ ὑποπτον καὶ δειλὸν, ὀλίγην ἐκχυσιν αἰσθημάτων, οὐδὲ τὸ ὄξύ πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις. Θεωρήσατε τὸν κάτοικον τῶν ὄρέων, τὸν βαδίζοντα ἐπὶ τραχείας γῆς, τὸν πνέοντα ξηρὸν καὶ δροσερὸν ἀέρα· ἔχει τὸ βλέμμα ὄξύ καὶ ἔτοιμον, τὰς κινήσεις ζωηρὰς καὶ κομψὰς· τὸ πρόσωπον εὐχρουν, πλήρες ζωῆς καὶ υγείας. Εἶναι ὄξύς νά ἐπινοῆ, ταχὺς νά ἐκτελῆ. Ἐλαφρὸς καὶ εὐκαμπτος ἀνέρπει μὲ βῆμα ταχὺ καὶ ἀσφαλὲς ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν κρημνῶν, χαίρων διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ περιπσεῦον τῶν δυνάμεών του. Ἀγαπᾷ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς σφοδρὰς συγκινήσεις. Τέλος ρυθμίζεται ὅλος μὲ τὴν φύσιν ἀφ' ἧς περιστοιχίζεται, ἐμφαίνουσιν διαστάσεις γῆς ἀποτόμους καὶ βιαίας κινήσεις ἀνέμων. Ὁμοιάζει μᾶλλον, ἐὰν μᾶς συγχωρῆται ἡ μεταφορά, τὰ πτηνὰ, τῶν ὁποίων τὸ αἶμα εἶναι θερμότερον, ἡ ἀναπνοὴ μεγάλη, τὸ βλέμμα ὀξύτατον καὶ αἱ κινήσεις θαυμάσιαι διὰ τὴν ῥώμην καὶ ταχύτητα.

Ἐλώδης δὲν εἶναι βεβαίως πᾶσα ἡ Πελοπόννησος, οὐδ' ἐπικρατοῦσι πανταχοῦ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν οἱ περιοδικοὶ πυρετοί· ἔχει πολλότατα τὰ ὄρη καὶ πολλὰ τὰ υγιεινὰ μέρη τῶν ὄρέων. Παράδειγμα ἔστω ἐν παρόδῳ ἡ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, κατὰ τὰς σημειώσεις τῶν ἰατροστατατικῶν πινακῶν, δὲν πάσχουσιν εἰμὴ εὐεξίαν καὶ ποδαλγίαν, καὶ προβεβηκότες ἀποθνήσκουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποπληκτικοί. Ὄταν περιέλθωμεν τὴν ἰατρικὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι τὸ κεντρικὸν μέρος αὐτῆς, αἱ ἐπαρχίαι τῆς ἀρχαίας Ἀρ-

καθίας και ἐκ τῶν παραλίων ἢ Τριφυλία, ἢ Πυλία, ἢ Αἰακωνία καὶ ἢ Λακεδαιμονία, ἐξαιρουμένων τῶν ἐλωδῶν χωρίων αὐτῶν, εἶναι ὑγιεινὰ· Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ αἱ αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν ὑπάρχουσι εἰς πᾶσαν σχεδὸν τὴν λοιπὴν παραλίαν καὶ εἰς πολλὰ τῶν ἐντὸς μερῶν, σχηματίζουσι μεγάλας ἐστίας, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἀπὸ χει καίτοι ἀσθενεστέρᾳ εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καὶ δίδει εἰς τὰ ἐπικρατοῦντα νοσήματα ἴδιον χαρακτῆρα. Κατ' ἐνιαυτοὺς δὲ, ὡς ἂν ἐξήρχοντο τῆς ἐστίας τῶν αἰ νοσοεργοῖ αἰτίαι ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη, καὶ τότε μαστίζονται καὶ ταῦτα βαρέως ὡς τὰ πεδινά.

Ἄξιον παρατηρήσεως διὰ τὴν Γενικὴν Παθολογίαν εἶναι τοῦτο τὸ γινόμενον, ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Πελοποννήσου σφοδροὶ καὶ βαρύνταται ἐνδημοῦσιν οἱ μισματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, μαστίζοντες τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων, καὶ πολλοὺς φθείροντες δι' ὀξέων ἐπιπλοκῶν ἢ διὰ χρονικῶν ἀλλοιώσεων, ἐκεῖ αἱ φθίσεις τοῦ πνεύμονος εἶναι σπανιώταται. Πρὸς τούτοις καὶ αἱ πλευρίτιδες καὶ αἱ πνευμονίαι δὲν εἶναι συχναί, ὡς εἰς τοὺς ξηροὺς καὶ ὑγιεινοὺς τόπους καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ χωρία, τὰ μᾶλλον ἀνενόχλητα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ὄντα, ἀλλὰ σπανιώτεροι συμβαίνουσι καὶ ἔχουσι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν μορφήν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν διέκρινον οἱ ἀρχαιότεροι ὀνομάζοντες αὐτὴν *νόθη*. Εἰς τὰς πνευμονίας φαίνονται μᾶλλον βεβλαμμένοι οἱ τελευταῖοι μικροὶ κλάδοι τῆς διαιρέσεως τῶν βρογχίων, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς κυψελίδας τῶν πνευμόνων, παρ' ὅ,τι παρατηρεῖται ὁ φλέγμα τῶν πνευμόνων, ὁ τὸσον ἐπικίνδυνος εἰς ὅσας χώρας ὁ ἀήρ εἶναι ξηρὸς καὶ εὐμετάβλητος, φλέγμα προσβάλλον ὅλην τὴν ὑφὴν τοῦ παρεγχύματος καὶ τείνων σρόδρα εἰς ἐμπύωσιν.

Τ' ἀνάπαλιν δὲ εἰς πολλὰ τῶν χωρίων, ἐν οἷς οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσι καὶ δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν τῶν ἐλωδῶν χωρίων χαρακτῆρα, αἱ φθίσεις εἶναι ἐπιχώριοι· οἱ κάτοικοι πάσχουσι περὶ πνευμονίας καὶ ταύτας γνησίας· καθόλου δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἔχουσι γνησιώτερον φλογιστικὸν χαρακτῆρα. Αναφέρομεν ἤδη τὰ τεκ-

μήρια, δι' ὧν ἀποδεικνύονται τὰ παθολογικὰ ταῦτα γινόμενα.

Ἄφ' ὅλων τῶν τόπων εἰς τοὺς ὁποίους ἐνδημοῦσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἓνα μόνον σημειοῦσιν οἱ πίνακες ὡς ἔχοντα καὶ τὰς πνευμονικὰς φθίσεις ἐπεχωρίους, τὴν Ἀρεοῦπολιν ἐν Λακωνίᾳ. Ταύτης οἱ κάτοικοι ὑπόκεινται εἰς τὰς χρονικὰς νόσους τῶν ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς, δι' αἰτίας ἐνυπαρχούσας βεβαίως εἰς τοπογραφικοὺς ὄρους ἰδικιτέρους, οἵτινες ἀποσιωπώμενοι εἰς τοὺς πίνακας, ἤθελον μᾶς εἶναι γνωστοὶ, ἐὰν εἶχομεν, ὡς εἶπομεν κατ' ἀρχάς, μᾶλλον ἀνεπτυγμένας τὰς περὶ τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν ἐκθέσεις.

Ἄλλ' εἰς πολλὰ χωρία, τὰ ὁποῖα δὲν μαρτυροῦσιν οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἢ ὅπου ἐπισκῆπτουσι σποραδικώτεροι, ἐλαφροὶ, σπανίως ἀπολείποντες χρονικὰς βλάβας, ἐκεῖ παρατηροῦνται αἱ φθίσεις συνεχέστεραι· οἱ πίνακες μᾶς ἀναφέρουσι παραδείγματα περὶ τούτου,

ἐν Κορινθίᾳ — τοὺς δήμους Περαιχώρας, Ἀγιογορίου, Κελεῶν, Παναρίτης, Ταρσοῦ, Χελυδορέας, καὶ εἰς ὅσα χωρία τῶν Τρικάλων δὲν ἐνδημοῦσι διαλείποντες.

ἐν Πυλίᾳ — τὴν πόλιν Μεθώνης,

ἐν Λακωνίᾳ — τὸν δῆμον Πυρρίχου,

ἐν Λακεδαιμονίᾳ — τὸν δῆμον Παρνῶνος,

ἐν Κυνουρίᾳ — τὸν δῆμον Λιμναίου,

ἐν Ἀργολίδι — τὸν δῆμον Θορνακίου.

Εἶπομεν ὅτι συμβαίνουσι πνευμονίαι καὶ κατάρροι εἰς χωρία μαστιζόμενα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν· ἀλλ' εἰς τὰ ὑγιεινὰ μέρη, (ὀνομάζομεν δὲ τοιοῦτοτρόπως πρὸς διαστολὴν ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα σπανίζουσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἢ κυρίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημία), εἰς τὰ ὑγιεινὰ, κείμενα σχεδὸν πάντοτε εἰς θέσεις ὄρεινὰς, ὑψηλὰς, ξηρὰς καὶ τραχεῖας, μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὸ τῶν ἀνέμων προσβαλλομένας, αἱ πλευρίτιδες, αἱ πνευμονίαι, αἱ κυνάγχαι, οἱ κατάρροι εἶναι ἢ κυρίως ἐνδημία. Τὰ πα-

ραδείγματα ὅσα δυνάμεθα νὰ φέρωμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου εἶναι πάμπολλα, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Λακεδαιμονίαν, ἐν ἧ οἱ πλείστοι δῆμοι, ὑγιεινοὶ ὄντες, δὲν προσβάλλονται εἰμὴ ὑπὸ πλευροπνευμονιῶν καὶ κατάρρων· τοιοῦτοι εἶναι οἱ δῆμοι Φελλίας, Μελιτινῆς, Μιχλέου, Βοιῶν, Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, Κυφάντων, Γερώνθρων, Θεραπνῶν, Κρονίου, Περαίας, Καρύων καὶ Εὐρυσθενῶν. Καθὼς δὲ διαφέρουσιν αἱ ἐνδημίαι μεταξὺ δήμου καὶ δήμου τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οὕτω διαφέρουσι καὶ μεταξὺ δύο χωρίων τοῦ αὐτοῦ δήμου, ὅταν ἄλλους ἔχουσι τοὺς τοπογραφικοὺς ὄρους. Εἰς τὸν δῆμον Δωρίου, ἐν Τριφυλίᾳ, π. χ. ὑπάρχουσι δύο χωρία, τὰ Σουλμηὰ καὶ ἡ Ἀγρηλιά· ἐκεῖνο μὲν κεῖται εἰς κορυφὴν ὄρους ὑψηλοῦ, ἔχον καθαρά ὕδατα πηγαῖα καὶ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ βορρᾶ· τὸ δ' ἄλλο ὑπὸ τὴν πλευρὰν ὄρους, ἔχον θερμὰ ὕδατα καὶ ἐπιχωρίους ἀνέμους τὸν Λίβα καὶ τὸν Νότον. Οἱ κάτοικοι τῶν Σουλμηῶν εἶναι εὖρωστοι, μεγάλου ἀναστήματος καὶ ἔντονοι, νοσοῦσι δὲ μόνον ὑπὸ κατάρρων καὶ πλευροπνευμονιῶν τὸν χειμῶνα· οἱ δὲ Ἀγρηλιῶται, ἐργαζόμενοι εἰς ἐλώδη μέρη, εἶναι καχέκται καὶ ὠχροὶ καὶ ἀδύνατοι, καὶ πάσχουσι πυρετοὺς περιοδικούς καὶ ἐμφράξεις τῶν ὑποχονδρίων. Παρομοίως εἰς τὸν δῆμον Μαρίου, ἐν Κυνουρίᾳ, μόνον εἰς τὸ χωρίον Πούληθρα, κείμενον εἰς πρόποδας ὄρους παραθαλασσίου καὶ ἔχον ἐπιχώριον τὸν Εὐδρον, συμβαίνουνσι διαλείποντες πυρετοί· εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ χωρία Κυνουπίας, Νεοχωρίου, Μαρίου, Γκιόσαλη, Κορίτσας καὶ Ἀλεποχωρίου, κειμένων εἰς ὄρεινὰ μέρη καὶ πρὸς βορρᾶν, λείπουσιν οἱ διαλείποντες καὶ μόνον πλευρίτιδες καὶ πνευμονίαι κυριεύουσιν. Ὡσαύτως εἰς τὸν δῆμον Βρασιῶν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οἱ ἐνοικοῦντες εἰς τὰ ἐλώδη χωρία πάσχουσι περιοδικούς πυρετοὺς, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Καρκαθουνίου, χωρίου κειμένου εἰς τόπον ὄρεινόν, ὑψηλὸν καὶ ἀνεμώεοντα, νοσοῦσιν ὑπὸ πλευρίτιδων καὶ πνευμονιῶν.

Ἐπάρχει λοιπὸν, ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν νόσων τούτων, ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν σπλάγγων τῆς κοιλίας καὶ τῶν τοῦ θώρακος. Ἡ ἀπὸ τῶν ἐλῶν ἐπήρεια τείνει γὰρ φέρη αἰμορμήσεις,

συμφορήσεις, φλεγμονάς και ἐμφράξεις εἰς τὸ ἥπαρ, εἰς τὸν σπλῆνα, εἰς τὸν στόμαχον· ὁ δὲ λεπτός και ξηρός και εὐμετάβλητος ἀήρ διεγείρει φλεγμονάς εἰς τοὺς πλευρικούς ὑμένους, τοὺς βρόγχους και τοὺς πνεύμονας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος φαίνεται και κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Αἱ εἰς τὰ ἐλώδη μέρη συμβαίνουσαι βρογχίτιδες και πνευμονίαι και πλευρίτιδες ἐμφαίνονται ἰδίως τὸν χειμῶνα, καθ' ἣν ὄραν οἱ περιοδικοί πυρετοὶ γίνονται σπάνιοι και δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν φθινοπωρινὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· τὸ δὲ θέρος μόνον κατ' ἐξαιρέσειν και σποράδιην ἐνδέχεται νὰ φανῶσιν αἱ πνευροπνευμονίαι.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Βωδίνου φαίνεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ περιοδικοί πυρετοὶ εἶναι προφυλακτικὸν κατὰ τῶν τυφωδῶν πυρετῶν. Ὁ ἰατρός οὗτος παρετήρησεν, ὅτι τὰ ἐπανελθόντα ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας τάγματα τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων, και τὰ ὁποῖα ἔπαθον ἐκεῖ νόσους ἐχούσας πολλὴν ὁμοιότητα μετὰ τὰς ἐνδημίας μας, ἤτοι περιοδικούς πυρετούς και δυσεντερίας, διετήρουν ἐν Μασσαλίᾳ τὸν τύπον τῆς Ἀλγεριανῆς ἐνδημίας, και δι' αὐτῆς ἐπροφυλάττοντο ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐν Μασσαλίᾳ ἐπιχωρίους νόσους. Ἐν ᾧ τὰ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φρουροῦντα τάγματα ἐμαστιζόντο ὑπὸ τυφωδῶν πυρετῶν, τὰ ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας ἐλθόντα διέβησαν ἀβλαβῶς ὅλην τὴν περίοδον καθ' ἣν διήρκεσεν ἡ ἐπιδημία.

Ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς οὐχὶ μόνον εἰς τὴν παθολογικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων φαίνεται, ἀλλὰ και ἐντὸς τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐλωδῶν χωρίων ἔχουσι χολερικὴν κρᾶσιν, καθ' ἣν ἔνοιοι ἀποδίδουσι οἱ νεώτεροι εἰς τὴν σημασίαν ταύτην. Ὑπερέχει ἐν αὐτοῖς τὸ πεπτικὸν σύστημα καθύλου, ὑπάρχει μεγαλητέρα συμφορήσειν εἰς τὸ σύστημα τῶν φλεβῶν τῶν πυλῶν, ὑπερέχει ἡ πολυχολία και τὸ φλεβικὸν αἷμα, διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι εἶναι χολερικῆς κρᾶσεως και πάσχουσι πολὺ ὑπὸ τῶν αἰμορροϊδῶν· οἱ δὲ ἐνοικοῦντες εἰς ὄρεινους και ξηρούς τόπους, ὅπου οἱ περιοδικοί πυρετοὶ σπανίζουσιν, ἔχουσι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον τὸ σύστημα τῆς ἀρτηριακῆς κυκλοφορίας και τῆς

ἀναπνοῆς, ἄτινα συνιστῶσι τὴν αἱματώδη κρᾶσιν. Εἰς τρόπον ὥστε αὐταὶ ἐκείναι αἱ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι φέρουσι νοσώδη ἀποτελέσματα κατ' ἐκλογὴν εἰς τὰ διάφορα σπλάγγνα τοῦ σώματος, καὶ χωρὶς ἔτι νὰ προξενήσωσιν ἀσθενείας, ἀναπτύσσουσι κατ' ἐκλογὴν τὰ διάφορα συστήματα, παραλλάσσουσαι οὕτω τὴν ὀργανικὴν διάπλασιν. Διὰ τούτου ἀποδεικνύεται ἔτι μᾶλλον ἢ ἐνότης τῶν νόμων τῆς φύσεως. Διὰ τούτου ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ νόσος πολλάκις δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ ὑπερβολὴ τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως, πάντοτε δὲ σχεδὸν μὲ τὴν φυσιολογικὴν κατάστασιν συνδέεται ἢ μορφή καὶ ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτήρ αὐτῆς.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ φυσιολογικὰ καὶ παθολογικὰ ἀποτελέσματα τὰ ἰδιάζοντα εἰς ὅσας χώρας ἐπιπολάζουσιν οἱ μiasματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, καὶ εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοιαύτης νόσου ἄθικτοι μᾶλλον διάγουσιν. Ἄς περιέλθωμεν δὲ ἤδη τὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, ἵνα διακρίνωμεν ποῖα εἶναι τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται ὑπάρχουσα ἢ ἐστία τῆς ἐνδημίας, καὶ ἵνα προσδιορίσωμεν ποῖοι εἶναι οἱ ὄροι, εἰς οὓς ὑποκειμένη ἢ χώρα προσβάλλεται ὑπὸ τῶν πυρετῶν, ὅπως πλησιάζωμεν διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως ἐντυχῶ εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι προξενοῦσι τὴν ἐνδημίαν.

K. M.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

*Ἀράλεκτα νομισματογραφικὰ, συναρμολοθῆντα ἐκ
διαφόρων συγγραφέων χάρις τῶν φίλων
τῆς Ἀρχαιολογίας. (συνέχεια)*

Ζ΄

Τύποι.

Οἱ τύποι ἦτοι αἱ εἰκόνες καὶ τὸ χάραγμα εἶναι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν νομισμάτων, ἐπειδὴ ἄνευ τούτων ἤθελον εἶσθαι ἀπλοῦν μετάλλου ἔλασμα. Μολονότε ὑπάρχουσι πολλότατα νομίσματα μὴ φέροντα ἐπιγραφὴν, δὲν εὐρίσκεται ὅμως κἀνὲν ἄνευ τύπου. Εὐρίσκονται ὅμως ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ποπουλωνίας καὶ τῶν Οὐλατερρῶν, τυρρηνικῶν πόλεων καὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ Ἄβακαίνου ἔχοντα μόνον ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους εἰκόνα, λεῖα δὲ καὶ ἄνευ τύπου ἐπὶ τοῦ ἐτέρου (1). Τὰ νομίσματα αὐτὰ εἶναι ἀργυρᾶ. Μεταξὺ τῶν τυρρηνικῶν εὐρίσκονται καὶ μικρὰ χρυσᾶ νομίσματα τοῦ εἴδους τούτου. Ἄλλ' ἐν τὰ τοιαῦτα ἦσαν καὶ νόμισμα πραγματικῶς τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς βέβαιον. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀρχαιότατα νομίσματα μόνον ὅσα ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὸ τετράγωνον ἐντύπωμα, quadratum incusum (2).

(1) Micali, *L' Italia avanti il dominio dei Romani*. Tav. LIX. LX. fig. 7. Eckhel, *D. N. V.* Vol. I. pag. CIV. et Num. Veter. pag. 11, Sestini, *Descript. Num. Vet.* pag. 4. T. I. 3.

(2) Ὅρα περὶ αὐτῶν Stieglitz, *Versuch einer Einrichtung antiker*

Ταῦτα εἶναι λίαν ἀρχαῖα χαραγμένα ἀναμφιβόλως 600 ἔτη καὶ ἐπέκεινα πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως.

Τοιούτων νομισμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν περιεσώθη ἀριθμὸς ὄχι μικρὸς ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος μερῶν, ἐξ οὗ γίνεται βέβαιον ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ χαραῖσσειν νόμισμα ἦτο κοινῶς ἐν χρήσει.

Λείψανον τετραγώνου ἐντυπώματος διατηρηθὲν ἴσως χάριν μνήμης τοῦ ἀρχαίου τοῦ χαραττεῖν τρόπου φαίνεται καθαρῶς ἀκόμη εἰς τινὰ νομίσματα τῆς ἀκολουθοῦ ἐποχῆς, εἰς τὰ ὅποια ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους συνίσταται εἰς κοίλωμα τετράγωνον, καθὼς εἰς τὰ τῆς Βοιωτίας νομίσματα, εἰς τινὰ τῆς Θάσου καὶ ἄλλα. Ἐκ τοῦ τετραγώνου ἐνδέχεται νὰ ἐγεννήθη ἡ τετραγώνιος ἐκ γραμμῶν ἢ στιγμῶν συγκειμένη περιχέλιωσις, δι' ἧς εἰς τινὰ νομίσματα, οἷον τὰ τοῦ Ἄργους, τὰ τῆς Ἀσπένδου, τὰ τῆς Ρόδου καὶ ἄλλα περιχλείεται ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους. Τὰ νομίσματα τῆς Ἀκάνθου πόλεως μακεδονικῆς ἐφύλαξαν πάντοτε τὸ τετράγωνον ἐντύπωμα· πλὴν ὄχι εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἀτεχνον μορφήν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρύθμως καὶ κομψῶς διατεταγμένον. Ἄλλο ἀρχαίων νομισμάτων εἶδος ἦσαν τὰ συγκείμενα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος ἔχοντος μὲν τύπον ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀλλ' εἰς μὲν τὸ ἔμπροσθεν μέρος εἰργασμένον ἐν ἐξοχῇ, εἰς δὲ τὸ ὀπισθεν κοῖλον, συνήθως μὲν τὸν αὐτὸν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους, ἐνίοτε δὲ ἄλλον. Τὰ τοιαῦτα νομίσματα ὀνομάζονται παρὰ τῶν νομισματολόγων *numi incusi*, νομίσματα ἐντυπα. Εὐρίσκονται δὲ μόνον ἐξ ἀργύρου ἐκ πόλεων τινῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τοῦ Πυξοῦντος, τοῦ Μεταποντίου, τῆς Σίριδος, τῆς Συβάριδος, τῆς Καυλωνίας, τοῦ Κρότωνος (1). Τὰ νομίσματα ταῦτα δεικνύουν σαφῶς

Muenzsammlungen. Σ. 88. Mionnet, Descript. des Medailles antiques. Recueil des Planches καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Pellerin.

(1) Διεσώθησαν δὲ καὶ τινὰ χρυσᾶ τοιοῦτου εἴδους (ἐντυπα) νομίσματα, τῶν ὁποίων ἡ πατρὶς εἶναι ἄγνωστος. Pellerin, Recueil, III, CI, CXV. Hunter. 63.

ὅτι εἰς τὴν τύπωσιν αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις διπλῆς σφραγίδος, ἰδίως δι' ἐκάστην πλευρὰν, καὶ ὅτι ὁ κοῖλος τύπος δὲν ἦτο ἐντύωμα τοῦ ἐξέχοντος. Εἰς τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Κρότωνος τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει τὸν τρίποδα, τὸ δὲ κοῖλον τὸν ἀετόν· εἰς τινὰ τοῦ Μεταποντίου τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει στάχυν, τὸ κοῖλον κεφαλὴν βοῦς· τῆς Ποσειδωνίας τὰ νομίσματα φέρουν ἐφ' ἑκατέρου μέρους τὸν Ποσειδῶνα, ἀλλὰ εἰς τὸ κοῖλον μέρος ἢ τρίαίνα καὶ ἢ ἐσθῆς εἶναι εἰργασμένα ἐν ἐξοχῇ.

Καὶ μεταξὺ τῶν ῥωμαϊκῶν νομισμάτων εὐρίσκονται τοιαῦτα ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα. Ἄλλ' ἐκεῖ τὸ αἴτιον ἦτο μᾶλλον ἀβλεψία τοῦ νομισματοκόπου, ὅστις ἄφινεν εἰς τὴν μήτραν τὸ ἤδη τυπωμένον νόμισμα, ἔθετεν ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο νέον μετάλλινον ἔλασμα καὶ ἐτύπωνε καὶ τοῦτο, διὸ τὸ δεύτερον τοῦτο ἐδέχετο τὸν τύπον τοῦ ὑποκειμένου νομίσματος κοῖλον ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους.

Ἄφοῦ διὰ τῶν ἐντύπων νομισμάτων προέβησαν εἰς τὴν νομισματικὴν τέχνην μέχρι τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τύπον καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους· ἐνεχάραττον δὲ ἐνίστε ἐκτὸς τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ τετραγώνου ἐντυπώματος γράμματα καὶ ἐπιγραφάς, ἢ μικροὺς ποικίλους τύπους, ὠδηγήθησαν ἐκ τούτου εἰς τὸ νὰ ἐπισημάνωσιν ἀμφοτέρω τὰ μέρη μὲ τύπους. Ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον τρόπον καὶ τὰ νομίσματα διὰ τῆς καλητέρας αὐτῶν μορφῆς καὶ τῆς διπλῆς εἰκόνας ἐγιναν κομψότερα.

Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα παριστάνουσι σπανίως κεφαλὴν, ἀλλὰ μόνον εἰκόνας ἀκεραίους, ζῶα ἢ ἄψυχόν τι. Ἰστέρον τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων ἔλαβε τὴν κεφαλὴν θεοῦ, δαίμονος, ἥρωος. Ὅτε ἐξενίκησε τὸ νὰ ἐγχαράττωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων οἱ βασιλεῖς τὰς εἰκόνας των, ἐτίθετο τὸ πρόσωπον ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους· ὡσαύτως καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων φέρουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν, τῶν συζύγων, θυγατέρων καὶ μητέρων αὐτῶν.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἦτο σύνθετος νὰ θέτωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν εἰκόνα ζῶντος ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐξενίκησε πρῶτον ἐπὶ

τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ εἰς τὰ τετράδραγμα καὶ τὰς δραχμὰς φαινομένη κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους παριστάνει τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον (1). Δημήτριον δὲ τὸν Α, βασιλέα Μακεδόνων δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς τὸν πρῶτον βασιλέα, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν φαίνεται ἐγκεχαραγμένη εἰς τὰ ζῶντος ἔτι αὐτοῦ κοπέντα νομίσματα. Μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἡ τιμὴ αὕτη ἔγινε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα.

Τὸ ὅπισθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων φέρει συνήθως εἰκόνα ἔχουσαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν ὑπάρχουσαν. Οἱ θεοὶ παριστάνονται μὲ τὰ σύμβολα αὐτῶν, ἢ μὲ τὰ εἰς αὐτοὺς ἱερὰ ζῶα. Εἰς τὸν Δία δίδεται ὁ κερκυνὸς ἢ ὁ ἀετός· εἰς τὸν Ἡρακλῆ ῥόπαλον, τόξον καὶ βέλος· εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἡ λύρα· εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἡ τρίαινα· εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἡ γλαῦξ· εἰς τὴν Διμήτραν ἡ σῦς. Πολλάκις παριστάνονται καὶ ἀντικείμενα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θεῶν. Ἐνίοτε ἴστανται ἐπὶ τοῦ ὅπισθεν μέρους ναοὶ περίφημοι· ἀλλὰ τοῦτο εἰς τὰ ἀρχαιότερα νομίσματα εἶναι σπανιώτερον· καὶ πρῶτον ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων παρατηρεῖται συνεχέστερον, μάλιστα ἐπὶ νομισμάτων κοπέντων εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ ἀποικίας.

Αἱ πόλεις εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τύπους μονίμους ἔχοντας ἀναφορὰν ἢται πρὸς τοὺς αὐτόθι ἐξαιρέτως τιμωμένους θεοὺς, ἢ ὑπαινιττομένους τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ ὄντας ἐν χρήσει ὡς ἐθνικά σύμβολα. Οὕτω τὰ ἀθηναῖα νομίσματα φέρουν τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὴν γλαύκα· τὰ συρακούσια τὴν Περσεφόνην καὶ ἄρμα δίζυγον ἢ τετράζυγον· οὕτω διαφόρων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πόλεων τὰ νομίσματα φέρουσι τὸν Ἥβωνα. Ὑπαινίξεις τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων ἀπαντῶνται συχναί. Ἡ Καρδία, πόλις τῆς Θράκης ἔκλεξε σύμβολον αὐτῆς καρδίαν· ἡ Σίδη, πόλις τῆς Παμφυλίας, τὴν σίδην, καρπὸν τῆς ροιᾶς· ἡ νῆσος Ρόδος, τὸ ῥόδον· ἡ Σελινοῦς τῆς Σικελίας, τὸ σέλινον. Ὡς ἐθνικά σύμβολα μεταχειρίζοντο οἱ Βοια-

(1) Stieglitz, Ueber das Bild Alexanders des Grossen auf den Muenzen der Allen.

τοὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐκκεκομμένην ἀσπίδα· οἱ Μακεδόνες ἀσπίδα ὠσειδῆ· οἱ Χίιοι σφίγγα· οἱ Ἐφέσιοι τὴν μέλισσαν· ἡ Κυρὴν τὸ σίλφιον· ἡ Κνωσσὸς τὸν λαβύρινθον· τὸ Δυρράχιον μόνον θηλάζοντα· ἡ ἐν Ἰλλυρία Ἀπολλωνία καὶ ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας ὄρος ἀναπέμπον φλόγας· ἡ Αἰγίνα χελώνην· ἡ Σύβαρις ταῦρον βλέποντα ὄπισθεν· ἡ Κύμη τῆς Αἰολίας ἀγγεῖον ὠρισμένου σχήματος. Ἐνίοτε ὅμως παρέλιπον τοὺς τοιοῦτους τύπους, καὶ πολλαὶ πόλεις δεικνύουσιν εἰς τὰ νομισματῶν ποικιλίαν μεγάλην, πρὸ πάντων αἱ Συρακοῦσαι.

Σπουδῆς καὶ λόγου ἄξιοι εἶναι οἱ τύποι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ τὸ θρησκευμα, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπεμφαίνουσι τὰ μυστήρια (1). Ἄν καὶ δὲν ἦτο συγχωρημένον νὰ ἐκτίθενται δημοσίως τὰ μυστήρια, ἀλλ' ὅμως τῶν εἰς αὐτὰ ἀναφερομένων συμβόλων ἐδύνατο νὰ γίνῃ χρῆσις ὡς νομισματικῶν τύπων, καθὼ γνωστῶν εἰς μόνους τοὺς μύστας, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς προσφερομένων μόνον ὡς ἐθνικῶν ἢ τοπικῶν τύπων.

Τῶν Ῥωμαίων τὰ χάλκινα νομίσματα εἶχον τύπους μονήμους. Εἰς τὸ **As** ἐπέβαλλον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰαννοῦ· εἰς τὸν **Semis** τὸν Δία, εἰς τὸν **Triens** καὶ τὴν Οὐγκίαν τὴν Παλλάδα· εἰς τὸν **Quadrans** τὸν Ἡρακλῆ, εἰς τὸν **Sextans** τὸν Ἑρμοῦν, δηλονότι τὰς κεφαλὰς τῶν θεῶν τούτων. Τὸ ὄπισθεν τῶν **Ponderum** εἶχε πρόραν πλοίου.

Ὀλίγα μόνον **Pondera** φέρουσιν ἄλλους τύπους. **Asses** τῆς Κορινθίας καὶ Λικινίας οἰκογενείας ἔχουν ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν μέρους Νίκην. **Semis** καὶ **Quadrans** τῆς οἰκογενείας Κουρτίας φέρει ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν μέρους τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους. **As** τῆς οἰκογενείας Μαρκίας παριστάνει ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τὰς κεφαλὰς τοῦ Νουμᾶ καὶ Ἄγκου, **As** τῆς οἰκογενείας Ρουβρίας ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τὰς κεφαλὰς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους, νῶν ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν· **As** τῆς οἰκογενείας Τερεντίας ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν μέρους τὴν θηλάζουσαν λύκαιναν.

(1) Stieglitz, Ueber Mysterientypen.

Τὰ ἀρχαιότατα ἀργυρᾶ τῶν Ῥωμαίων νομίσματα ἔχουσιν ἐπισημασμένην περωτὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, Ἀθηνᾶν Νίκην καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τοὺς Διοσκούρους. Τοιοῦτοι δευκνύονται οἱ **Denarii, Quinarii** καὶ **Sestertii**. Ἀλλ' ὅμως ἀπαντῶνται καὶ ἄλλοι τύποι. Ἡ περωτὴ κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς μὲ ἄρμα δίζυγον ἢ τετραζύγον· ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς καὶ Νίκη ἐπιπέφουσα τρόπαιον· ἡ κεφαλὴ τοῦ **Vejonis** (Πλούτωνος) μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τετραζύγου ἄρματος. Οἱ τύποι οὗτοι εὐρίσκονται ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ὑπατικῶν νομισμάτων, ἀλλὰ φέρουν αὐτοὺς καὶ τὰ ἀρχαιότατα οἰκογενειακὰ νομίσματα. Εἰς τοὺς μέσους τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας χρόνους κατέλειψαν τοὺς τύπους τούτους καὶ ἐκλεξάν ἤτοι μυθολογικὰ ἀντικείμενα, ἢ ἱστορικὰ, ἐξ οὗ γεννᾶται τῶν Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων ἡ ποικιλία εἰς διαφοροειδεῖς παριστάσεις. Ἡ αὐτὴ ποικιλία ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἄρα ἐξέτεινάν τὸν κύκλον τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ μυθολογία καὶ ὅ,τι εἶχεν ἀναφορὰν εἰς τὸ θρησκευμα. Εἰς ταῦτα ἐπέσθεσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἱστορίαν καὶ ἀλληγορίαν. Τὰ ἱστορικὰ ἀντικείμενα ἐλαμβάνοντο κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, ἢ ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν ἐπιχωρίων ἡρώων καὶ αὐτοκρατόρων. Ἡ ἀλληγορία συνίστατο εἰς τοῦτο ὅτι ἀρεταὶ καὶ πᾶν ὅ,τι φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἐξεικονίζοντο ὡς δαίμονες μὲ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα οἷον **Felicitas, Fortuna, Bonus Eventus, Honos, Virtus, Aeternitas, Salus, Concordia, Spes** καὶ ἄλλα. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους εὐρίσκονται ἐνίοτε εἰς ἑλληνικὰ νομίσματα εἰκόνας περιφώμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν οἷον τοῦ Ὀμήρου, Λυκούργου, Ἀνακρέοντος, τῆς Σαπφoῦς καὶ ἄλλων.

Συχνάκις σιμὰ εἰς τὸν κύριον τύπον ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ νομίσματος καὶ ἑτέρα μικρὰ εἰκὼν λεγομένη **Sigillum**. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἦτο σημεῖον τοῦ νομισματοκόπου, ἢ ἐπροστίθετο ὡς ἀπλοῦν καλλώπισμα. Πρὸ πάντων διακρίνονται κατὰ τοῦτο τὰ δίδραχμα τῶν Συρακουσῶν, τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ

τὸν Πήγασον. Περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηναῖς εὐρίσκεται ἄπειρος διαφορὰ τῶν τοιούτων σημείων. Πλούσια εἰς τοιαῦτα σημεῖα εἶναι καὶ τὰ Τετράδραχμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ Δραχμαὶ τοῦ Δυδράχιου. Τὰ σημεῖα ἐπὶ τῶν χρυσῶν νομισμάτων Φιλίππου τοῦ Β. καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Δραχμῶν καὶ Τετραδράχμων αὐτοῦ ἔχουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκόπησαν. Τὸ αὐτὸ πρέπει γὰρ ὑποθεθῆ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων νομισμάτων.

Ἐπὶ τινῶν νομισμάτων τῶν Ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν τὸ σημεῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐπιτραμμένων τὴν ἐπιμέλειαν τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἢ χρησιμεύει πρὸς ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων δεικνύουσι τὴν μεγαλητέραν ποικιλίαν κατὰ τὰ σημεῖα τὰ δηνάρια τῶν οἰκογενειῶν Ποσκίας, Ροσκίας, Καλπουρνίας.

Συμβαίνει προσέτι ὥστε σιμὰ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ νομίσματος γὰρ ὑπάρχει καὶ μικρὸς τις τύπος ἢ δευτέρα ἐπιγραφή. Τοιαῦτα παρασημάσματα λέγονται σημεῖα ἔντυπα Signa incusa. Ἐνίοτε συνοδεύονται ἀπὸ ἐπιγραφῆς, μάλιστα ἐπὶ ἑλληνικῶν νομισμάτων. Ἐμμεταχειρίζοντο δὲ πρὸς τοῦτο κεφαλαῖς, φυτὰ, σύμβολα καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Παρασημάσματα συγμειμένα ἐκ μόνης ἐπιγραφῆς φέρουσι τὰ Ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἀπὸ Ἀντωνίου μέχρι Τραϊανοῦ, καὶ ὕστερον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων (1). Ἡ αἰτία τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ἄγνωστος. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι παρ' Ἑλλήσι διὰ τούτου ἐδίδετο κῦρος εἰς τὰ νομίσματα ἄλλης πόλεως ἐν ἄλλῃ πόλει. Παρὰ Ῥωμαίους τοῦτο δὲν ἐδύνατο γὰρ λάθῃ χώραν, ἐπειδὴ τὰ ἴδια αὐτῶν νομίσματα ἔχουσι τοιαύτην ἐπιγραφὴν· ἐκτός ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δι' αὐτῶν ἐλάμβανον κῦρος εἰς ἄλλην τινὰ ἐξωτερικὴν πόλιν, ὅπου τὸ νόμισμα ἐλογίζετο ξένον. Δὲν εἶναι προσέτι ἀδύνατον ὅτι διὰ τούτου ἐδίδετο εἰς τὸ νόμισμα ἀξία ἄλλη παρὰ τὴν συνήθη.

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. I. Proleg. CVII.

Η.

Ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων.

Αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι ποῦ ἐκόπη τὸ νόμισμα, ἐπὶ τίνος βασιλέως, ἐπὶ τίνος αὐτοκράτορος. Ἐνίοτε δηλοῦσι τὸ ἔτος καὶ τὸν χρόνον τῆς τυπώσεως.

Νομίσματα τινὰ δὲν φέρουσιν οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν, μάλιστα δὲ πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχαιότατων. Ὁ τόπος ἢ ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν γνωρίζεται εἰς ταῦτα ἐκ τῆς κατασκευῆς, ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν τύπων, ἐκ τῶν τύπων αὐτῶν, ἐπειδὴ ὡς εἶδομεν πολλὰὶ πόλεις καὶ χωῖραι εἶχον ἴδιον ἐπιχώριον τύπον, ἐπέχοντα τὸν τόπον τῆς ἐπιγραφῆς. Ὑπάρχουν ἐντοσούτω πόλεις τινὲς τῶν ὁποίων τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα φέρουσιν ἐπιγραφὴν. Οὕτω λ. χ. νομίσματα τῆς Ποσειδωνίας, τῆς Κρότωνος, τῆς Συδάριδος, τῆς Καυλωνίας, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων τόπων δὲν εὑρέθησαν ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀν καὶ φέρωσι σημεῖα τῆς ἀρχαιότητός των καὶ παριστάνουσι τύπους ἐπιχωρίους.

Ὅσακις λείπουσι τὰ γνωρίσματα ταῦτα μάλιστα δὲ ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ γνωστός τύπος μένει ἢ πατρὶς τῶν νομισμάτων ἄγνωστος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὑπάρχουσιν εἰς τὰς συλλογὰς διακρινόμενα διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν ἀθήλων νομισμάτων (1).

Κατὰ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους αἱ ἐπιγραφαὶ ἦσαν βραχεῖαι. Καὶ ποτὲ μὲν συνίστανται εἰς μόνα τὰ ἀρκτικὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, ποτὲ δὲ περιέχουσιν ὀλόκληρον τὸ ὄνομα. Οἱ Συβαρίται ἐσήμαινον τὰ νομίσματά των διὰ τοῦ ΣΥ, οἱ Ποσειδῶνιοι διὰ τοῦ ΠΟΣ. οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ΑΘΕ. οἱ Ἀργεῖοι διὰ τοῦ

(1) Πολλὰ τοιαῦτα ἄθλη νομίσματα εὑρίσκονται ἀπεικονισμένα παρὰ Pelierin, Rec. III. Pl. CXV.—CXVIII. Hunter Tab. 66. 67. 68. Neumann Num. Ant. Vol. II. Tab. VI. VII. Eckhel. Num. Vet. pag. 308. Sestini, Descript. Num. Vet. pag. 570. Tab. XIII. Τοιούτων ἀθλήων τὴν πατρίδα νομισμάτων κατάλογον συνέταξεν ὁ Σεστίνης εἰς τὸ δευτέρον μέρος τῆς Νομισματικῆς Γεωγραφίας.

Α. οἱ Ἀρχαῖοι διὰ τοῦ ΑΡ. (1). Ὀλόγραφα εὑρίσκονται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν Τετραδραχμίων τῶν Συρακουσῶν, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Ῥόκου, τοῦ Ῥηγίου, τῆς Μεσσηνίας καὶ ἄλλων. Καὶ βασιλεῖς δέ τινες ἔθετον μόνον τὰ ἀρκτικά τῶν ὀνομάτων γράμματα ἐπὶ τῶν νομισμάτων, Β. Α. Βασιλέως Ἀλεξάνδρου, καὶ τινες βασιλεῖς τοῦ Κιμμερίου βοσπόρου, οἷον ΒΑΣ. Η. Βασιλέως Πολέμωνος, ΒΑ. Κ. Βασιλέως Κότιος.

Ἐνίοτε εὑρίσκειται ἐπὶ νομισμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἰδιόζων γραφῆς τρόπος. Καὶ προβαίνει ἤτοι ὀπισθεν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ληφθεὶς ἀναμφισβόλως ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ γράφειν τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας, ΣΥΝΗΙ ἀντὶ ΓΕΛΑΣ, ΝΥΙΚΟΝΒΙ.ΙΣ ἀντὶ ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. ΠΙΑ. ἀντὶ ΛΙΠΑΡΑΙΩΝ. ΒΙΝΥ ἀντὶ ΚΑΥΔΩΝΙΑΤΩΝ· ἢ προχωρεῖ πρὸς δεξιάν καὶ πρὸς ἀριστεράν, τὸ ὅποῖον εἶδος τῆς γραφῆς οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Βουστροφηδόν (2).

Προϊόντος τοῦ χρόνου, μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἐφύλαξαν μὲν τινὲς πόλεις τὴν συγκοπὴν τῶν ὀνομάτων, ἢ τὸ ἀπλοῦν μόνον ὄνομα, ἀλλ' ἢ ἐπιγραφὴ ἐπλατύνετο συνήθως διὰ τῆς εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προσθήκης τοῦ ὀνόματος ἄρχοντος τινός. Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τὰ νομίσματα τῶν πόλεων καὶ βασιλέων γίνονται πολὺλογα καὶ φέρουσι τίτλους, ἐπώνυμα, προνόμια, ἀγωνίας. Ἡ ματαιότης τῶν ἡγεμόνων ἔκαμνε πολλάκις νὰ προστίθεται εἰς τὰ ὀνόματα αὐτῶν πλείονα ἐπώνυμα καὶ τίτλοι, καὶ τοῦτο παρατηρεῖται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Παρθίας. Αἱ πόλεις ἐκαυχῶντο διὰ τὰς δωρηθείσας ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια, καὶ ἔκαμναν χρῆσιν τῶν ἰδίων νομισμάτων ἵνα ἐκφράξωσι διὰ κολακειῶν τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας σέβας αὐτῶν.

(1) Ὁ Pellerin, Suppl. II. pag. 105. περιέχει κατάλογον πᾶν πόλεων, αἱ ὅποια ἐτήμανον τὰ ὀνόματά των δι' ἐνός, δύο ἢ τριῶν γραμμάτων. Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία τῶν γραμμάτων τούτων εἶναι ἀβεβία, καθότι πολλῶν πόλεων ὀνόματα ἀρχίζουσι μὲ τὰ αὐτὰ γράμματα.

(2) Eckhel. D. N. V. Vol. Proleg. XCI.

Τὰ ὑπατικά τῶν Ῥωμαίων νομίσματα φέρουν ὡς ἐπιγραφὴν μό-
 νην τὴν λέξιν **ROMA**. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν νο-
 μισμάτων φέρουν ἐκτὸς τῆς λέξεως ταύτης μόνον τὰ ὀνόματα τῶν
 οἰκογενειῶν. Τὸ ὄνομα στέκει ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους,
 ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν, ἄλλοτε ἐπ' ἀμφοτέρων ὅταν συμβαίη
 τοῦτο περιέχει συνήθως τὸ ἔμπροσθεν μέρος τὸ ἐπώνυμον, τὸ ὀπι-
 σθεν τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας. Οὕτω λ. χ. ἐπὶ τοῦ
 ἔμπροσθεν μέρους βλέπομεν **COTA**, ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν **M. AVRE-**
LI. Μετέπειτα ἡ ἐπιγραφὴ ἔγινε πλατυτέρα καὶ περιλαμβάνει ἐκ-
 τὸς τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκογενειῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ **Triumvir mo-**
netalis πολλάκις καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Εἰς τὰ νομίσματα
 τῶν χρόνων ἐκείνων παραλείπεται συνήθως ἡ λέξις **ROMA**.

Συχνὰ ἀπαντῶνται γράμματα μονήρη καὶ ἀριθμοὶ (1) ὅταν ταῦ-
 τα εἰς νομίσματα τοῦ αὐτοῦ εἴδους καὶ χαράγματος εἶναι πάντοτε
 ὅμοια δηλοῦσι περιστάσιν τινα· ἐὰν δὲ εἶναι διάφορα τότε ὑπερ-
 φαίνουσι τὴν διαφορὰν τῆς σφραγίδος καὶ τὰ διάφορα σημαντήρια
 ἢ νομισματοκοπεῖα. Εἰς νομίσματα τῶν ἐσχάτων τῆς δημοκρατίας
 χρόνων λείπουν τὰ γράμματα καὶ οἱ ἀριθμοὶ, μόνα τὰ δηνάρια τοῦ
 Μεττίου, χαραγμένα ἐπὶ Καίσαρος, ἔχουν μονήρη γράμματα.

Συχνὰ εὐρίσκονται ἐπιγραφαὶ συντετυμημένα, *sigla*, συγκεῖμε-
 ναι ἐκ μόνου τοῦ πρώτου γράμματος τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς.
 Εἰς τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα παρατηρεῖται τοῦτο ὀσπανιώτερον, ἐκ-
 τὸς ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων. Εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ νομίσματα
 ἐκ τούναντίου εἶναι συχνότερον, καθὼς π. χ. τὸ γνωστὸν **S. C.**
Senatus Consulto ἢ **P. P. Pater Patriae**. Πολυειδῆ τοιαῦτα *si-*
gla εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα τῶν οἰκογενειῶν **A. C. Absol-**
vo, Condamno. D. P. P. Dei Penates. G. P. R. Genius Po-
puli Romani. I. S. M. R. Iuno Sispita Magna Regina καὶ
 ἄλλα (2). Τινῶν ἡ ἔννοια εἶναι ἄγνωστος ἢ ἀβέβαιος, ὡς **D. S. S.**
 ἢ **S. D. T.**

(1) Eckhel, D. N. V. pag. 75. 78.

(2) Eckhel, D. N. V. Pag. 71.

Ἴδιον ἐπιγραφῆς εἶδος εἶναι τὰ μονογράμματα, ὃ ἐστὶ διαγράμματα ὀνομαζτων εἰς τὰ ὁποῖα συμπλέκονται εἰς ἓν πλείονα γράμματα (1). Τὰ τοιαῦτα μονογράμματα ἀπαντῶνται ἤδη εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ νομίσματα. Συχνότατα εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν. Εἰς τὰ τῶν αὐτοκρατόρων λείπουν καὶ δὲν φαίνονται εἰμὴ κατὰ τοὺς ὑστέρους τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου χρόνους ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν γότθων βασιλέων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοκρατόρων.

Τὰ ὀλόγραφα τῶν πόλεων ὀνόματα κεῖνται συνήθως κατ' ὀνομαστικὴν, μάλιστα εἰς τὰ ἀρχαῖα νομίσματα. ΤΑΡΑΣ. ΣΕΛΙΝΟΕΣ. Πολλάκις κατὰ γενικὴν, ΑΜΙΣΟΥ, ΔΑΜΑΣΚΟΥ. Συχνότατα κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ, ΕΦΕΣΙΩΝ, ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ. TYRIORUM.

Ἐντὶ τοῦ συνήθους ὀνόματος κεῖται ἐνίοτε τὸ κτητικόν ἄντι ΘΕΣΠΙΩΝ, ΘΕΣΠΙΚΟΝ. ἄντι ΚΩΙΩΝ, ΚΩΙΟΝ. ἄντι ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ, ΚΑΛΥΜΝΙΟΝ, ὑπακουμένου τοῦ νόμισμα.

Συνήθως φαίνεται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἢ τοῦ ἔθνους μόνον ἐφ' ἑνὸς μέρους. Ἄλλ' ὅμως ἀπαντᾶται καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων εἰς τινῶν νομισμάτων τῆς Κρότωνος, τοῦ Τάραντος καὶ ἄλλων. Σπανίως παρουσιάζεται διηρημένον ὡς εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Ἀθακαίνου ἐν Σικελίᾳ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους γράφεται ΑΒΑΚ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθεν ΑΙΝΟΝ. Ὅσάκις ἀπαντᾶται εἰς νομίσματα τινὰ, ὡς εἰς τινὰ τῆς Σμύρνης ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ΣΜΥΡΝΑ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθεν ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ δαιμόνιον τῆς πόλεως ἢ πρὸς τινὰ ἥρωα τιμώμενον ἐν αὐτῇ, ἢ δὲ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους ἀναφέρεται εἰς τὴν πόλιν αὐτήν.

Ἡ ἐπιγραφὴ γράφεται ἢ κύκλωθεν περὶ τὸν τύπον, ἢ κατ' ἴσον

(1) Εἰκόνας τοιούτων μονογραμμῶν ἐπὶ νομισμάτων ἑλληνίδων πόλεων καὶ αὐτοκρατόρων εὐρίσκονται παρὰ Pellerin. Suppl. II. pag. 137. Hunter. Tab. 63 seq. Mionnet Descript. de Med. Ant. Pl. I—XV.

στίχον πλησίον αὐτῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπάνωθι ἢ κάτωθι ταύτης. Σπανίως ἀπαντῶνται ἐπιγραφαὶ γεγραμμέναι κιονηδόν. Ὑπάρχουν νομίσματα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιγραφή εἶναι θεμένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου. Οὕτω εἰς τὰ νομίσματα τῆς κατὰ τὴν Θράκην Αἴνου τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ΑΙΝΙ εἶναι χαραγμένον ἐπὶ τοῦ κράνους τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὄνομα ΝΥΜΑ ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Νουμᾶ εἰς τὰ δηνάρια τῆς οἰκογενείας Καλπουρνιας· ὡσαύτως φαίνονται ἐπιγραφαὶ καὶ ἐπὶ νάων, βωμῶν, ἀσπίδων.

Ὅταν ἀμφότερα τὰ μέρη ἔχουν ἐπιγραφάς, τότε ἑκατέρα ὑπάρχει συνήθως καθ' ἑαυτὴν. Συμβαίνει ὅμως ἐνίοτε ὅτε ἀμφότεραι πρέπει νὰ συναφθῶσιν, ὡς ἐπὶ τινων αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων τῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν.

Ὅσάκις παριστάνονται αὐτοκράτορες ἢ βασιλεῖς, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος κεῖται περὶ τὴν κεφαλὴν, ὡς ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Hadrianus Augustus· παρὰ τὴν κεφαλὴν δαιμονίου τινὸς ἢ ἥρωος τίθεται πολλάκις τὸ ὄνομα, οἷον ΑΚΡΑΓΑΣ, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀκράγαντος. Τὰ ῥωμαϊκὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα παριστάνουσι πολλὰς κεφαλάς θεῶν ἢ δαιμόνων, βασιλέων καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὰ προστιθέμενα ὀνόματα δηλοῦσι τὸν παριστανόμενον.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἰδιαιτέρων τινων ἐπιγραφῶν. Ἐνίοτε δηλοῦται ἡ θέσις τῆς πόλεως, ὡς εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ασαδικείας, ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ, τῆς Ἀντιοχείας, ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΔΑΦΝΙ. Αἱ πόλεις πολλάκις ἐπρόσθετον εἰς τὸ ὄνομα των καὶ τίτλον τινὰ τιμητικόν, ὡς ΝΕΟΚΟΡΟΣ, ὅσαι εἶχον τὴν Νεωκορίαν, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ, ἐξ ἧς ἑκατάγοντο ἢ παρ' ἧς ἐκτίσθησαν ἄλλαι πόλεις. ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ, ἢ ἔχουσα νόμους ἰδίους· ΕΛΕΥΘΕΡΑ. ΙΕΡΑ.

Ἰδιόζουσα ἐπιγραφή εἶναι τὸ ΑΝΕΘΗΚΕ, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ λατινικὸν Donum Dedit. (1) εὕρισκόμενον εἰς πολλὰ νο-

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. pag. 364 seq.

μίσματα χαραχθέντα εἰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἴσως εἰς ἑορτὰς ἢ ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους τὰ νομίσματα ἦσαν καθιερωμένα, ἢ εἰς τιμὴν τῶν ὁποίων ἐχαράχθησαν.

Δὲν πρέπει νὰ μείνη ἀπαρτήρητον ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων φυλάττουσι τὸν χαρακτῆρα τῶν διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (1). Πόλεις δωρικαί, ὡς αἱ σικελικαί, πολλαὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἡπείρου, Ἰλλυρίας, τῆς Κρήτης καὶ ἄλλαι ἐμφαίνουσιν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν τῆν δωρικὴν διάλεκτον. Τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον φυλάττουσι τὰ νομίσματα τῶν ἰονικῶν πόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν· τὴν αἰολικὴν αἱ πόλεις τῆς Αἰολίας καὶ τῆς παρακειμένης Λέσβου. Ἐκ τούτου διακρίνεται ἀπ' ἀλλήλων ἡ πατρὶς πόλεων ὁμωνύμων. Τὰ δωριστὶ ἐπιγεγραμμένα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ δὲν δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἐν Θράκῃ Ἀπολλωνίαν, κτισθεῖσαν παρ' Ἴωνων· τὰ δὲ ἰωνικὴν ἐπιγραφὴν φέροντα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΕΩΝ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰλλυρικὴν Ἀπολλώνειαν, τὴν ὁποίαν ἔκτισαν Δωριεῖς. Παρομοίως καὶ τὰ διάφορα νομίσματα τὰ ὁποῖα φέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἡρακλείας διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κυρίως ἐκ τῆς διαλέκτου τῶν ἐπιγραφῶν.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸ σχῆμα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ νῦν συνήθη ἑλληνικὰ γράμματα κατάγονται ἐκ τῶν ὑστερωτέρων χρόνων. Πρῶτερον πολλὰ γράμματα εἶχον ἄλλην μορφήν, τὴν ὁποίαν ἐν μέρει μακθάνομεν ἐκ τῶν νομισμάτων, ἧτις ὅμως δι' ἀπλῆς περιγραφῆς δὲν δύναται νὰ παρασταθῇ σαφῶς διὸ καὶ παραπέμπομεν εἰς τὰ νομισματολογικὰ τοῦ Ἐκκελίου καὶ Μιοννέτου (2) συγγράμματα, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν εἰκόνας τῶν ἀρχαίων χαρακτῆρων.

(1) Eckhel. D. N. V. Vol. 4. pag. XCVII.

(2) Eckhel. D. N. V. Vol. I. Proleg. Cap. XVII. pag. 10. Mionnet. Descript. des Medailles Antiques P. XXXI—XXXV. Ἄξιον προσοχῆς μάλιστα εἰς προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν νομισμάτων εἶναι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων Γ. Ε. Κ. Α. Ρ. Ω.

Τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιγραφῶν ἡ γλῶσσα εἶναι συνήθως ἡ ἐπιχώριος ἐκάστης πόλεως καὶ ἐκάστου τόπου γλῶσσα (2). Συμβαίνει ὁμως συχνά νὰ μεταχειρίζονται χῶραι δορίκτητοι τὴν γλῶσσαν τῶν κατακτητῶν. Μετὰ τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν νίκας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου πολλαὶ ἀσιατικαὶ χῶραι, ἡ Συρία, ἡ Φοινίκη, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Μεσοποταμία καὶ αὐτὴ ἡ ἀπωτάτω κειμένη Βακτριανὴ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἰδίων νομισμάτων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Πολλὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φέρουσιν ἐπιγραφὰς λατινικάς.

Εὐρίσκονται δὲ καὶ νομίσματα ἔχοντα ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους ἑλληνικὴν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου λατινικὴν ἐπιγραφὴν. Οὕτω π. γ. τὰ γνωστὰ μακεδονικὰ νομίσματα φέρουσιν ἐμπροσθεν μὲν ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, ὀπισθεν δὲ Α̅ΣΙΛΑΣ. Τὰ νομίσματα τοῦ Ἰόβα ἔχουν ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθεν μέρους λατινικὴν, ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν νομιδικὴν ἐπιγραφὴν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων φερουν ἐπιγραφὰς ἑλληνικάς, ἢ λατινικάς. Ἀπαντῶνται ὁμως καὶ ἄλλαι γλῶσσαι ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

Ἡ τυρρηνικὴ, σαμνιτικὴ καὶ ὄσκικὴ γλῶσσα εἰς τὰ νομίσματα τινῶν πόλεων τῆς μέσης Ἰταλίας.

Φοινικικὴν γλῶσσαν ἔφερον τὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης πρὶν ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἀντικατασταθῆ διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τῶν διαδόχων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ Φοινικῶν ἀποικίαι παρὰ τὴν μεσόγειον μετεχειρίζοντο τὴν φοινικικὴν γλῶσσαν ὡς ἀποδεικνύουν τὰ νομίσματα τῶν Γαδείρων.

Ἐκ τῆς φοινικικῆς ἐγεννήθη ἡ καρχηδονικὴ, ἡ ὁποία φαίνεται εἰς πολλὰ τῆς Σικελίας χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, χαραχθέντα κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς νήσου καρχηδονικὴν δεσποτείαν. Συγγενὴς μὲ

(2) Τὰς διαφορὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων γλώσσας σημειώνει ὁ Mionnet. ἔνθ. ἀνωτ.

τὴν γλῶσσαν ταύτην εἶναι ἴσως ἡ νομιδική, ἐπὶ νομισμάτων τῆς Νομιδίας.

Ἡ ἀρχαία ἰσπανικὴ γλῶσσα ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἔχει ἴδιον ἀγνωστον ἀλφάβητον.

Τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς γλῶσσης τὸ ἀλφάβητον συνέκειτο ἐκ λατινικῶν γραμμῶν ἀναμειγμένων ἐνίοτε μὲ λατινικά.

Τὸ σαμαριτικὸν ἀλφάβητον εὐρίσκεται εἰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ἰουδαϊκῶν Σίκλων.

Ἡ περσικὴ γλῶσσα καὶ ἡ παρθικὴ ὑπάρχει εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καὶ Παρθίας.

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀνήκουν καὶ οἱ χρονολογικοὶ χαρακτῆρες, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν χρόνον τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἢ εἰς ἐποχὰς τινὰς, ἢ εἰς τὴν βασιλείαν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων.

Ἐποχὴ λέγεται ὠρισμένη τις χρονολογία λαμβάνουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐκ τινος ἀξιομνημονεύτου χρονικοῦ σημείου (1). Αἱ Ὀλυμπιάδες συστηθεῖσαι τὸ 776 πρ. Χρ. καὶ ἡ τῶν Σελευκιδῶν ἐποχὴ, ἀρχομένη τὸ 312 πρ. Χρ. εἶναι αἱ παρ' Ἑλλησι συνηθέστεραι ἐποχαί. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τὴν ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, 753 ἔτη πρ. Χρ. Ἡ ἐποχὴ τῶν Ὀλυμπιάδων (2) δὲν εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων, ἀλλὰ μόνη ἡ τῶν Σελευκιδῶν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀπαντᾷται εἰς ἓν μόνον νόμισμα τοῦ Ἀδριανοῦ (3). Οἱ ἐπὶ τῶν οἰ-

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 374 seq.

(2) Εἰς νόμισμά τι τῆς ἐν Κιλικίᾳ Ἀναξαρχοῦ εὐρίσκεται μὲν ἡ κατ' Ὀλυμπιάδας σημείωσις τῆς ἐποχῆς ΕΤ. ΙΕΡΟΥ. ΟΛΥΜΠ. ΘΖC (ἔτους ἱεροῦ Ὀλυμπιακοῦ 269), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐν Ἀναξαρχῷ τελουμένους.

(3) Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι χρυσοῦν· τὸ ἔμπροσθεν μέρος φέρει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδριανοῦ· τὸ ὄπισθεν περιέχει εἰκόνα ὑπεμψαίνουσαν τὸν ἵππόδρομον, γυναικᾶ καθήμενην, κρατοῦσαν τροχὸν μὲ τὴν δεξιάν, μὲ τὴν ἀριστεράν τρεῖς ὀβελίσκους· ἡ ἐπιγραφὴ φέρει ANNO DCCCLXIII. NATALI URBI. PRIMUM CIRCENSES CONSTITUTI.

κογενειακῶν νομισμάτων ἀριθμοὶ δὲν δηλοῦσιν ἐποχάς, ἀλλ' εἶναι πιθανῶς σημεῖα τῶν διαφορῶν νομισματοκοπειῶν ἢ σημαντηρίων.

Τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων δηλοῦνται παρὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν. ΕΤΟΥΣ Α. ἢ L (Λυκάβαντος) Α. ὅπου ἐτηρήθη ἡ ἀρχαία τοῦ Λάβδα γραφή (L), διότι ἡ νεωτέρα Λ δηλοῖ 30. Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν νομισμάτων τὸ ἔτος ἐνίοτε εἶναι ὀλόγραφον ὡς L ΤΡΙΤΟΥ.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἔκαμον χρῆσιν πρὸς δῆλωσιν τοῦ χρόνου τῶν ἀριθμῶν τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς, Tribunitia Potestas., τὴν ὅποιαν ἀνανέωναν κατ' ἔτος οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ TRIB. POTEST. III ἢ IV ἢ X δηλοῖ τῷ τρίτῳ, τετάρτῳ, δεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας (1). Εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ κάτω σημειοῦνται τὰ ἔτη διὰ τοῦ ANNO. I. II. III. καὶ τῶν τοιούτων.

*Ἴδιος τις σημειώσεως τρόπος τοῦ ἔτους· ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ εὐρίσκεται εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα, μάλιστα μνημόνια χαραχθέντα εἰς πόλεις τῆς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, ἀπὸ τῆς βασιλείας Γάλβα μέχρι Νερούα (2). Νέον ἐλέγετο τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος αὐτοκράτορος τινος, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει νέα χρόνου ἐποχή· τὸ δὲ ἱερὸν προσετίθητο διότι πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸν αὐτοκράτορα ἐλογίζετο τοιοῦτο οἷον sacrae imagines sacra moneta, Augustorum sacrae largitiones.

Ὡς σημεῖα ἀριθμητικὰ μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἐκαστος χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀποτελεῖ ἀριθμὸν ὠρισμένης ἀξίας, μὴ ἐξατωρμένης ἐκ τῆς θέσεως τῶν γραμμάτων ὡς ἐπὶ τῶν ἀραβικῶν ἀριθμητικῶν σημειῶν. Διὸ καὶ αἱ μονάδες, δεκάδες, καὶ ἑκατοντάδες δύνανται νὰ τεθῶσιν ὡς τύχη χωρὶς ἐκ τούτου νὰ μεταβληθῇ ἡ ἀξία αὐ-

(1) Περὶ τῆς χρονολογίας κατὰ τὴν Tribunitiam potestatem Eckhel, D. N. V. Vol. VIII. pag. 391 seq.

(2) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 413.

τῶν. Εἶναι ἀδιάφορον π. χ. ὁ ἀριθμὸς 356 νὰ γραφῆ ΤΕΤ ἢ ΣΕΤ.
ἢ ΕΤΣ.

Πρὸς διαστολὴν τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τῶν παρακειμένων λέξεων ἐτίθετο ὑπερθε τῶν ἀριθμῶν κεραία, μάλιστα παρὰ τῶν Λατίνων οἶον **TR. POT. V. cos III.**

Θ.

Χαράκται Νομισμάτων.

Ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀρχαῖοι, οὔτινες πραγματεύονται περὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναφέρουσι ἀρχιτέκτονας, ἀγαλματοποιούς, ζωγράφους, δακτυλιογλύπτas, δὲν ὀνομάζουσι οὐδὲ ἓνα χαρακτὴν νομισμάτων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσον πλέον ἀπορίας ἄξιον, ὅσον πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἐκ τῶν καλῶν τῆς τέχνης χρόνων, τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος μάλιστα, εἶναι ἄξια νὰ συναριθμηθῶσι εἰς τὰ κάλλιστα τῆς ἀρχαιότητος φιλοτεχνήματα καὶ ἀφομοιοῦνται ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα καὶ τὸ κομψὸν τῆς ἐργασίας μὲ τοὺς γλυπτοὺς δακτυλιολίθους. Ἄλλ' ἴσως ἡ σιωπὴ τῶν συγγραφέων ἔχει τὸν λόγον τῆς εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, ὡς φαίνεται, δὲν ἔκριναν τὰ νομίσματα τοσοῦτον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐρεῦνης αὐτῶν ἄξια ὅσον ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, διότι τὰ νομίσματα ὑπάρχοντα εἰς πολλὸν ἀριθμὸν, μετέβαινον τρόπον τινὰ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν χρήσεως εἰς ἀντικείμενα τοῦ καθημερινοῦ βίου. Μολοντοῦτο νεώτερός τις ἀρχαιολόγος ὁ **Raoul-Rochette** ἐσύλλεξεν ἐκ νομισμάτων φερρόντων ἐνίοτε ὀνόματα καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων μνημείων τὰ ἐξῆς ὀνόματα γνωρίμων ὡς φαίνεται νομισματοκοπῶν.

Νεύαντος τῆς Κυδωνίας ἐν Κρήτῃ· Πασίων· Αἰθῶν· Πυθόδαμος τῆς Ἀπτέρας· Ἀριστόβουλος εἰς νομίσματα τοῦ Λυσιμάχου. Ζώϊλος εἰς νομίσματα τοῦ Περσέως.

Τὰ ἐξῆς ὀνόματα Εὐμένης, Κίμων, Εὐαίνετος, Εὐθυμος, Εὐκλείδης, Σῶσις, Νίκων, Νουκλείδης, Παρμενίδης, Ἐξασκεστίδης, Ἀπολλώνιος, Χοικέων, Προκλῆς ἀνήκουσι εἰς νομισματοκόπους σικελικῶν πόλεων, τῶν Συρακουσῶν, τῆς Κατάνης, Νάξου, Καμαρίνης.

Οἱ ἐξῆς εἶναι νομισματοκόποι τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Νεαπόλεως, Ἰέλης, ἢ Ἐλέας, Μεταποντίου, Θουρίου, Τάραντος, Ἡράκλειου. — Αὐγίας, Φιλιστίων, Κλεόδωρος, Σώστρατος, Ἀγησίας, Εὐφᾶς, Ἀρίστιππος, Ἀριστόξενος, Παρμενίδης, Ἀπολλώνιος, Διοφάνης, Ἀρτεμίσιος, Μολοσσός, Ὀλυμπις. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐνώνοντο ἀνά δύο καὶ ἐχάραττον ὁ μὲν τὸ ἔμπροσθεν, ὁ δὲ τὸ ὀπίσθεν μέρος τῶν νομισμάτων. Ἄλλοι εἰργάζοντο διὰ πλειοτέρας πόλεις ὡς ὁ Εὐαίνετος διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Κατάνην, ὁ Παρμενίδης διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Νεάπολιν. Ὁ Ὀλυμπις διὰ τὴν Νεάπολιν καὶ τὸν Τάραντα. Ὁ Ἀρίστιππος διὰ τὸν Τάραντα καὶ Ἡράκλειον καὶ Μεταπόντιον. Ὁ Ἀπολλώνιος διὰ τὸ Μεταπόντιον καὶ τὴν Κατάνην. Ὁ Εὐφᾶς διὰ τὸ Θούριον καὶ Ἡράκλειον.

Ἴσως τινὰ ἐκ τῶν εἰς τὰ νομίσματα συγχρότατα ἀπαντωμένων μονογραμμιάτων περιέχουσι τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου. Ἴσως δε τινὰ ἐκ τῶν σημείων εἶναι συμβολικαὶ παραστάσεις ἢ σημεία τὰ ὅποια οἱ τεχνῖται μετεχειρίζοντο ἀντὶ τοῦ ὀνόματός των. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ δακτυλιογλύπται ἦσαν συγχρόνως καὶ χάρακται νομισμάτων, διότι αἱ ἐργασίαι αὗται ἀπαιτοῦσιν ἀμφοτέραι ἴσην ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας.

Οἱ Ἕλληνας, ὡς εἶπομεν, εἶχον ἰδίους χαρακτῆρας νομισμάτων ὡς καὶ πάσης ἄλλης ἐλευθερίου τέχνης δημιουργοὺς, διὸ καὶ δὲν εἶχον χρεῖαν ἕνεκα τούτου νὰ προσφύγῃσι εἰς κἀνὲν ἄλλο ξένον ἔθνος. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, αἵτινες ἦσαν πτωχοὶ ἀπὸ τεχνίτας, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ἐλάμβανον νομισματογλύπτας παρὰ τῶν Τυρρήνων, ὕστερον δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα, καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα μετὰ αὐτῶν μαρτυροῦσι σαφῶς τὴν Ἑλληνικὴν χεῖρα. Αἱ σφραγίδες κατεσκευάζοντο ὡς φαίνεται ἀπὸ τεχνίτας Ἕλληνας, παρεπιδημοῦντας εἰς Ῥώμην, ἢ διαμένοντας εἰς Καμπανίαν, ἐπειδὴ πολλὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα εἶναι ὁμοια μὲ τὰ τῆς Καμπανίας.

I.

Κιβδήλα και παραπεποιημένα νομίσματα.

Όταν γίνεται λόγος περὶ κιβδήλων νομισμάτων πρέπει νὰ διακρίνωμεν πρὸ πάντων μεταξὺ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων νοθευτῶν καὶ παραχαρακτῶν. (1)

Κιβδήλα ἢ νόθα νομίσματα ὑπῆρχον ἤδη καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο τὸν χαλκὸν, τὸν σίδηρον τὸν μολύβδον. Τὰ μέταλλα ταῦτα ἐνέδουν μὲ λεπτὸν τιμιωτέρου μετάλλου λέπισμα, καὶ ἐπέβαλλον ἐπ' αὐτοῦ τὴν σφραγίδα. Τοιαῦτα νομίσματα λέγονται καὶ ὑπόχαλκα subaerati, τὸ δὲ φυλοτέρον ἔνδον μέταλλον ψυχὴ τοῦ νομίσματος ἀνήπα ρυμί. Εἶναι δὲ τόσον ἐπιδεξίως ἐξεργασμένα ὥστε δὲν ἀνακκλύπτει τις πρότερον τὴν ἀπάτην, εἰμὴ ἀφοῦ χαλάσῃ μέρος τοῦ ἔξωθεν μετάλλου ἢ τριβῇ διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως.

Χρυσᾶ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα εὐρίσκονται σπανίως· χαλκᾶ μὲ ὑποβεβλημένον σίδηρον ὑπάρχουν ὡσαύτως ὀλιγώτατα. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἀργυρῶν διεσώθη ὁ ἀριθμὸς ὄχι ὀλίγος. Τὸ ἔνδον αὐτῶν σύγκειται ἐνίοτε ἐκ μολύβδου, συνήθως δὲ ἐκ χαλκοῦ. Ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐσυνειθίζετο τὸ τοιοῦτο τῆς ἀπάτης εἶδος ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων νομισμάτων. Ἄλλ' ὅμως τὰ πλείοτερα τῶν κιβδήλων νομισμάτων ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν Ῥωμαϊκῶν οἰκογενειακῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρχαῖα, καὶ ἐξ αὐτῶν πολλὰ καλῶς ἀπειργασμένα εἶναι δεκτὰ ἕνεκα τούτου εἰς τὰ νομισματοφυλάκια καὶ εἰς τὰς συλλογὰς.

Ἡ μεγάλη τιμὴ, τὴν ὁποῖαν ἔχουσι τὰ ἀρχαῖα νομίσματα συντέλεσε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν νόθευσιν, καὶ τὴν ἀντὶ γνησίων διάδοσιν κιβδήλων νομισμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ συλλέγοντες ἀρχαῖα νομίσματα, καθὼς καὶ οἱ θέλοντες νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ εἰς ἐρεῦνας ἐπιστημονικὰς ἔχουσι χρεῖαν πολλῆς προ-

(1) Διεξοδικῶς λαλεῖ περὶ τούτου ὁ Eckhel. D. N. Vol. I. Proleg. pag. CXIII seq.

σοχῆς διὰ νὰ ἀποφύγῃσι τὴν ἀπάτην. Πολυχρόνιος πείρα καὶ τοῦ βλέμματος γύμνασις ἀπαιτοῦνται πρὸς διάκρισιν τῶν κίβδηλων νομισμάτων ἀπὸ τὰ γνήσια.

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν κίβδηλων νομισμάτων γεννῶνται ἀμνηχανίαι καὶ δυσχέρειαι εἰς τοὺς ἐραστάς τῶν μνημείων τούτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς κίβδηλεύσεως τῶν ἀρχαίων νομισμάτων διὰ νὰ κάμωμεν προσεκτικὸν τὸν καθένα ποσάκις καὶ πόσον εὐκόλως δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἀπάτη.

A. Ὑπάρχουν χρυτὰ κίβδηλα νομίσματα ἐκ παντὸς μετάλλου. πρὸς ὃ ἐλήφθη ὁ τύπος ἐξ ἀρχαίου νομίσματος. Ταῦτα γνωρίζονται εὐκόλως. Ἡ χώνευσις διακρίνεται ἀπὸ τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειαν τοῦ νομίσματος, ἀπὸ τὴν ἀμβλύτητα τῶν τύπων καὶ τῶν γραμμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνῶ εἰς τὰ γνήσια νομίσματα ἢ μὲν εἶναι λεία, τὰ δὲ ὀξέα. Ὡσαύτως παρατηρεῖται τραχύτης καὶ εἰς τὸν γῦρον, ὅστις εἶναι σφυρήλατος, τετριμμένος ἢ ῥιμισμένος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων τῆς χώνεύσεως καὶ ἀπόκρυψιν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων ἡ ἀμβλύτης τῶν τύπων εἶναι προδηλοτέρα παρὰ ἐπὶ τῶν χαλκῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ τεχνικὸν βερνίκιον διὰ νὰ ὁμοιάζωσι μᾶλλον μὲ τὰ ἀρχαῖα· πλὴν τὸ βερνίκιον τοῦτο προδίδεται ἀπὸ τὸ ῥυτίδες τοῦ χρώματος, τὴν ἐλαιώδη στιλπνότητα καὶ τὴν μαλακότητά του δοκιμαζόμενον διὰ τοῦ γλυφείου, ἐνῶ τὸ ἀρχαῖον, γνήσιον βερνίκιον εἶναι λεπτόν, εὐαφές καὶ ἔχει ἄτονον στιλπνότητα.

Ἐνίοτε οἱ παραχαράκται κρύπτουσι τὰ σφάλματα τῆς χώνεύσεως λεκίνοντες τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀποξύνοντες διὰ τοῦ γλυφείου τοὺς τύπους καὶ χαρακτῆρας. Ἄλλ' ἡ χρῆσις τοῦ γλυφείου γνωρίζεται καὶ ἡ λειότης δὲν φθάνει ποτὲ τὴν τῆς τυπώσεως.

B. Γνήσια νομίσματα νοθεύονται καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Κεφαλαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ νομισμάτων μεταβάλλονται διὰ τοῦ γλυφείου καὶ οὕτω ἐκ τινος συνήθους νομίσματος γίνεται ἕτερον. σπα-

νίως εύρισκόμενον. Ούτω τὸ ἀντιόχειον νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου εύρίσκεται μεταθεβλημένον εἰς νόμισμα Ἰουλιανοῦ ἢ Δομνίαν εἰς Διδίαν Κλάραν· ἢ Μαυμαία εἰς Τραγκυιλλίαν· ὁ Αὐρηλιος εἰς Περτινίκια καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Γ. Ἀρχαῖα νομίσματα νοθεύονται καὶ κατ' ἄλλον τροπον διὰ ρινήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τύπου καὶ ἐπιτυπώσεως ἢ διὰ τοῦ γλυφείου ἐγχαραξέως ἄλλου νέου. Εἴνιοτε συντίθεται ἢ συγκολλᾶται νόμισμα ἐκ δυο διαφόρων νομισμάτων. Τὰ νομίσματα διαπρίονται κατὰ πλάτος καὶ συγκολλῶνται τὰ μέρη ἢ ἐξαιλεῖται διὰ τῆς ρίνης ὁ τύπος τοῦ ἐνὸς μέρους καὶ κολλᾶται ἐπ' αὐτοῦ τὸ μέρος τοῦ διαπρισθέντος νομίσματος μὲ τοσαύτην ἐπιδεξιότιστα ὥστε φαίνεται ἐν νόμισμα.

Αἱ τοιαῦται νοθεύσεις ἀνακαλύπτονται ὁσάκις ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν κεφαλῆν ἢ ὁσάκις ὁ σύνδεσμος τῶν τύπων εἶναι ἰδιάζων καὶ ἄγνωστος. Ἡ σύνθεσις νόθου νομίσματος ἐκ δύο ἀρχαίων ἀνακαλύπτεται καὶ ἀπὸ τὸν γῦρον, ὅστις εἶναι ῥιτισμένος καὶ προσέτι φαίνεται ἐπ' αὐτοῦ λεπτή τις λευκὴ γραμμὴ.

Δ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔγειναν καὶ συχναὶ ἀπομιμήσεις τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Καὶ ἤτοι ἐπενοήθησαν νέοι τύποι κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων, ἢ ἐγλύπτοντο ἐκ νέου ἀρχαῖοι τύποι. Ἐπειδὴ τὰ νόθα νομίσματα τοῦ εἶδους τούτου εἶναι τυπωμένα καὶ καλῶς ἐξεργασμένα, ἢ ἀνακάλυψις αὐτῶν εἶναι πολὺ δυσκολωτέρα παρὰ τὰ νόθα τῶν ἄλλων εἰδῶν. Ὑπάρχουν μολοντοῦτο διάφορα γνωρίσματα πρὸς διάγνωσιν τῶν τοιούτων νομισμάτων. Εἶναι δηλαδὴ ποτὲ μὲν παχύτερα, ποτὲ δὲ λεπτότερα, ποτὲ μεγαλήτερα, ποτὲ μικρότερα παρὰ τὰ ἀρχαῖα τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ἡ νεωτέρα αὐτῶν γένεσις προδίδεται καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ ὅποια εἶναι δύσκολον γὰ μείνωσιν ἀπαραλλάκτως ὅμοια. Ἀπὸ τὰ τοιαῦτα νομίσματα λείπει προσέτι καὶ τὸ βερνίκιον δι' οὗ διακρίνονται τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἢ ἂν ἔχωσι βερνίκιον τοῦτο δὲν εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ παλαιόν. Τελευταῖον

προδίδονται ἀπὸ τὸν γύρον, ὅστις εἶναι ῥιμισμένος, πολλάκις στρογγυλώτερος καὶ λευότερος παρ' ὅ,τι συνήθως εὐρίσκεται εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ καλὴ διατήρησις τῶν τοιούτων νομισμάτων γεννᾷ κατ' αὐτῶν ὑπόνοιαν.

Τὰ νεώτερα νομίσματα μὲ τύπους πλαστοῦς γνωρίζονται ἐξ αὐτῶν τῶν τύπων. Τοιαῦτα εἶναι τὰ φέροντα τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὴν ἐπιγραφὴν *Veni, Vidi, Vici*, τὸν Πρίαμον καὶ τὴν πόλιν τῆς Τροίας· τὴν Ἀρτεμισίαν καὶ τὸ Μαυσωλεῖον· τὴν Διδῶ καὶ τὴν πόλιν τῆς Καρχηδόνας· Θεμιστοκλῆ, Μιλτιάδην καὶ ἄλλα. Ὡσαύτως χάλκινα νομίσματα πρώτου μεγέθους μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου. Ἡ ἀνεπιτήδειος ἐπινόησις καὶ χρῆσις τύπων, ἐνδυμασίας τίτλων, ἐπιγραφῶν μὴ εὐρισκομένων εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα, πολλάκις κακὴ διαγραφὴ καὶ ἐκτέλεσις προδίδουσιν εὐκόλως τὴν ἀπάτην.

Τὰ νόθωνομίσματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπέβλήθησαν ἀληθῶς ἀρχαῖοι τύποι δύνανται τόσον εὐκολώτερον νὰ ἀπατήσωσιν, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ἀρχαῖα, ὅσον τελειότερα εἶναι ἡ ἐργασία αὐτῶν, καὶ τῷ ὄντι πολλὰ τοιαῦτα νομίσματα καὶ μνημόνια εἶναι ὀλίγον καταδεέστερα τῶν ἀρχαίων. Πρὸ πάντων προσοχῆς ἄξια εἶναι ἐκ τῶν τοιούτων νόθων νομισμάτων τὰ λεγόμενα Παταυῖνὰ *Patavini*, τῶν ὁποίων χαρακται καὶ τυπῶται ἦσαν οἱ ἐκ Παταυτοῦ Καλβίνος καὶ Βασσιανός, οἵτινες ἐμιμήθησαν κατ' ἐξοχὴν τὰ χάλκινα πρώτου μεγέθους νομίσματα τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων. Διαβόητοι ὡς παραχαρακται καὶ μιμηταὶ ἀρχαίων νομισμάτων εἶναι προσέτι ὁ ἐκ Πάρμας Καρτέρων, ὁ Φλωρεντινός *Dervieu*, ὁ Γαμβέλλης, ὁ Βοσσάγνας, ὁ Κελλίνης καὶ ὁ Κογόρνιος, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος κατεσκεύασε πολλὰ χρυσᾶ νομίσματα.

Τελευταῖον πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μας καὶ εἰς τὰ πλημμελεῖ ἀρχαῖα νομίσματα, γενόμενα ἐξ ἀμελείας τῶν νομισματοκόπων, ἢ ἐξ ἀπροσεξίας κατὰ τὴν τύπωσιν.

Τὰ συχνότερα σφάλματα ἀποβλέπουσιν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ συνίστανται ἢ εἰς ἀνορθογραφίαν ἢ εἰς μεταθέσεις γραμμάτων καὶ λέ-

ξων. Ἐνίοτε συγχέονται οἱ τύποι ὥστε τὰ μέρη ἀμφότερα τοῦ αὐτοῦ νομίσματος δὲν ἀρμόζουσι πρὸς ἄλληλα καὶ συνδέονται τύποι διαφόρων νομισμάτων. Τοῦτο συμβαίνει συχνὰ εἰς νομίσματα οἰκογενειῶν. Τυχαίνει προσέτι τὸ χάραγμα νὰ μὴν εἶναι καθαρὸν, κασαλευομένου τοῦ μετάλλου ἐπὶ τοῦ σημαντηρίου νὰ διπλασιάζηται ἐκ τοῦ διπλοῦ τῆς σφύρας κτύπου ὁ τύπος. Οὕτως ἐγεννήθησαν ἀπὸ ἀβλεψίαν τοῦ νομισματοκόπου τὰ πλημμελῆ νομίσματα, ὀνομασθέντα *numi incusi*, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος.

ΙΑ΄.

Διαίρεσις τῶν νομισμάτων καὶ εἰς τὰς συλλογὰς αὐτῶν κατάταξις.

Τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περισωθέντα νομίσματα διαίρουνται κυρίως εἰς δύο γενικὰς τάξεις. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ νομίσματα τῶν Ἑλλήνων, τῶν χωρῶν, πόλεων καὶ βασιλέων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ κατακτήσεων. Ἡ δευτέρα τάξις περιέχει τὰ νομίσματα τῶν Ῥωμαίων, τὰ ἐν καιρῷ τῆς δημοκρατίας χαραχθέντα οἰκονομικὰ νομίσματα καὶ τὰ τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐπάρχουν διάφοροι τρόποι κατατάξεως τῶν νομισμάτων εἰς τὰ νομισματοφυλάκια. Ὁ ἀρχαιότερος εἶναι ὁ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου καὶ τοῦ διαφόρου τῶν νομισμάτων μεγέθους. Τὴν πρώτην τάξιν λαμβάνουν τὰ χρυσὰ πρώτου μεγέθους νομίσματα, τὰ τῶν πόλεων καὶ ἔθνῶν, ἐφεξῆς τὰ τῶν βασιλέων, τελευταῖον τὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἰς ταῦτα ἔπονται τὰ μικρότερα χρυσὰ νομίσματα, ἔπειτα ἀκολουθοῦσι τὰ ἀργυρὰ κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ κατὰ τὰ διάφορα αὐτῶν μεγέθη. Τελευταῖον ἔρχονται τὰ χάλκινα μεταξύ τῶν ὁποίων προηγοῦνται τὰ μνημόνια, ἢ εἰκονογραφικὰ μετὰ ταῦτα τὰ πρώτου, δευτέρου, τρίτου μεγέθους κεχωρισμένα.

Κατὰ τινὰ ἄλλην διάταξιν ἐλαμβάνοντο ὡς κανὼν οἱ τύποι. τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τὰ φέροντα εἰκόνας θεῶν βασιλέων, ἀνδρῶν ἐνδόξων, κτιρίων ἀπεικάσματα ἐτίθεντο χωριστά. ὡσαύτως τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἀγῶνας, θυσίας, καθιερώσεις

καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων καὶ διαιροῦντο εἰς τὸσαῦτα τμήματα.

Τινὲς ἠκολούθησαν τὴν τάξιν τοῦ νὰ ἐνώσωσιν εἰς ἓν τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων καὶ νὰ τὰ κατατάττωσι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν γραμμῶν τοῦ ἀλφαβήτου, ἐφεξῆς ἔθετον τὰ τῶν νήσων καὶ τελευταῖον τὰ τῶν βασιλείων.

Ἡ ἀρίστη κχτάταξις τῶν ἐλληνικῶν νομισμάτων εἶναι ἢ παρὰ τοῦ Ἐκκελίου εἰσαχθεῖσα γεωγραφική. Τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τάττονται κατὰ τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν· τὰ τῶν νήσων τίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους παράκεινται, τὰ τῶν βασιλείων προστίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων ἐφ' ὧν ἦρχον. Τοιοῦτοτρόπως ἀποκτᾶται ὄχι μόνον εὐχερῆς τοῦ ὄλου σύνοψις ἀλλ' εὐκόλυνεται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας. Πόσον ἐπωφελὲς εἶναι τὸ νὰ ἔχωμεν εἰς ἓν συνηγμένα τὰ νομίσματα τοῦ αὐτοῦ τύπου δὲν εἶναι χρεῖα διὰ μάκρων νὰ ἀποδειχθῇ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὴν τοιαύτην σειρὰν ἤθελαν εἶσθαι ὅλως ἀνεξήγητα ἐννοοῦνται καὶ γίνονται σαφεῖ διότι τὰ νομίσματα τῆς αὐτῆς χώρας ἢ τῶν παρακειμένων τόπων ἐξηγοῦνται οὕτω ἀμοιβαίως καὶ δι' ἀλλήλων.

Κατ' αὐτὴν τὴν τάξιν θέλομεν περιγράψαι εἰς τὰ ἐπόμενα συνοπτικῶς τὰ νομίσματα τῶν κυριωτέρων τόπων καὶ πόλεων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τόπων ὅπου πρῶτον ἐκόπη νόμισμα.

Τὰ σημεῖα τῶν ὁποίων ἐγένεον χρῆσις χάριν συντομίας εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην εἶναι τὰ ἐξῆς.

ΧΡ. ΑΡ. ΧΑ. δηλοῦσι χρυσοῦν, ἀργυροῦν χαλκοῦν. Μ. Μ. δηλοῖ μέγιστον μεγέθους. I. II. III. πρώτου, δευτέρου, τρίτου, μεγέθους ἢ σχήματος. Ἀπ' ἀλλήλων χωρίζονται τὰ διαφέροντα κατὰ τὴν χαραγὴν νομίσματα διὰ τοῦ σημείου)(· αἱ ἐξ ἀριστερᾶς λέξεις ἀφορῶσι τὸ ἔμπροσθεν μέρος, τὸ πρόσωπον τοῦ νομίσματος, αἱ δεξιόθεν τὸ ὀπίσθεν μέρος. Ἡ λέξις Ἀὐτοκρ. δηλοῖ νόμισμα ἐλληνικόν

ἢ ἄλλου τόπου, κοπὲν καθ' ὃν καιρὸν ἡ Ἑλλάς καὶ ἄλλαι πρότερον αὐτόνομοι χῶραι ὑπέκειντο εἰς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας τῶν ὁποίων φέρουσι τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ὀνόματα.

Αἴγινα.

Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. χελώνη.) (ἄμορφον κοίλωμα. Σημεῖον μικρᾶς ἀρχαιότητος.

ΧΑ. Δύο δελφῖνες ἐν τῷ μέσῳ Α.) (ἄμορφον κοίλωμα καὶ πολλὰ ἄλλα παραστάσεις.

Αὐτοκρατορικὰ. Εἰκὼν Διὸς πωγωνίτου βασιλεύοντος κριόν. Δαίμων πολιοῦχος μὲ κέρας Ἀμαλθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στεφάνη πυργωτή. Ποσειδῶν ἱστάμενος μὲ τρίαιναν καὶ δελφίνα.

Πελοπόννησος.

Κοινὸν τῆς Πελοποννήσου νόμισμα δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἂν θεωρήσωμεν τοιοῦτο τὸ ΧΡ. τοῦ Τ. Κοίντου Φλαμινίου καὶ τὰ ΑΡ. καὶ ΧΑ. τῆς Αχαϊκῆς συμμαχίας. Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου εἶναι ΑΡ. καὶ μικρά. Ἔνια καλλονῆς ἐξαιρέτου ἀποδεικνύουν διὰ τοῦ μεγέθους αὐτῶν ὅτι βεβαίως δὲν ἐκόπησαν πρὸ Φιλίππου τοῦ Β, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ ὅτι ὅλα τὰ τοιαῦτα ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους. Τῆς γνώμης ταύτης ἰσχυρὸν ὑποστήριγμα εἶναι τὰ τούτοις παρεμφερῆ μεγάλα ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Λακεδαίμονος, τὰ ὁποῖα βεβαίως δὲν ἐχαράχθησαν πρὸ τῶν παρομοίων βασιλικῶν αὐτῆς νομισμάτων, κοπέντων μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον. Τὸ σπάκιον καὶ μοναδικὸν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Φλαμινίου ἀποδεικνύει διὰ τοῦ χαράγματός του ὅτι εἶναι ἀπομίμημα τῶν ΧΡ. Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ. Ἴσως ἔκοψαν αὐτὸ, σπεύσαντες πολὺ, οἱ εὐγνωμονοῦντες Ἕλληνας κατὰ τὸ 496 πρ. χρ. — Τὰ συχνότατα αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου ἔχουσι τὰς κεφαλὰς τοῦ Σεπτιμίου Σεθήρου καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. — Ὅλιγα τινα μνημόνια ΧΑ. (εἰς τιμὴν τοῦ Ἀντινοῦ) — Ἐπώνυμον φέρει μία μόνη πόλις ἡ Ἐπίδαυρος τὸ ΙΕΡΑ. — Αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων παραστάσεις ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς ἀρχαῖα τοπικὰ μυθολογήματα ἢ παριστάνουσι μνημεῖα ὑπάρχοντα καὶ ἄλλα τὰς διαφόρους πόλεις ἐπικουμοῦντα ἀντικείμενα ναυός, λιμένας κ. τ. κ. καὶ εἶναι ἕνεκα τούτου πολλῆς σπουδῆς ἄξια.

*Αργολίς· πόλεις· Ἄργος, 1). Κλεωνάϊ, 2). Ἐπίδραυρος, 3).
Ἐρμιόνη, 4). Τροιζήν, 5).

1) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Λύκου προτομή. Ἄναφορὰ εἰς
Ἄπόλλωνα Λύκιον·) (Ἄμορφον κίλωμα, ὕστερον μέγα Α.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ἥρας μὲ διάδημα ἐφ' οὗ ΑΡΓΕΙΩΝ.) (Παλλὰς
βαίνουσα.) (Διομήδης μετὰ τοῦ Παλλαδίου.) (Λύκος ἱστάμενος.)
Τρίπους.) (Κίων μετὰξὺ τριαίνης καὶ νηός.

Αὐτοκρ.) (Ἀγῶνες ΗΡΑΙΑ ΝΕΜΕΑ. Ἐκὼν γυναικεία ἐπὶ βάσει
κρατοῦσα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τροχόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἀνατείνουσα (Νέμε-
σις) Προτομὴ τοῦ Περσέως μὲ φρύγιον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Διόσκουροι
ἔφιπποι.—Δαίμων πολιοῦχος μὲ κέρασ' Ἀμαθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στε-
φάνη πυργωτή. Ὀρθία τριφυῆς Ἑκάτη. Περσεὺς ὀρθίος μὲ τὴν ἄρπην
καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης. — Κάδομος ἱστάμενος διαμαχόμενος πρὸς
τὸν μέγαν δράκοντα.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.) (Στέφανος κίσσινος. ΚΛΕΩ.

Αὐτοκρ. Εὐρώπη ὀχουμένη ἐπὶ τοῦ βοῦς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσ-
σης μετὰξὺ τριτόνων — Ἴππος ἱστάμενος φέρων μεγάλην προτομὴν
γυναϊκῆς.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ.) (Μονόγραμμα ΕΠ. ἐντὸς στεφάνου
δαφνίου.

ΧΑ.) (Λύκος κείμενος.) (Ὑγεία.) (Ὄφις περιειλιγμένος.) (Ἀγῶ-
νες, ΑΣΚΛΗΠΙΑ.) (Ἀλεκτρυὼν μὲ μονόγραμμα ΕΠ.) (Τράγος.

Αὐτοκρ. Ἀσκληπιὸς ἐπὶ θρόνου, ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὁ μέγας ὄφις. —
Ἡ ὑπὸ ποιμένος εὔρεσις τοῦ ὑπ' αἰγὸς τιθηνομένου μικροῦ Ἀσκληπιοῦ.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Θεσεὺς ἀπάγων τὸν δαμασθέντα μαραθῶνιον ταῦρον.

5) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.) (ΤΡΟ. Κεραυνός.) (Τρίαινα.

Αὐτοκρ. Θεσεὺς μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον. — Θεσεὺς αἴρων
τὴν πέτραν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Αἰγεὺς ἔκρυψε τὸ ξίφος καὶ τὰ πέδιλα
Ἰππόλυτος μὲ ἴππον καὶ κύνα θηρευτικὴν.

Ἄρχαδίαι· 1). πόλεις· Καρύνη, 2). Μεγαλόπολις, 3). Φενεός, 4).
Στόμφαλος, 5). Τεγέα, 6). Θέλπουσα, 7).

1) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἥρας. ΑΡΚΑ.) (Ζεὺς
καθήμενος ἔχων ἐπὶ τῆς χειρὸς ἀστὸν.

Κεφαλὴ Διός.) (Πάν κρατῶν καλαύροπα ἐπὶ ὄρου, ἐφ' οὗ ΟΛΥΜΠΟΣ
(ὄνομα τοῦ ὄρους);

Κεφαλή Πανός νεαίου (κεφαλή 'Ολύμπου;) με διπλᾶ κέρατα')(Μετά
γα μονόγραμμα ΑΡ. καὶ ἐν τῷ μέσῳ σύριγγ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Εἰκὼν 'Αντιόου· συχνάκις νόθα.

2) Αὐτοκρ. ΧΑ.)(" Ἄρτεμις εὐζωος με δύο δάδας καιομένας.

3) ΑΡ. Τὰ αὐτὰ με τὰ τῆς 'Αρκαδίας.

Αὐτοκρ. 'Απόλλων γυμνὸς ἱστάμενος ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ στέφανον ἐκ
δάφνης, με τὴν ἀριστερὰν ἐρειδόμενος εἰς κίονα καὶ κρατῶν τόξον. —
'Ημίγυμος ἐρμῆς Πριάπου.

4) ΑΡ. Κεφαλή Δημήτρος.)(('Ερμῆς ἀπάγων τὸν νέον 'Αρκάδα,
υἶὸν τῆς Καλλιστοῦς με τὸ παρατεθειμένον ὄνομα ΑΡΚΑΣ.)(βουῶς
στάμενος.

5) ΧΑ. ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ ΕΡΜΑΞΟΟΥ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέ-
φανον δάφνης ἐμπεπλεγμένον εἰς τὴν κόμην.)('Ἴππος βόσκων.

5) ΑΡ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέφανον δάφνης εἰς τὴν κόμην.)(
'Ηρακλῆς ἀνατείνων τὸ βόραλον καὶ προβαίνων εἰς τὸν ἀγῶνα.)(Κε-
φαλή ὄρνιθος στρυφαλίδος.

6) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Γλαύξ.

ΧΑ.)(Τήλεφος, τιθηνούμενος ὑπὸ τῆς ἐλάφου. — Κεφαλή βασιλέως
'Αλεοῦ.)('Ο 'Ηρωὸς Κηφεύς, λαμβάνων παρὰ τῆς 'Αθηνᾶς βόστρυχον
ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, τὸν ὁποῖον ἡ παρισταμένη μικρὰ αὐτοῦ
θυγάτηρ Στερόπη ἔμελλε νὰ φυλάττη εἰς ἀγγεῖον καὶ νὰ σώξῃ τὴν
πόλιν ἀπὸ πυρκαϊάν.)(Κηφεύς ὠπλισμένος με λόγχην καὶ ξίφος ἐφορ-
μῶν ἐπὶ τὴν μάχην.

Αὐτοκρ. Κηφεύς ἱστάμενος με λόγχην καὶ ἀσπίδα 'Αταλάντης ἐφορ-
μῶν κατὰ τοῦ καλυδωνίου κάπρου.

7) Αὐτοκρ. Πᾶν κερασφόρος πατῶν ἐπὶ τῶν δακτύλων με τὴν κα-
λαύροπα ἱστάμενος παρὰ δένδρῳ καὶ ἀνατείνων πρὸς αὐτὸ τὴν χεῖρα.

Λακωνία. " Ἄν καὶ παρὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου ἀπηγορευ-
μένα ὑπάρχουσιν ὅμως ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἀλλ' ὅμως
εἰς μεταγενεστέρους χρόνους μετὰ τὸν θάνατον 'Αλεξάνδρου τοῦ
Μεγάλου καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν τὴν ἔκλυσιν. Βασιλεῖς 'Αρεῦς,
309—365 π. Χ. 1). Κλεομένης Γ. 220 π. Χ. 2) Πόλις. Σπάρ-
τη, 3). Βοιαί, 4).

4) ΑΡ. Κεφαλή 'Ηρακλέους.)(Ζεὺς καθήμενος.

2) ΑΡ. Κεφαλή αὐτοῦ με διαδήμα.)(ΛΑ. 'Αθηνᾶ ἱσταμένη ἀλε-
κτροῶν καὶ τράγος.

3) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Ἡρακλῆς ἡρεμῶν. Κεφαλή Ἡρακλέους πωγωνίου)(Ἄγγεϊον μεταξὺ τῶν δύο πέλων τῶν Διοσκούρων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα νομίσματα λίαν μικρὰ ὡς τὰ τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας).

ΧΑ. Κεφαλή Λυκούργου.)(Διπλαῖ κεφαλαὶ τῶν Διοσκούρων.

Αὐτοκρ. Διόσκουροι ἰστάμενοι — ἢ ἔφιπποι — ἢ οἱ πῖλοι αὐτῶν μετὰ τοῦ ἄστρου ὑπερθεν — Ἐρμῆς μετὸν νέον Ἀρκάδα ὡς εἰς τὰ τοῦ Φερεοῦ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἐρωὶς πτερωτὸς βαίνων, κρατῶν εἰς τὴν δεξιάν δάδα, εἰς τὴν ἀριστεράν τόξον.

Μεσσήνη, 1).

4) ΑΡ. Μεταγενέστερα, μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ζεὺς βαίνων, ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων ἄετον, μετὴν δεξιάν ῥίπτων κεραυνόν. — Κεφαλή Δήμητρος ἢ Διός.)(Τρίπους. (Μικρὰ ὡς τὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας).

Ἡλις, 1). Νῆσοι παρακείμεναι, Ἰθάκη, 2). Κεφαλληνία, 3). καὶ ἐπ' αὐτῆς πόλις Σάμνη, 4). Ζάκυνθος, 5).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλή Ἡρας ἢ Διός.)(Ἀετός. Κεφαλή ἀετοῦ.)(Κεραυνός.

2) ΧΑ. Κεφαλή Ὀδυσσεύς.)(Ἀλεκτρυὼν, Κεραυνός.

3) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ἡρωὶς Κέφαλος καθήμενος.

4] ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(ὁ κύων Λαίλαψ.

5] ΑΡ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Ἀσκληπιὸς ἀγένειος καθήμενος μετὰ τοῦ μεγάλου ὄφρατος.)(Ἀπόλλων καθήμενος μετὰ λύραν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πάν ἰστάμενος, κερασφόρος, τραγόπους, ὀρέγων σταφυλὴ εἰς τὸν παῖδα Βάκχον τὸν ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας.

Ἀχαῖα. Ἀχαϊκὴ συμμαχία 281—146 π. Χ. Τὰ ἀχαϊκὰ νομίσματα καὶ τὰ τῶν συμμαχιδῶν πόλεων ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγεθος, τὴν αὐτὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, 1). Πόλεις: Αἴγιον, 2). Βούρα, 3). Κόρινθος, 4). Πάτραι, 5). Σικυῶν, 6).

4] ΑΡ. Κεφαλή Διός.)(ΑΧ. ἐν μονογράμματι μετὰ διαφόρων σημείων ἀναφερομένων ἐν μέρει εἰς τὰς καθεκάστους συμμαχίδας πόλεις.

ΧΑ. Ζεὺς ἰστάμενος καὶ ὄνομα ἄρχοντος.)(Δήμητρα καθήμενη ΑΧΑΙΩΝ. καὶ ὄνομα τινὸς τῶν συμμαχιδῶν πόλεων.

2] ΧΑ. Ὁ μῦθος τῆς Φθίας μεταβληθείσης ὑπὸ τοῦ Διός εἰς περσιτεράν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. ἑποφίς τῆς πόλεως.

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Πήγασος. Τινὲς νομισματολόγοι ἀμφιβάλλουσιν ἂν τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν Ἀθηνᾶς καὶ τὸν Πήγασον νομίσματα ἀνήκουσιν εἰς Κόρινθον, ὡς ἐξάγετ' ἔκ τινων μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἢ εἰς Συρακούσας ὅπου εὐρίσκονται τὰ πλεῖστα αὐτῶν. Τινὲς δοξάζουσιν ὅτι ἀφοῦ ὁ Τιμολέων ἀνεώσθη τὰς σχέσεις τῶν Συρακουσῶν μετὰ τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου, φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν πολλὰ νομίσματα μετὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον. Ἄλλ' ὅμως φαίνεται ὅτι τοιαῦτα νομίσματα, κοπέντα παρὰ τῶν πλείονων παραλίω πόλεων τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἦσαν κοινὸν ἐμπορικὸν νόμισμα τῶν παρὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων καὶ ἰσοδύναμα κατὰ τὴν ἀξίαν μετὰ τὰ τοσοῦτον συχνὰ εὐρισκόμενα ΑΡ. νομίσματα τοῦ Τάραντος.

Μικρότερα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀφροδίτης)(Πήγασος.

ΧΑ. Τριπτόλεμος ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ δρακοντείου ἄρματος τῆς Δήμητρος.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πολυάριθμα ἀρχόμενα ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἐπικρατέστεραι παραστάσεις Βελλεροφῶν, ἀμαζῶν τὸν Πήγασον, ἢ διαμαχόμενος πρὸς τὴν Χίμαιραν. Ποσειδῶν, Μελικέρτης (ὡς φαίνεται τὸ παρὰ τοῦ Παύσανιου περιγραφόμενον σύστημα). κ. ἄλλ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γάλβα τὰ νομίσματα φέρουν ROMAI. ET IMPERIO. — Τὸ σχῆμα τοῦ Ἰσθμοῦ μετὰ τὸ δίωκτον. — Ὁ λιμὴν, ὁ ναὸς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. — Περσεὺς μετὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης καὶ τὴν ἄρπην. — Ἀφροδίτη κρατοῦσα μέγαν καθρέπτην. Κεφαλὴ τοῦ Ὠκεανοῦ πωγωνίτου, ἐν τῷ πώγωνι δύο δελφίνες παίζοντες.

5] Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἐκτὸς τῶν συνήθων παραστάσεων ἐπὶ τῶν ἀποικιακῶν νομισμάτων [ὁ κτίστης σύρων τὴν αὐλακκ. Σημεῖα τῶν λεγεῶνων τῶν αὐτόθι κατ'αρισθέντων στρατιωτῶν]. Ἐρμῆς καθήμενος. — Ἄρτεμις. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ὑπὸ τὴν εἰκόνα νεανίου ἔχοντος κέρατα Ἀμαλθείας καὶ κόπην. PORTUS FRUCTIFER. C. P. — Ἡ ἐπὶ σκοπέλου καθήμενη εἰκὼν τῆς πόλεως ἐρείδουσα τὴν δεξιὰν ἐπὶ ἀσπίδος ὀπίσθεν Ἐρμῆς ἰστάμενος στέφρον αὐτὴν. — Ἐποφίς τῆς πόλεως καὶ τῶν κτιρίων.

6] Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Περιστερὰ ἵπταμένη.)(Μέγα Σ.) Χίμαιρα.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἴππος καὶ ἐπ' αὐτοῦ προτομή. — Ἐριως πτερωτὸς στάμενος, ἐπηρεϊδόμενος εἰς τὴν ἀνεστραμμένην δᾶδα.

Ἀττικὴ πόλις Ἀθῆναι, 1). Ἐλευσίς, 2). Μέγαρα, 3). Αἱ Ἀθῆναι ἔκοψαν πρῶμώτατα ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰς τὸ ἐμπόριον καλλίστην ὑπόληψιν καὶ ἦσαν πανταχοῦ δεκτά. Ἐκ τούτου, ὡς καὶ ἐκ τινῶν παραδειγμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐξηγούνται περιστατικὰ τινὰ περίεργα, τουτέστι ἢ παρ' ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων ἀκριβοῦς μίμησις τοῦ ἀττικοῦ χαράγματος (ὡς π. χ. παρὰ τῆς Κυδωνίας, Γορτύνης, Ἱεραπότνης ἐν Κρήτῃ· καθὼς εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ Ἀμβούργον, τὸ Μαγδεβούργον καὶ ἄλλαι πόλεις ἔκοπτον ἄλλοτε χρυσᾶ νομίσματα μὲ χαράγμα πορτογαλλικόν· καθὼς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὄλαι σχεδὸν αἱ ἐπικράτειαί τῆς Εὐρώπης ἐμιμοῦντο τὰ φλωρεντινὰ φλωρίνια)· δεῦτερον διατὶ εἰς τὴν πόλιν ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἠθήσαν αἱ τέχναι, μόνα τὰ νομίσματα δεικνύουσιν μικρὰν πρόσοδον. Εἶχον ὡς εἶδμεν κοινῶς ἀναγνωρισμένην ἐμπορικὴν ἀξίαν, τῆς ὁποίας κυριώτερον πρᾶσον εἶναι ἢ μονιμότης ἀπαράλλακτα καθὼς ἡ Βενετία· ἐξηκολούθει μέχρι τῶν νεωπέτων χρόνων νὰ κόπτη τὰ χρυσᾶ αὐτῆς νομίσματα (Zecchiai) κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἄτεχνον τρόπον, διότι τοιαῦτα ἦσαν γνωστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολήν.

4) Ὑπάρχουν γνήσια ΣΡ. τῶν Ἀθηνῶν; Τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη μετὰ βεβαιότητα, διότι τὰ γνωστὰ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα, καίτοι ἔντεχνα, εἶναι ὅμως ὄλα παραπεποιημένα.

ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίαν)(Γλαυξ. Εἰς τὰ παλαιότατα νομίσματα οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξέχουσι, εἰς τὰ μεταγενέστερα περικλείονται μεταξὺ δύο ἐξεχουσῶν γραμμῶν. Τὰ παλαιότατα εἶναι παχέα, ἄμορφα· τὰ μεταγενέστερα (μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον) εἶναι μεγάλα, στρογγύλα, ἀλλὰ λεπτά. — Ὑπάρχουν τοῦ τελευταίου εἶδους νομίσματα φέροντα ἐγκεχαράγμενα τὰ ὀνόματα τοῦ Μιθριδάτου καὶ Ἀριστίωνος, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πολέμου μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ εἰρημένου βασιλέως τοῦ ὁποίου τὴν φιλίαν ἐπλήρωσαν βαρέως αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἄλωσίν των.

ΧΑ. Συχναὶ παραστάσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐγχαρῶν μυθολογημάτων)(Ἔρις Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.)(Θησεὺς μὲ τὸν μαραθῶνον ταῦρον, ἢ μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον, ἢ αἶρων τὴν πέτραν.)(Τριπτόλεμος ἐν τῷ δρακοντείῳ δίφρῳ.)(Ἀπόλλων ἰστάμενος, κρατῶν ἐπὶ τῆς χειρὸς τὰς τρεῖς χάριτας.)(Ἡ ἀκρό-

πόλις μὲ τὸν ναὸν καὶ τὸ κολοσσαῖον τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, καὶ τὸ ἄντρον) (Ἡφαίστος.) (Γοργόνειον.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

2) ΧΑ. Ὑψισταμένη ἐντὸς στεφάνου.) (Δῆμητρα ἢ Τριπτόλεμος ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ δρακοντείου δίφρου.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

3) Αὐτοκρ. ΧΑ. Δῆμητρα βαίνουσα μὲ δύο καιομένας λαμπάδας, πρὸ αὐτῆς στημένη κολοσσαία λαμπάς.

Βοιωτία. 1) Πόλεις: Θῆβαι, 2). Πλαταιαί, 3). Τάναγρα, 3).

1) Λίαν ἀρχαῖα καὶ συχνὰ ἀργυρᾶ νομίσματα μὲ τὸ μόνιμον χάραγμα τῆς βοιωτικῆς ἀσπίδος. Τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὀπισθεν μέρους ἀναφέρεται πρὸ πάντων εἰς τὸν Διόνυσον.

ΑΡ. Τὰ παλαιότατα νομίσματα λίαν μικρὰ καὶ παχέα. Λαμπρὸν νόμισμα εἶναι τὸ φέρον κεφαλὴν τοῦ Διός.) (Ποσειδῶν ἐπὶ θρόνου, κρατῶν ἐπὶ τῆς ἀνατεινομένης δεξιᾶς δελφίνα, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τρίαιναν. Ἡ ἐργασία καλλίστη, ἀλλ' ὄχι ἀρχαιότερον τῆς ἐποχῆς Φιλίππου τοῦ Β'.

2) ΑΡ.) (Ἡρακλῆς παῖς δρακοντοφόντης.) (Ἡρακλῆς ἀρπάζων τὸν τρίπον.) (Βάκχου κεφαλὴ γενειῶσα.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Αἱ τρεῖς νύμφαι ἐν ἱματίοις: ἐξ οὗ συμπεραίνεται μετὰ βεβαιότητος ἡ γειτονία θερμῶν ὑδάτων.

Εὐβοία. 1) Νῆσος ἐπίσημος διὰ τὴν εὐκαρπίαν καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, ἐκ τούτου τὰ πολλὰ καὶ καλὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ Κάρυστος μάλιστα εἶχε καὶ χρυσᾶ. Πόλεις: Χαλκίς, 2). Κάρυστος, 3). Ἐρέτρια, 4). Ἰστίαια, 5).

1) ΑΡ. Κεφαλὴ τῆς προσωποποιημένης νῆσου.) (βοῦς.

2) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας μὲ διάδημα.) (Ἄετὸς, σκαράστων ὄφιν ἢ λαγῶν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἡρα καθήμενη, καὶ παρ' αὐτῇ ΗΡΑ.

3) ΧΡ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.) Ταῦρος κατακείμενος.

ΑΡ. Ἀλεκτρυὼν,) (βοῦς θηλάζουσα μόσχον. Ἀξιοσημείωτος διότι ἡ αὐτὴ παράστασις εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων τῆς Κερκύρας, Ἀπολωνίας, Δυρραχίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιστάτων περσικῶν δακτυλιοσίθων.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ποσειδῶνος,) (τρίαινα.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος, ὀπισθεν αὐτῆς τόξον καὶ φαρέτρα.) Ταῦρος.

5) ΑΡ. Κεφαλή τῆς προσωποποιημένης νήσου Εὐβοίας ἐστεμμένη με κισθόν.)(Εἰκὼν γυναικεία τῆς πόλεως, καθημένη ἐπὶ πλοίου καὶ κρατοῦσα ἀναπεπταμένον ἰστίον, πρὸς ὑπαίνηξιν τοῦ ὀνόματος.

Φωκίς 1). Πόλις Δελφοί 2).

1) Ἡ Φωκίς ἔχει ἀρχαιότατα, ἀλλὰ λίαν μικρὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ΑΡ. Κεφαλή γυναικεία τῆς Δήμητρος. Κεφαλή Ἀπόλλωνος,)(Κεφαλή ταύρου.)(Προτομή Κάπρου.

2) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος, ΑΜΦΙΚΤΙΟ.)(Ἀπόλλων με δαφνίδα καθήμενος, κεκλιμένος ἐπὶ τῆς λύρας. (ἐξαιρετος ἐργασία ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β. βασιλέως τῶν Μακεδόνων).

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἀδριανοῦ καὶ Φαυστίνας τῆς πρεσβυτέρας.

Λοκρὶς, καὶ ἰδίως Λοκροὶ Ὀπούντιοι 1).

1) Νομίσματα καλλονῆς ἐξόχου ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ὁ εἰς τὴν μάχην ὀρωῶν ἦρωας Ἄϊας, ὀπλισμένος με περικεφαλαίαν, ἀσπίδα καὶ ξίφος (ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου Β. τοῦ Μακεδόνα).

Αἰτωλία 1).

1) ΧΡ. Κεφαλή Ἀθηνᾶς.)(Εἰκὼν καθημένη τῆς χώρας Αἰτωλίας με θεσσαλικὸν πῖλον, λόγχην, ξίφος καὶ ἔνδυμα ἀνεξωσιμένον· κάθηται ἐπὶ ἀσπίδων, σημεῖον πολεμικῶν ἔργων. Τὸ νόμισμα εἶναι ἀπαράλλακτον με τὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ.

ΑΡ. Κεφαλή τῆς Ἀταλάντης με διάδημα ἐν τοῖς θριξὶ καὶ τὸν θεσσαλικὸν πῖλον.)(Ὁ καλυδώνιος Κάπρος — Τὸ ἀξιοσημείωτον νόμισμα (Mionnet. n. 23) περιστάνει τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε. (διὸ καὶ τὸ ΦΙ. ὑποκάτωθι) καὶ ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν.

ΧΑ.)(Γνάθος τοῦ κάπρου καὶ αἰχμὴ λόγχης.)(Ἡρακλῆς ἱστάμενος.

Ἀκαρνανία 1). Αἱ ἐπισημότεραι τῆς χώρας πόλεις ἦσαν αἱ ἀκμάζουσαι ἐμπορικαὶ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν Κορινθίων, ἐκ τούτου ἡ ἀφθονία ωραίων ἀργυρῶν νομισμάτων. Ἐκ τῶν πλείστων, οἷον Ἀκτίου, Ἀλυζίας, Ἀνακτορίου, Ἀμφιλοχίας, ὑπάρχουν νομίσματα με τύπους κορινθιακοὺς, προσδιωρισμένα ὡς φαίνονται διὰ τὸ μετὰ τῆς Ἰταλίας ἐμπόριον. Ἡράκλεια, 2). Λευκάς, 3).

1) ΧΡ. Ἐν Μουσεῖῳ Hunter. Εὐρίσκειται συχνὰ, ἀλλὰ νόθον.

ΑΡ. Κεφαλή τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου (ταῦρος ἀνδροπρόσωπος.)(Ἀπόλλων καθήμενος με τόξον.

2) Τὰ εἰς τὴν Ἡράκλειαν ταύτην ἀποδιδόμενα νομίσματα ἀνήκουσι εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Βιθυνίας.

3) Δίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Ἡ χίμαιρα καὶ ὁ Βελλεροφῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Λευκάδος κατάγονται ἐκ τῆς Κορίνθου. — Ἄρτεμις ἰσταμένη μὲ ἔλαφον.)(Ναῦς.

ΧΑ. βωμός.)(Ἡ δωδοναία περιστέρα.

Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Ἄνδρος, 1). Κέος 2), ἐπ' αὐτῆς πόλις· Καρθαία, 3). Κορησία, 4). Ἰουλις, 5). Δῆλος, 6). Ἴος, 7). Μῆλος, 8). Νάξος, 9), Πάρος, 10). Σέριφος, καὶ Σίφνος, 11). Τήνος, 12). Θήρα, 13).

4) ΑΡ. Σπανιώτατα. Κεφαλὴ Ἀριάδνης.)(Τίγρις. — Κεφαλὴ Ἀριόδνης.)(Θύρσοι.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου, γενειῶσα καὶ ἀγένειος (ὡς Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων.)(Κύων Σείριος (τὸ ἄστρον τοῦ κυνός).

3) ΑΡ. Σηπία.)(ἄμορφον κοίλωμα.

ΧΑ. Ἡ αὐτὴ εἰκὼν.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Σταφυλή.

ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Σταφυλή.

5) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Μέλισσα.

6) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.)(Λύρα.

7) ΧΑ. Κεφαλὴ Ὀμήρου μὲ τὸ ὄνομα παρατεθειμένον.)(Ἀθηνᾶ ἰσταμένη.

8) Δίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Μῆλον, (πρὸς ὑπαίνειν τοῦ ὀνόματος.)(κοίλωμα. — Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίαν.)(Ἀπόλλων καθήμενος μὲ τὴν λύραν.

ΧΑ. Νέμεσις ἰσταμένη κρατοῦσα ἀπὸ τὸν βραχίονα τὸν νέον Πλούτωνα, (ἢ Ἀμάθεια μὲ τὸν παῖδα Δία ;) ΤΥΧΗ, καὶ ἐπιγραφὴ.)(Στέφανος καὶ ὄνομα τῆς πόλεως. — Μῆλον.)(Ἐρμῆς Ἀθηνᾶς ὀπλοφόρου

9) ΧΑ. Κεφαλὴ Βάχχου γενειάτου.)(Ἀγγεῖον.

10) ΧΡ. Λαμπρότατον νόμισμα. Κεφαλὴ Δήμητρος περικεκαλυμμένη.)(Τράγος.

ΑΡ. Κεφαλὴ νεάζοντος Βάχχου ἑστεμμένη μὲ κισσόν.

)(Ἡ ἐπὶ τῆς μυστικῆς κίστης καθήμενὴ Ἀριάδνη.

ΧΑ. Ὡς τὰ χρυσᾶ, ἀλλ' ἡ γυναικεῖα κεφαλὴ ἀπαρακάλυπτος.

11) ΑΡ. Σίμαιρα.)(Περιστέρα πετομένη.

42) ΧΑ. Κεφαλή νεάζοντος Βάκχου με κέρας κριοῦ.)(Ποσειδῶν ἰσταμένος με τρίαιναν.)(Σταφυλή.

43) ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Τρεῖς Δελφίνες.

Μ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΧΗΣ ΝΑΟΥ ΤΟΥ
ΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΡΑΣ.

Ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος σωζομένων ναῶν κείται ἐπὶ τῆς ἀκρας τῆς Ὀχης εἴτε τοῦ νῦν Ἁγίου Ἡλιᾶ καλουμένου ὄρους ὑπεράνω τῆς Καρύστου, ἔμεινε δὲ μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἄγνωστος. Μεταβάς πρό τινων ἐβδομάδων εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐξέτασα ἀκριβῶς τὸ ἐκεῖ περιεργον οἰκοδόμημα καὶ νομίζω χρέος μου νὰ ἐκθέσω ἐν συντόμῳ τὰς ἀνακαλύψεις μου.

Ἡ Ὀχη εἶναι τὸ ὑψηλότατον ὄρος τῆς νοτιοῦ Εὐβοίας, ἡ δὲ κορυφή ἀπέχει τῆς Καρύστου τρεῖς περίπου ὥρας. Πλησίον τῆς κορυφῆς ὑπάρχει μικρά τις ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἡλιᾶ, ἀφ' οὗ ἔλαβεν ὄλον τὸ ὄρος τὸ σημερινὸν ὄνομα. Οἱ δὲ περίξ κάτοικοι ἐπιτελοῦν ἐκεῖ κατ' ἔτος ἑορτὴν εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦνται τινες ἀπόκρημνοι καὶ δύσβατοι βράχοι. Ὑπερβάς καὶ τούτους ἐμβαίνει εἰς μικρὸν τι ἐπίπεδον, περικεκλεισμένον πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἀπὸ κρημνούς, καὶ παρέχον πρὸς ἀνατολὰς μόνον ἀποψιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρὸς δὲ δυσμὰς ἀποφράττεται διὰ τείχους ὑψηλοῦ, κτισμένου με λογάδας λίθους (κατὰ τὸν τρόπον τὸν κοινῶς ξερολιθιά καλούμενον). Ὁ δὲ ναός, κτισμένος κατὰ τὸν Κυκλώπειον τρόπον, ἴσταται ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου τεμένους παρὰ τὸν πρὸς βορρᾶν κρημνὸν καὶ ἐκτείνεται κατὰ τὸ μῆκος ἀπὸ δυσμὰς πρὸς ἀνατολὰς, ἡ δὲ θύρα αὐτοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς νοτιοῦ πλευρᾶς, πρᾶγμα ἀσυνέβηστον εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὅλον τὸ οἰκοδόμημα εἶναι μικρὸν καὶ χαμηλόν, ἄνευ κινήων καὶ πάσης ἄλλης ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆ.

σεως, προξενεί ὅμως ἐκπληξιν διὰ τὸ γιγαντιαῖον μέγεθος τῶν λίθων καὶ τὸ ἔντεχνον τῆς κατασκευῆς. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ εἶναι 40 ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος 25 ποδῶν, τὸ δὲ ὕψος 15 μόνον. Οἱ τοῖχοι εἶναι σχεδὸν πέντε ποδῶν τὸ πάχος καὶ σύγκεινται ἀπὸ μεγάλους ἡμιέργους λίθους συνηρμοσμένους ἄνευ ἀσβέστου ἢ σιδήρου. Τὸ δὲ περιεργότατον εἶναι ἡ στέγη, ἣτις ὡσαύτως σώζεται σχεδὸν ἀκέραιος, καὶ σχηματίζεται ἀπὸ τέσσαρα στρώματα μεγάλων πλακῶν, τῶν ὁποίων ἐκάστη ὄχι μόνον σκεπάζει ἐντελῶς τὴν κάτωθεν αὐτῆς κειμένην πλάκα, ἀλλὰ καὶ ἐξέχει ὡς δύο πόδας πρὸς τὰ ἔνδον τοικοτοτρόπως, ὥστε ἐκάστη τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς ὀροφῆς ἀπὸ τὸ ἔνδον θεωρουμένη ὁμοιάζει μὲ ἀναβάθραν ἀνεστραμμένην. Τὸ δὲ θαυμαστότατον εἶναι, ὅτι αἱ δύο μεγαλήτεραι πλευραὶ τῆς στέγης δὲν ἀνακλίνονται ἀμφοτέρωθεν εἰς ἀλλήλας, ἀλλὰ ἀφίουν εἰς τὸ μέσον στενὸν τι ὕψαιθρον 20 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ ἡμίσεως ποδὸς τὸ πλάτος, δι' οὗ εἰσέρχεται τὸ φῶς εἰς τὸν ναόν. Ὁ μέγιστος λίθος κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης ἄνωθεν τῆς θύρας καὶ εἶναι 14 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ 7 ποδῶν τὸ πλάτος καὶ ὡς δύο ποδῶν τὸ πάχος. Ὅλη δὲ ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης δεικνύει ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἰσορροπίας τοῦ βάρους, καὶ μολονότι οἱ μεγάλοι λίθοι αὐτῆς φαίνονται ὡσάν κρεμάμενοι καὶ ἐπαπειλοῦντες νὰ πέσωσι, μολοντοῦτο ἔμειναν σχεδὸν ἀκίνητοι διὰ τῶσων αἰῶνων. Ἐνδον τοῦ ναοῦ ἐξέχει ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τετράγωνος πλάξ εἰς σχῆμα τραπέζης, ἣτις πιθανῶς ἐβάσταζε τὸ πάλαι τὰ ἀγάλματα τῶν λατρευομένων θεῶν ἢ ἄλλα ἀναθήματα. — Τόσον περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ. Μένει δὲ τώρα νὰ ἐξετάσωμεν, πότε καὶ ἀπὸ τίνα ἐκτίσθη καὶ εἰς τιμὴν τίνων θεῶν.

Τὰ ἀρχαιότερα τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, τὰ τεῖχη τῆς Τίρυνθος, τῶν Μικυνῶν καὶ τοῦ Ἄργους, οἱ περίφημοι θησαυροὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀποδίδονται κατὰ μὲν τὴν μυθολογίαν εἰς τοὺς Κύκλωπας, παρὰ δὲ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων μὲ πλειοτέραν πιθανότητα εἰς τοὺς Πελασγούς. Μία φυλὴ τῶν Πελασγῶν, οἱ Δρύοπες, ἐκβλήθέντες παρὰ τοῦ Ἡρακλέους ἐκ τῆς περὶ τὴν Οἴτην καὶ τὸν

Σπερχειὼν κατοικίαις αὐτῶν, μετέβησαν μέρος μὲν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἔκτισαν τὴν Ἑρμιόνην, μέρος δὲ εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ἔκτισαν τὴν Κάρυστον (Διοδώρ. IV. 37. Περβ. Θουκιδ. VI. 57). Οἱ Πελασγοὶ ἐλάτρευον κατ' ἐξοχὴν τὴν Ἥραν, (Περβ. Ἡροδοτ. II. 50. Διονυσ. Περιηγ. 534). τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν ὡς θεμελιώτριαν τοῦ γάμου καὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πολιτεύσεως. (Παυσαν. VIII. 22. §. 2. Διονυσ. Ἀλικαρ. Ῥήτορ. σελ. 235.) καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν Ἥραν Τελείαν, Ζυγίαν εἴτε Γαμηλίαν (παρὰ Ῥωμαίοις Juno Pronuba). Ἡ εἰς τιμὴν ταύτης ἐτήσιος ἑορτὴ ἐλέγετο ἱερὸς γάμος καὶ ἦτον μιμικὴ τις εἴτε θεατρικὴ παράστασις τοῦ πρωτοτύπου γάμου τῶν ἀνωτάτων θεῶν. Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέγει, ὅτι ἡ Ὀχη τῆς Καρυστίας ἔχει τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς ὀχείας εἴτε τοῦ γάμου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ναὸς εἶναι καὶ τῶν θεῶν τούτων. Τὴν πιθανότητα τῆς εἰκασίας μου ταύτης αὐξάνει ἔτι ἡ διήγησις τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Θεοκρίτου, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνη Δρύοπες, οἱ σύμφυλοι τῶν Καρυστίων, ἐλάτρευον τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Κοκκυγίου ὄρους πλησίον τῆς Ἑρμιόνης (Παυσ. II. 36. §. 1. Σχολ. Θεοκριτ. XV. 64). Καὶ εἰς ἄλλους τῆς Ἑλλάδος τόπους ἑορτάζετο ἡ τοῦ ἱεροῦ γάμου τελετὴ ἐπὶ κορυφῆς ὄρους, καθὼς διηγοῦνται περὶ τῶν Πλαταιῶν ὁ Πλούταρχος εἰς τὰ περὶ Δαιδάλων καὶ ὁ Παυσανίας εἰς τὰ Βοιωτικά. Ἐκ τῶν τεκμηρίων τούτων συμπεραίνω, ὅτι τὸ σωζόμενον ἐπὶ τῆς Ὀχης οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς τὸν Δία καὶ τὴν Τελείαν Ἥραν καὶ ἐκτίσθη ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς ἤδη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, συγχρόνως περίπου μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν Μυκηθῶν καὶ μὲ ἄλλα τῆς αὐτῆς γιγαντιαίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐρείπια. Οἱ χωρικοὶ ὠνόμαζον αὐτὸ τοῦ Δράκου τὸ σπήτι, νομίζοντες, ὅτι οὐδεὶς εἰμὴ ἀνδρειομένους τις ἢ γίγας ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ συγκώση τοιοῦτου βάρους πέτρας. Ἡ δὲ μεμονωμένη καὶ δύσβατος θέσις διέσωσε τὸ μοναδικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ἀπὸ τῶν γενικῶν τῶν πλείστων ἀρχαιοτήτων ἀφανισμόν. Δὲν δύναμαι ὅμως ν' ἀποσιωπήσω, ὅτι ἤκουσα

παρὰ κατοίκων τινῶν τῆς Καρύστου τὴν γνώμην, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν, νὰ μεταβληθῇ ὁ ἔθνικὸς ναὸς εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Φανερόν εἶναι, ὅποια βλάβη ἤθελε προκύψῃ ἐκ τῆς τοιαύτης μετασκευῆς, ὅθεν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι τὸ θαυμαστὸν τοῦτο τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων λείψανον, ἀφ' οὗ διεπέρασεν εὐτυχῶς τὴν καταστρεπτικὴν τόσων αἰώνων δύναμιν, θέλει μένει ἀκέραιον καὶ ἄθικτον καὶ εἰς τὰς σημερινὰς ἡμέρας, καθ' ἃς μάλιστα αὐξάνει πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ φροντίς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6 Νοεμβρίου 1842.

Ἐφρ. Οὐλερῖχος.